

कुमार गंधर्व

अनूपरागविल्लास

मौज प्रकाशन गृह

मुंबई ४

मीज प्रकाशन : ११०
पहिली आवृत्ती : मे १९६५

© १९६५, कुमार गंधर्व

किंमत पंधरा रुपये

चेष्टन : शाम जोशी

मुद्रक : वि० पु० भागवत
मीज प्रिंटिंग ब्यूरो
खटाववाडी, मुंबई ४

प्रकाशक : बा० पु० भागवत
मीज प्रकाशन ग्रह
खटाववाडी, मुंबई ४

भानुमतीला...

जिने माझा प्रत्येक विचार व प्रत्येक कृती
पारखून घेतली आणि दुसऱ्या कुणापाशी जाऊन
पारख करवून घेण्याची गरज कधीच भासू दिली नाही. ..
जिने माझे विचार आपलेसे केले
आणि आपल्या विचारांनी माझ्यामध्ये साहस निर्माण करून
माझ्या विचाराना साकार केले
जिचे स्मरण केल्याशिवाय
मी कधीच काही करू शकत नाही .

माझे मनोगत

या पुस्तकाबाबत अगदी आरंभापासून शेवटपर्यंत मला कसलीच अडचण जाणवली नाही. राग बनवले जात नाहीत, राग बनतात. बदिशी सहज विस्तारतात. पण आता जेव्हा मी माझे मनोगत सांगण्याचा प्रयत्न करतो आहे, तेव्हा काय सागावे आणि कसे सागावे ते कळतच नाही

‘अनूपरागविलासा’ला प्रस्तुतचे रूप प्राप्त करून देण्यात ज्यांनी मदत केली त्यांच्याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करणे उचितच आहे पण ही सर्ज माणसे निरुद्धची नसती तर विक्ती वरे शाले असते ! कारण मधुर आत्मीयतेचे सवध असताना ओपचारिक शिष्टाचार पाळणे कृत्रिमपणाचे वाटते आणि कृत्रिमता व आत्मीयता याचा मेळ कधीच बसत नाही

माझे जाणते व आदरणीय मित्र श्री० वामनराजजी देशपांडे यांनी माझी विनंती मान्य करून अत्यंत परिश्रमपूर्वक जी प्रदीर्घ प्रस्तावना लिहिली आहे, त्याबद्दल त्यांचे आभार नसे मानू ? मी तर स्वतःला त्यांच्या आशीर्वादाचा अधिकारी समजतो

श्री० श्रीकृष्ण पुरोत्तम भागवत आणि त्याची ‘मौज प्रकाशन गृह’ ही सत्या मराठी प्रकाशनव्यवसायामध्ये चांगलीच ल्यातनाम आहेत. ‘अनूपराग-विलासा’च्या द्वारे ते हिंदी प्रकाशनक्षेत्रात पदार्पण करीत आहेत तसेच हे त्यांचे पहिलेच ‘संगीत’ प्रकाशन आहे. अशा रीतीने त्यांनी माझा दुहेरी सन्मान केला आहे. मी कृतज्ञ आहे.

या दोघाच्या शिष्याय माझे प्रिय मित्र श्री० राहुल वारपुते यांनी मूळ मराठी प्रस्तावनेचा हिंदीमध्ये अनुवाद केला व आपले मित्रकर्तव्य पार पाडले. मी त्याबद्दल त्यांचे आभार मानीत नाही ते माझे पार जिब्हाळ्याचे सुद्ध आहेत. त्यांनी यापुढे अशीच मित्रकर्तव्ये पार पाडावीत, अशी इच्छा मात्र व्यक्त करतो

डिसेंबर १९६४

मानुकुल,
माताजी व रास्ता
देवास (म० प्र०)

कुमार गधर्ग

कुमार गंधर्व : गायक आणि गायकी

माझे तरुण गायकमित्र श्री० शिवपुत्र वीमकाळी ऊर्फ श्री० कुमार गंधर्व यानी आपल्या प्रस्तुत 'बदिशींच्या' सप्रहाला प्रस्तावना लिहावयास मला सांगितल्यामुळे मी सन्मानित झालो आहे 'सगीतसृष्टीतले प्रश्रचिन्ह' म्हणून त्यांचे सार्थ वर्णन गोविंदराव टेंबे यांनी पचवीस वर्षापूर्वीच करून ठेवले आहे तर इतरानी त्यांच्या उत्प्रेरक 'सगीतसृष्टीतील एक उद्गारचिन्ह' असाही केलेला आहे एवगुणविशिष्ट अशा कुमारांनी काय धोरणाने ही कामगिरी माझ्यावर सोपविली हाही एक प्रश्नच आहे कदाचित स्वतःच्या आधीच्या पिढीच्या एखाद्या अभ्यासकाला आपल्या कृतीविषयी काय वाटते हे त्यांना अजमावयाचे असेल ते बसेहि असो सन्मान पार मोठा आहे पण त्यारोवरच त्यांनी माझ्यावर टाकलेली जबाबदारीही तितकीच मोठी आहे कारण या सप्रहामोवनी पार मोठे सगीत विषयक प्रश्न निर्माण होतात त्या सर्वांची शहानिशा करणे हे काम सोपे नाही पण यथाशक्ती प्रयत्न तरी करणे भाग आहे

आजपर्यंत चिजाचे सप्रह पुष्पळ्य प्रसिद्ध झाले इतकेच नव्हे तर सगीतविषयक वाङ्मयात अशा गीतसप्रहाचाच भरणा प्रामुख्याने आटवून येतो मराठीपुरतेच बोलावयाचे म्हटले तरी तीत वै० पंडित भातखडे, प० विष्णू दिगंबर प्रभृतींपासून तो विद्यमान प० मिराशीयुवा, प० विनायकराव पटवर्धन, श्री० भास्तर कृष्णराव, प्रा० धा० र० देवधर, प० रातजनवर प्रभृती अनेक मान्यवर कलावतापर्यंत अनेकांनी आपापले सप्रह प्रसिद्ध करून म्हनीय कामगिरी करून ठेवली आहे. आणि सगीतप्रांतात वै० प० भातखडे यांच्यानंतर विवेक व चिकित्सक वाङ्मयाचे कितीही दुर्भिक्ष असले तरी चिजाचे सप्रह मान विपुलतेने आढळतात यात शका नाही तेव्हा चोणालाही प्रश्न असा पडेल की आधीच अशा सप्रहाची इतकी सृष्टी असताना त्यात आणली या सप्रहाची भर कशात? १

या प्रश्नाचे उत्तर असे की आजपर्यंतचे सप्रह हे बहुरी 'सकलनात्मक' होते तर प्रस्तुत सप्रह हा 'creative' म्हणजे सर्जनात्मक आहे, आमूलाग्र 'नवनिर्मिती' आहे त्यात बदिशींची सरसा एकूण १३६ आहे व त्या सर्व खरोखरच 'बदिशी' या सज्ञेला पात्र आहेत यापैकी १०७ बदिशी ५७ जुन्या रागातील असून १७ बदिशी कुमारांनी स्वतःच केलेल्या व अगदी नवीनच अशा ११ रागातील आहेत शिवाय १२ रागारूपे जुन्याच दोन अगद अधिक रागांचे मिश्र अगद जोड राग करून धनविलेली असून त्यातील प्रत्येकात एक अशा १२ बदिशीही त्यांनीच केलेल्या आहेत एकूण, काही जुने राग

१ 'बदिश' हा शब्द 'बसत बंधलेली चीज' अथवा 'एखाद्या गायकाच्या गायकीची सुरत अतर्गत बाधणी' या दोन्ही अर्थानी वापरला जातो.

पग नव्या घंदिशी, काही नवीन राग व नवीन धदिशी आणि काही नवीन जोडस्वरूपे व नवीन धदिशी असे या संप्रदाचे सर्वसाधारण स्वरूप आहे. इतक्या विपुल प्रमाणावर नवनिर्मिती व तीरी िहून, नोटेशन करून आणि छापून प्रतिष्ठ केलेली अशी माझ्या तरी पाहण्याऐकण्यात नाही.

असा तऱ्हेचा नवनिर्मितीचा प्रयत्न अर्थातच अगदी नवीन नाही. पग त्या प्रयत्नाचा पूर्वेतिहास मात्र विनाद वाटण्यासारखाच आहे. काहीनी नवीन राग घनदिश्याचा चंग घांधला व त्या नवीन रागाना 'महामाया', 'आई भवानी' असांसारखी नावेही देऊन पाहिली, पग धणभर कीतुरु ह्योश्यापर्यंतडे त्यातून पारसे काही हातात पडले नाहीं. काहीनी जुन्याच रागात का होईना, पग नवीन चिजा करून पाहिल्या, पग त्या मंफलीत गावयाचे स्वतःच सोहून दिले. काहीनी नव्या चिजा तयार करून जुन्याच चिजाच्या संप्रदाहमध्ये मधूनमधून पेरून पाहिल्या, पग त्या पार उगवल्या नाहींत. काही चिजा कलाकारांनी गाऊनही पाहिल्या, पग त्याच्या शिष्योत्तमाकडूनही त्या कधी गायल्या गेल्या नाहींत. अशी ही एकूण नवनिर्मितीची सर्वसाधारण कदाणी आहे.

हालाही काही आदरणीय अपवाद आहेत. म० अणदियारों, फैयाजों, विलायतरों आपेवाले घोरेंनी घाधलेल्या सुंदर सुंदर चिजा त्याच्या त्याच्या शिष्यवर्गाकडून आजही ऐकवयास मिळतात तसेच विद्यमान कलाकारातही मास्तर कृष्णराव, श्री० जगन्नाथबुवा पुरोहित व प० रातजनकर यांच्याही चिजा अनिश्चयच प्रिय झालेल्या आहेत. या सर्व कलाकारांनी त्या आपापल्या शिष्यांना शिकविलेल्या आहेत व ते शिष्य त्याच्या शिष्यांना आजही शिकवीत आहेत. सर्वांच्या कृती चटका लावणाऱ्या अशा झाल्या असून त्याचा प्रभाव आवर्जून सांगण्यासारखा आहे. आणि प्रस्तुत विषय त्या कलाकाराचा नसला तरी त्या सर्वांचा येथे आदराने उल्लेख करणे न्यायाचेच होईल.

या सर्व विवेचनाचा अर्थ असा नव्हे की प्रत्येक कलाकाराने नवीन चिजा अथवा नवीन राग घाधलेच पाहिजेत कलाकार म्हणून, मैकलीतला यशस्वी गायक म्हणून, या गोष्टीची आवश्यकता नाही हेही तितकेच खरे आहे. प्रत्येक महान कलाकाराने नवीन राग अथवा नवीन चिजा केऱ्या होत्या असा इतिहासाचाही दाखला नाही. इतकेच नव्हे तर जुन्याच धरणेदार चिजाचा संप्रह या कलाकाराजवळ इतका विपुल होना की नवीन राग अथवा नवीन चिजा करण्याची त्यांना आवश्यकताही वाटली नसावी कारण जुन्या परंपरागत चिजांमध्येही त्यांच्या कलात्मकतेचा विकास करण्याचे भरपूर सामर्थ्य होते.

जुन्या धरदाज चिजा मिळविण्याचा जन्मभर खटाटोप करून, त्याचे आकार-उदार ठरवून, स्वरावली निश्चिन करून, त्यांच्या रागाचेही ज्यानी काही वर्गीकरणही करून ठेवले, त्या पडित भातखडे यांचे स्मरणही या ठिगणी अगत्याने केले पाहिजे. तसेच सदारग, अदारंग, मनरग, हररग वगैरे पूर्वसूरींचे, ज्याच्या शेवोनशे वर्षापूर्वी घाधलेल्या चिजा आजतागायतही गायल्या जात आहेत, त्या श्रेष्ठ रचनाकाराचे ऋणही मान्य करणे आवश्यक आहे आणि आज ज्यांना आपण जुन्या परंपरागत चिजा म्हणतो त्याही त्या त्या वेळच्या नवनिर्मितीच होत्या हेही विसरून चालणार नाही

पग पडित भातखडे आदी संप्रदाहकानी एवढे प्रचंड कार्य केले तरी त्यांच्या प्रथात

पूर्वमूर्तींनी केलेल्या अस्सल चिजा किती, त्यांच्या स्वरवली जशा त्या निर्मात्यांनी बनविल्या त्यांची सचाई पं० भातखंडे यांच्या हातात येईपर्यंत किती शिकक राहिली, चिजेच्या पाठात किती अपभ्रंश समाविष्ट झाले, वर्गरे महत्वाचे प्रश्न उभे राहतात. सांगण्याचा मुद्दा असा की शेदोनशे वर्षांच्या बालरंडांत त्या त्या वेळच्या नवनिर्मितीचे स्वरूप आमूलाग्रही पालटले नसेल काय ? श्री० कुमारांच्या प्रस्तुत संग्रहाच्या धावतीत मात्र अशा कोणत्याही शकंला धार नाही. त्यांची सर्व निर्मिती त्यांनी स्वतः केलेली, स्वतः लिहिलेली व स्वतःच स्वरवलीत धरविलेली असल्यामुळे त्यात भ्रष्टाचाराला जागाच नाही. ती अगरी ताजी आहे.

पण घडुतेक नवनिर्मितींना त्यांच्या त्यांच्या बाळपणाच्या व्यया असतात. त्यातली एक महत्त्वाची अशी की हे सर्व नवीन राग व नवीन बंदिरी प्रत्यक्ष मैफलीत टिकतात की नाही ? आताच सांगितल्याप्रमाणे बऱ्याच कृती धाल्यावस्थेतच नाहीशा होतात. कारण त्या मैफलीच्या धर्मनाट्यावर टिकत नाहीत. आणि या धावतीत कुमाराचे यश खरोखरीच वेळ्यात भरण्यासारखे आहे यात शंका नाही. या संग्रहातील प्रत्येक चीज व प्रत्येक राग त्यांनी आपल्या अगणीत मैफलीतून अंतत वेळा गाऊन त्यांची बसोटी पाहिलेली आहे. इतकेच नव्हे तर आपल्या मैफलीतून जुन्या चिजापेक्षा स्वतःच केलेल्या थिजा वैपुल्याने गाण्याची त्यांना हौस आहे. अशा तऱ्हेचे आपल्या सर्व चिजांचे आणि रागाच्या यशाचे भारंभार माप पदरात घेऊनच त्यांनी त्या या संग्रहात समाविष्ट केल्या आहेत.

सर्गातामध्ये नवनिर्मिती म्हणजे काय असा एक मूलभूत प्रश्न येथे निर्माण होतो, आणि कुमारांच्या निर्मितीच्या सदर्भात त्याचा विचार होणे आवश्यक आहे. कोणीही गायक व्यामर्षींवर घमून गावयास लागतो तेव्हा ती सर्व कृती नवनिर्मितीच असते असे म्हटले जाते. इतकेच नव्हे तर पाश्चात्य संगीत व आपले भारतीय संगीत याच्यामधला भेद दाखविताना आमचे गायन 'उत्स्फूर्त' असते आणि पाश्चात्यांचे तसे नसते, म्हणजे ते एखाद्या रचनाकाराने आधीच ठरवून ठेवलेले असते, या वैशिष्ट्यावरच घोट ठेवले जाते. परवा, गेल्या ऑगस्ट १९६३ मध्ये, एडिबरो येथे झालेल्या संगीतमहोत्सवात आणि फेब्रुवारी १९६४ मध्ये दिही येथे झालेल्या 'इंस्ट अँड वेस्ट संगीतमहोत्सवा'त देशोदेशीच्या पाश्चात्य संगीतज्ञानीही भारतीय संगीत नावाजले ते प्रामुख्याने त्यांच्या उत्स्फूर्तपणाबद्दलच. आणि आजही आपल्या संगीतात 'हार्मनी' आणण्यात आमचे हे मोठे वैशिष्ट्य गमावून वसू की काय याचीच सर्वांना धास्ती आहे.

हे सर्व खरे असले तरी निर्मितीचा हा एक प्रकार झाला. यानून नवीन बंदिरींची व नवीन रागांची निर्मिती हा आणखी एक प्रकार झाला. पण ज्यांनी गायकीच्याच जुन्या पाउलवाटा अगरे राजरस्ते नाकारून नवीन वाटा पाडल्या व आपल्या हयातीतच त्यांना राजरस्त्याची प्रतिष्ठा मिळवून दिली, त्यांनीमुद्दा नवनिर्मितीच केली असे म्हणावयाम हवे. याँसाहेब अन्तुल बरीमखॉ अगर रॉँसाहेब अज्जादियाखॉ यांनी स्वतःची स्वतंत्र गायकीच निर्माण केली, ती आपापल्या शिष्यांमध्ये सन्मिन केली व त्या शिष्यांनी पुन्हा त्यांच्या शिष्यास शिरविली, त्या या खासाहेबद्वयांनी नवनिर्मितीच केली नाही काय ?

त्यांचे हे अपूर्व यश नवनिर्मितीच्या रादरात घाटून त्यांना पार मोठे मानाचेच स्थान सावयात हवे

व्यासपीठावर घसून गाणारा कोणीही गायक नवनिर्मितीच करतो असे आताच म्हटले पण हा गायक नवनिर्मिती करतो म्हणजे नवी काय करतो ? तर तो स्वतः आपल्या शुद्धीच्या अगर इतर गायकांच्या गळ्यातून आलेल्या व स्वतःला आवडलेल्या विटा म्हणजे स्वरावची म्मृतीत ठेवून देतो व स्वतःच्या गळ्यावर घसाविणो असे अनेक स्वरसमूह तो एकगाररता जमरीत असतो व त्यात लहानमोठ्या अशा अनंत आकारांच्या व उच्चारणाच्या विटा स्वतः जवळ तयार ठेवीत असतो मग तो व्यासपीठावर बसला म्हणजे आधीच बनविलेल्या विटा जरूर तेथे फाटूनछाटून त्या एकापुढे एक अशा, काही योजनेने, ठेवीत असतो या सर्व विटा त्याने स्वतः पाहिलेल्या घडणी नसतात. त्याचे काम वेगवेगळ्या आकाराचे हे तुकडे घेऊन, जरूर तर त्यांची फाटछाट करून, त्यांचा फक्त साधा जोडण्याचेच राहते म्हणजे माल जुनाच, इतरांच्याकडून अथवा परंपरागत आलेला असाच असतो गायक फक्त त्याची रचना कशी करावयाची एवढेच पाहतो अशा निर्मितीला निर्मितीचा सालचा स्तर म्हणता येईल पण नवीन गायकीचीच निर्मिती करणारा कलावंत हा या विटासुद्धा स्वतःच निर्माण करित असतो आजपर्यंत यापरात आलेल्या विटाचा तो त्याग करतो, आणि काही नवीनच आकाराच्या, नवीन घडणीच्या, नवीन सामग्रीच्या, वेगवेगळ्या घनतेच्या, भिन्न नादांच्या, निरनिराळ्या ध्वनींच्या आणि वेगळ्याच रंगाच्या, त्याला स्वतःला जे काही करावयाचे असेल त्याला उपयोगी पडतील धडा, नव्याच विटा तो स्वतःच फाडीत असतो आणि याच कृतीला 'नवनिर्मिती' असे अधिक चांगल्या अर्थाने म्हणत येईल निर्मितीचा हा वरचा स्तर कल्पिता येईल. कुमार्यांच्या बाबतीत सांगण्यासारखी गोष्ट अशी की या विटाही त्यांनी स्वतःच तयार करून घेतल्या, स्वतःच्या मनाजोग्या घटवून घेतल्या, व त्यांचा वापरही मुक्तहस्ताने केला एकूण, जुन्या कलाकारांच्या अपेक्षेने कुमार्यांनी साधा जोडण्याच काम तर केलेच पण त्यांच्या मनात असलेली कृती सिद्ध होण्याकरिता भिन्न भिन्न घडणीच्या, उच्चारणाच्या व नादांच्या स्वरवेली स्वतः पुरत्या तरी तयार करून घेतल्या असे म्हणता येईल थोडक्यात म्हणजे कुमार्यांनी नवीन गायकीचीही निर्मिती केली

म्हणजे कुमार्यांचे नवनिर्मितीचे क्षेत्र ऐसपैस आहे असे म्हणता येईल त्यांनी नवीन राग केले, नवीन बंदिशी बाधल्या व नवीन गायकीही निर्माण केली. रारे म्हटले म्हणजे हे गणित उलट्या रीतीने माडणे अधिक सुमून होईल म्हणजे त्यांनी नवीन गायकी निर्माण केली, नवीन राग तयार केले व नवीन बंदिशी बाधल्या असेच म्हणले पाहिजे कारण त्यांच्या नवीन रागांचा व नवीन बंदिशींचा जन्म त्यांच्या नवीन गायकीतूनच झाला आहे असे मला वाटते (सबच नवीन रागांचा व नवीन बंदिशींचा जन्म असाच होतो असे मान नाही कारण काही ख्यातनाम गायकांनी केलेले नवीन राग अगर नवीन बंदिशी त्यांच्या जुन्या गायकीतूनही निर्माण झालेल्या आहेत) याखेरीज जुन्या रागांमध्येही त्यांनी काही फेरबदल केले, ज्यांचा विचार पुढे करावयाचाच आहे पण या सर्वांचा अर्थ एकच होतो तो असा की कुमार्यांची कलात्मक नजरच वेगळी आहे, धारणाच नवीन आहे

कुमारांच्या कृतीचे आणखी एका दृष्टीने परिशीलन करणे जरूर आहे. ती अशी की आतापर्यंतच्या कलाकारांनी चिजेची कविता बहुश परंपरागत आढेलीच वापरली. भलादियासो, फैयाजसो, विलायतसो वगैरेंनीही तशी अर्थातच नवीन कविताही केली, व तिला स्वस्वद्ध करून तिचे वदिशीमध्यं रुपांतरही केले. पण त्या वदिशी त्याच्या त्याच्या शिष्यवर्गातच राहिल्या. प्रथरूपाने छापल्या जाण्याचे त्याच्या नशिरी नसल्यामुळे, हट्टळ व्यक्त करण्यापलीकडे आपण काहीही करू शकत नाही. त्याचीही मारणे आहेत, पण त्यात आपणास शिरावयाचे नाही. कुमाराचे मान वैशिष्ट्य असे की या वदिशांची सर्व कविता पूर्वमूरीप्रमाणे त्यांनी स्वतःच केली.

ही जी कुमारांनी कविता केली ती 'काव्य' म्हणून अर्थातच नव्हे. इतकेच नव्हे, तर ती 'काव्य' म्हणून वाचली जावी अशी त्याची स्वतःचीहि अपेक्षा नाही. संगीता करिता केलेल्या कवितेतले काव्य अगर तिचा शब्दार्थ हा निव्वळ आनुपगिक, अगदी गौण असा भाग असून परे महत्त्व तिच्या स्वररचनेला असते. चिजेची तारीफ तिच्यातील काव्याकरिता सहसा होत नाही ती तिच्या स्वररचनेकरिता, वदिशीकरिताच होत असते. आणि ही स्वराची कावणी गोंडस दिसावी, उठून दिसावी म्हणून तिच्या शब्दातील भाषिक स्वर-व्यंजनाची उच्चारणधमताही तशीच समर्थ आणि प्रभावशाली असावी लागते. कोणत्या स्वरावर धाववयाचे आहे, कोणता स्वर किती लाववावयाचा आहे, कोणत्यावर रुखांचे आदोलन घ्यावयाचे आहे, कोणत्या स्वरावर आधान आणि तो म्रिती जोरकस अथवा नाजूक धाववयाचा आहे वगैरे दृष्टीनीच तिच्या शब्दाची म्हणजे स्वर-व्यंजनाची आणि त्याच्या आकार-उवाराची माडणी चिजेत असावी लागते कारण तिने स्वर विलासाला व स्वरविलासालाच मुख्यतः धाव धाववयाचा असतो. म्हणून कवीचे कवित्व आणि गायकाचे कवित्व या दोन गोष्टी अगदी भिन्न आहेत. गायक कवीला कवी म्हणत नाहीत. त्याला पारिभाषिक शब्द 'वाग्गेयकार' असा आहे. जरा खोल पाहिले तर असे आढळून येईल की गायकाच्या कवितेची निर्मिती ही काव्यानदासाठी नसते. ती फक्त संगीतानदासाठी, संगीताचा एक अविभाज्य घटक म्हणून असते. प्रत्येक कलेची माध्यमे वेगळी असतात आणि आनंदहेतू साध्य करण्याचे त्याचे मार्गही भिन्न असतात. या दृष्टीनेच संगीताच्या कवितेला 'कविता' म्हणत नाहीत, तिला 'चीज' असाच खास शब्द आहे.

पण चिजेच्या शब्दाना अर्थही असतोच आणि तो सरवातीस चीज माडताना, आणि नंतर गायनातही मधूनच एखादे वेळी डोसावतो त्याचे कार्य काय आहे असा मग प्रश्न उद्भवतो. त्याचे उत्तर असे की या शब्दार्थातूनही एक प्रकारची संगीतोपयोगी भावस्थिती (mood) निर्माण व्हावी व तिच्यातून काव्य साकार होण्याऐवजी गायनालाच स्फूर्ती मिळावी अशी योजना असते. ही भावस्थिती अगदी धीजरूपच असते म्हणून तिला संगीताच्या भाषेत 'रक्तिनीज' असे म्हणावे या रक्तिनीजातूनच पूर्णपणे मोहरलेला, नदरलेला व झुंझुलित झालेला संगीताचा वृक्ष निर्माण व्हावयाचा असतो. याचाच दुसरा अर्थ असा की, शब्दार्थाने एकदा ते रक्तिनीज प्रस्थापित केले म्हणजे आपले कार्य झाले असे समजून धाजूला झाले पाहिजे संगीताची उभारणी होताना शब्दार्थ असा मार्गेच टाकला जातो, जावयाला पाहिजे. त्याला संगीताने

साकूनच टाकले पाहिजे व त्या शब्दार्थांनेही सांगे जावयाला पाहिजे. म्हणजे रागि जाण्याची क्षमता त्या शब्दार्थामध्ये पाहिजे. तरच त्या संगीताचा संगीत म्हणून विनास, विलास होईल. म्हणून संगीतावरिता चीज वरणे हे बर्बाचे क्षेत्रच नाही. ते काम गायनाचे, मुरलेल्या गायनाचे आहे. त्यातील शब्दांचा अर्थ हा अगदी दुय्यम स्वरूपाचा असावा लागतो : असा की संगीताच्या ओघान सदृजनया मागे टाकला जावा. त्यात काव्यदृष्ट्या समर्थ आणि प्रभावी शब्दरचना असून चालत नाही. नाही तर तो शब्दार्थ मागे टाकला जाणार नाही आणि गायनाचे लक्ष स्वतःवरच वेधून घेऊन त्याच्या संगीताच्या विलासाच्या आणि विस्ताराच्या दर घेऊन अडथळा निर्माण करील. या सदृभांत संगीतावरिता शब्दरचना वशी अगदी वाच्य पाश्चात्य संगीतज्ञ रॉबर्ट श्मन याने केलेले विवेचन मोठे मार्मिक असून आपल्यालाही ते मार्गदर्शक होईल म्हणून त्यातले एक छोटेमे अन्वतरणच खाली देतो. गटेच्या काव्याला जोसेफ फ्रीन या रचनाकाराने दिलेल्या संगीतावर टीका करताना श्मन म्हणतो :

“To speak frankly, it seems to me that the composer has too much respect for his (Goethe's) poem, as though he were afraid to hurt it, seizing it too ardently. So at every step we find rests, hesitations, and embarrassments. But the poem should lie like a bride in the minstrel's arms, free, happy and entire. Then it sounds like something from heaven, from heaven afar.”

[“एवढेच सांगायचे झाले तर संगीतकाराला कवितेविषयी फाजील आदर वाटत आहे असे वाटते. जणू काही तिच्याशी अतिप्रसंग होत आहे की पाय अशी त्याला सारखी भीती वाटत आहे. त्यामुळे त्याच्या संगीतरचनेमध्ये दर घेऊन अडथळ, संकोच आणि भीतीच प्रतीत होते. पण कविता ही गायनाच्या बाहुपाशात एखाद्या प्रेयसीसारखी निर्वेध आणि निःसंकोचपणे, स्वतःच्या सर्व अंगप्रत्यंगांचे समर्पण करण्यात आनंद मानणारी असावी. मगच ते संगीत स्वर्गीय होईल.”]

हाचा अर्थ असा की गटेची कविताच इतकी प्रभावी होती की त्यामुळे संगीतकाराची त्याने कुचबणाच झाली व त्यामुळे संगीताचा संगीत म्हणून तेथे विनासच होऊ शकला नाही. असो.

अगदी अशाच तऱ्हेची भावस्थिती चिजेच्या रागातून, स्वररचनेतून अथवा धडिशीतूनही निर्माण होत असते हे गायकांना सांगण्याची आवश्यकता नाही. येथे मुख्य मुद्दा असा की जी काही भावस्थिती शब्दार्थांतूनही व्यक्त होईल, ती त्याच्या स्वररचनेतून होणाऱ्या भावस्थितीशी एकरूप असावयास पाहिजे. पण प्रत्यक्ष अनुभवामध्ये मात्र असे षष्ठितच आटळते. उलट स्वररचनेतील भावस्थिती वेगळी आणि शब्दार्थांतून व्यक्त होणारी भावस्थिती वेगळी असाच सर्वसाधारण अनुभव येतो. याचे कारण असे की शे-दोनशे वर्षांच्या अवधीत या जुन्या चिजावर वेगवेगळ्या घराण्यांतून, वेगवेगळ्या गायकांकडून वेगवेगळे संस्कार झाले. त्यातच चिजाचे या घराण्यातून त्या घराण्यात असे प्रवासही झाले. अर्थातच हा प्रवास होताना प्रत्येक घराण्याने चिजेची मूळची

बंदीश घटलून ती स्वतःच्या घराण्याला साजेशी बनवून घेतली. प्रत्येक घराण्याची आलापवारी वेगळी, लयकारी मिश्र आणि आघाताची जात व वजनही निराळे. त्यामुळे नवीन घराण्याचा रंग उचलताना चिजेचे एरण स्वरूपही पालटले गेले आणि तिची स्वररचनाही क्वचित घटलली गेली. शिवाय पुन्हा गायकानी नवीन नवीन रचनेच्या मोहक चाली बनविल्या. पण त्या गुंतवून टाकण्यासाठी स्वतः शब्दरचना करण्याचा व्याप करण्यापेक्षा प्रचारात असलेल्या चिजेचेच शब्द घ्यावेत व तेच नवीन वेलेल्या थडिशीत गुंतवून मोकळे व्हावे असा सोपा मार्गच बहुतेकांनी अनुसरला. म्हणून एवच चीज कधी कधी वेगवेगळ्या रंगात आडळते परिणामी चिजेच्या अर्थाची भावस्थिती व स्वररचनेची भावस्थिती यांच्यामध्ये काही मेलच उरला नाही. आणि शब्दार्थ हा गायनातील स्वरांच्या विलासात आणि विस्तारात मागेच पडत असल्यामुळे त्याचे महत्त्वही कोणाला न वाटणे स्वाभाविक होते.

पण नवीन नवीन चिजा बनविणाराला, त्याची स्वररचना त्याच्या शब्दासकट करणाराला, या सर्वसाधारणतः उपेक्षितल्या जाणाऱ्या घरीय गोष्टीबद्देही दृष्ट पुरवावे लागते. आणि असा रचनाकार चोखदळ असला म्हणजे तो चिजेची फविता करताना तिच्यामधील शब्दार्थाचा भाव तिच्या स्वररचनेच्या भावाशी एकरूप आहे याचीही दक्षता ठेवीत असतो. प्रस्तुत सग्रहातील एवूण एक चीज कुमारानी या दृष्टीने अत्यंत काटेकोरपणे तावूनसुलाखून घेतली आहे. यातील पुष्कळांशी चिजा लेखवानेही स्वतः ऐकल्या आहेत व काही चिजा तर बारबार ऐकल्या आहेत. त्या दृष्टीने कुमाराने नवीन थडिशींच्या शब्दाची रचना व स्वरांची रचना याची रक्तिर्विजे एकरूप आहेत असे म्हणण्यात काही भाडस होत आहे असे त्याला वाटत नाही.

ही किमया कुमाराना कधी साध्य झाली असा कोणाला प्रश्न पडेल. पण चीज बनविण्याची प्रक्रिया काय होते, निदान कुमाराने कायतीत ती काय शाली, याचा थोडासा कानोसा घेणे जरूर आहे. त्याचे स्वतःचे या बापतीतले कथन मी महाराचे समजतो त्याचे म्हणणे असे की, एतादे दृश्य त्यांना प्रवासात अगर इतरत्र दिसते अथवा एखादी घटना समोर घडते ते दृश्य म्हणजे एखाद्या पहाडासमीपचा दोन नद्यांचा संगम असो, अगर रस्त्याच्या दुतर्फा लागलेली वसतःकृतली, लाल फुलांचे संपूर्ण आवरण घेतलेली पलाश वृक्षाची रागच राग असो, अथवा ती घटना एखाद्या कार्काच्या मंदिरामध्ये घकन्याचा बळी दिला जात आहे अशी असो अगर एखादी परिचित तरुणी ओळख असून ती दाखवीत नाही अशी असो. ते एकदम काहीतरी गुणगुणावयाला लागतात व असे गुणगुणता गुणगुणता चिजेचे शब्द व स्वररचना त्यांना एकदमच स्फुरतात. कै० गोविंदराव टेंब्याचा नाटकाच्या चाली करण्याचा अनुभवही असाच होता. परक इतकाच की, ते दृश्य अथवा घटना प्रत्यक्षातील असण्याऐवजी नाटकातील असावयाची एवूण मुख्य मुद्दा आपण एवढाच घ्यावयाचा की, चिजेची स्वररचना व शब्द हे एकाच वेळी स्फुरावयास पाहिजेत. निदान कुमाराना तरी ते तसेच स्फुरले आहेत. म्हणूनच त्याच्या स्वररचनेचा 'मूड' व शब्दार्थाचा मूड याचा बेमालूम मेल बसलेला आहे. चिजेच्या एवूण विस्तारात सर्व जागी मिळून वेगळं मिनिट दीडमिनिटाचेच अस्तित्व लाभणाऱ्या व अगरी

चिनमहत्त्वाच्या गणल्या गेलेल्या घटनाकडेही कुमार किनी काटेनोरपणाने पाहतात आणि त्याचे सांगीतिक घटकात रूपांतर कसे करतात याचेच हे निदर्शन आहे

कुमारांच्या प्रस्तुत समहाच्या सुदर्भात सांगायचाचे एवढेच की, खास गायनाकरिता जशी वशी चीज असावी तशीच ती आहे, आणि तिच्यामध्ये स्वररचनेचा आणि शब्दार्थाचा मेळही बमलेला आहे. आणि या अनुरोधानेही या समहातल्या सर्व कृतींकडे पाहिले जावे.

चिजेच्या शब्दार्थाचे वार्थ एखादी भावस्थिती अगर संगीतोपनारी भूमी निर्माण व्हावी असे म्हटल्यावर कुमारांच्या चिजामध्ये त्रिपय तरी काय आले आहेत ते सांगणे ओघानेच आले. त्या दर्शने त्यातील मुख्य त्रिपय म्हणजे ईशप्रार्थना, श्रीशंकराचे स्तवन (श्रीशंकरावर कुमाराची भक्ती आहे), सरस्वतीस्तवन, गुरूचे स्तवन, संगीताचे वर्णन, ऋतुवर्णन, विशेषत वसतऋतूचे वर्णन, शृंगार, विरहिणीची व्यथा, शाममुद्राची घासरी, इत्यादि प्रत्येक ठिकाणी स्वररचना व शब्दार्थ याचा मेळ साधला आहे की नाही हे ज्याचे त्यानेच नोंदेशनवरून चीज शुणगुणून पाहावयास पाहिजे नमुन्यादाखल चाही उदाहरणे देणे उचित होईल

ईशप्रार्थना असलेली, पान वतीसवरील कल्याण रागातील चीज त्यांच्या रचनेचा नमुना म्हणून सांगता येईल

स्थाई

देवो दान मोहे
मौगत सुर भीक, दास तेहारो ॥

अतरा

तोरे त्रिन ग्यान दे कौन मो सो
नेक नवर मो पर, आस तेहारो ॥ १ ॥

आणखी एक लक्षात ठेवण्यासारखी गोष्ट अशी की कुमारांना नव्या रचना करण्याची बुद्धी झाली ती अर्थातच त्यांच्या शेकडे जुन्या परंपरागत चिजांच्या अभ्यासानेच खानदानी चिजांचा त्यांचा समग्र मोठा, याददास चागळी व परिशीलन रजोल नाहीतर अशासारख्या चिना त्यांना करणेच शक्य नव्हते विशेषत श्रीशंकरस्तवनाची, पान तेहेतीसवरील, खालील चीज पाहावी

स्थाई

शिव शिव कल्याण करी, जप जप त्रिय नाम शिव
हर हरत दुख सदै, रट रट पुरखर नाम ॥

अतरा

जप करत सुरगन, महादेव, महादेव
शिव करत कल्याण, रट घरो नाम शिव ॥

यातील शब्दरचना अवश्य पाहावी. एवच शब्द पुन्हा पुन्हा वापरण्याची पद्धत व त्यामुळे उच्चारण तर मारलेच, पण स्वरावली मान मित्र मित्र, त्यामुळे त्या नादमपुरतेलाही एक वेगळीच चव असते
 पान तीनवरील विलासपानीची खालील चीज पाहावी.

स्थाई

नयन में जल भर धाये देतन तोहे
 काहे पिया नहीं देत दरस मोहे ॥

अतरा

शोक^१ मन छाये, याद तरसाये
 कैसे धरू घीर, देवो दरस मोहे ॥

विरहिणीची ही आर्ततेची हाक ऐकून कोणालाही विलासपानीची वाठवण व्हावी यात काय नवल ?

सगीताची आस व सरस्वतीची प्रार्थना म्हणून पान चौथीसवरील खालील भीमपलासातील नमुना लक्षात ठेवण्यासारखा आहे.

स्थाई

सुर सुर साधे जय भयो पार
 मिल नर नारी तय कर गान ॥

अतरा १

सुरलय साय करो दौड एक
 तरो सुर-सिंधु जय भयो पार ॥

अतरा २

शोक तज भाज सुरसती नाम ।
 करो रट नाम करे तय पार ॥

सुर आणि लय दोन्ही एकरूप करून सुरसिंधू तरून झळिण्याला हा गायन 'सुरसती' चे म्हणजे सरस्वतीचे नामस्मरण करावे असे सांगते. येथे स्वर व लय एकरूप करण्याची फयदा व 'सरस्वती'चे 'सुरसती' असे संगीतमय व संगीतयुक्त रूपांतर मुरलेल्या गायनाखेरीज कुणाला सुचेल काय ?

असो, एक महत्त्वाची गोष्ट पुन्हा आवर्जून सांगणे आवश्यक आहे ती अशी की शब्दार्थातून दिग्दर्शित होणाऱ्या भावस्थितीनिदयी मी इतके विवेचन केले तरी शब्दार्थाचे अभिजात सगीतानेले स्थान अगदी दुय्यम स्वरूपाच, गीण व भांडळिक्रवाच्याच नात्याच असते हे विसरता उपयोगी नाही. नाहांतर ती चीज म्हणून न राहता तिचे 'भावगीत'च होईल. कुमाराची गायकीही या मूलभूत तत्त्वाला अपवाद नाही.

१ 'शोक' हे कुमाराचे विलासपानीतील रचनेचे नाव आहे.

प्रस्तुत चिजाकडे आणखी एका नजरेने पाहणे शक्य आहे. चिजा, या घराण्यातून त्या घराण्याकडे अशा सतत प्रवास करीत असतात तरीही काही काही चिजा विशिष्ट घराण्याचाच छाप दर्शवितात. इतकेच नव्हे तर काही काही चिजा अमर्याच घराण्यातील बलावतानी गाव्या असे वाटत असते. या दृष्टीने निरनिराळ्या घराण्यातील गायकाना या संप्रदायातील काही काही चिजा रास आपल्याचकरिता बनविल्या आहेत असे वाटेल उदाहरणार्थ, कामोद रागातील 'ऐसन कैमन' ही चीज ग्वाल्हेर गायकाना स्वतःच्या घराण्यातील आहे असे वाटेल तर 'मिराना' गायकाना 'सपनेमें मिलती' ही वसत रागातील चीज त्यांच्याकरताच आहे असे दिसेल. तसेच जयपूर गायकाना गौरी वसत मधील 'आज पेरीले' ही चीज रास स्वतः करता आहे असे पटेल सागण्याचा मुद्दा असा की, निरनिराळ्या घराण्यातील गायकानाही या संप्रदायात खास त्यांच्या त्यांच्या करताच केलेल्या आहेत असे वाटणाऱ्या चिजा पुढील सापडतील

कुमारांच्या जुन्या रागातून आलेल्या बदिशींविषयी मतभेद असू शकतील. आणि त्यातील काही स्वरप्रयोग हे विवादाही असणार हे नमूद केले पाहिजे त्यातील काही दोनळ गोष्टींचा निदेश करणे युक्त होईल

राग	पृष्ठ		प्रकार
भामपलास	२४	सग सुर साधे	चीज ध नि ध प
"	२६	जावा हू देमा	" सा री म ग री सा
"	२७	दों तन देरेना	तराणा ग म प ध नि सा
पूरियाधनाथी	४३	कहाँ चला हो रे	चीज मध मं ग री सा सा
" "	"	"	" सा ग री सा
श्री	४४	सजा कहे जाय	" री सा प ग ग री
छायानट	६३	नहीं आना तुम्हें	" कोमल नी आवदयक
वागेधी	६४	टेकुल बन फुले	" म म ग प
"	"	"	" ग री नि सा
"	६५	पार नहीं हो	" ग री प म
दरबारी कानडा	७३	सुदर मुग तेरो	" ध ध सा

वरील सर्व गोष्टी कुमारांच्या प्रयोगशीलतेमधून जन्माला आलेल्या आहेत हे तर खरेच, पण त्याहीपेक्षा त्यांच्या पाठीमागे काही तात्त्विक भूमिका बाहेर असे म्हणणे अधिक सयुक्तिक होईल. ती भूमिका अशी

जुने राग आज शेरजे वर्ये डोकडो गायकानाकडून गायले गेल्यामुळे ज्या कोणा महाभागाला एखादा राग प्रथम मुचला तसाच तो आजही गावला जातो असे म्हणणे घाडसाचं होईल. त्यातही काही आगनुक स्वर दाखल केले गेले असतील अगर काही स्वर गळले असतील कदाचित त्या रागाचा सपूर्ण कायापालटही झाला असेल अर्थात ज्यांचा अमा सपूर्ण कायापालट झाला असेल त्यांच्या बाबतीत काही करणे शक्य नसते. पण

ज्याच्यात असे फेरबदल होऊनही मुख्य नवाशा कायम राहिला असेल त्यांच्या घाबर्तीत, त्या रागातल्या पुष्कळशा चिन्नांच्या आधाराने मनन होत गेले म्हणजे मूळ रचनाबाराच्या मनातली रचना काय असावी याचा अंदाज येऊ लागतो. म्हणजे तो राग आज जसा आहे याच्यापेक्षा तो त्यावेळी कसा असेल तसा तो मनामध्ये कायम होतो. अर्थातच त्या रागाचे हे नवीन स्वरूप त्याच्या आजच्या प्रचलित स्वरूपाशी मिळतेजुळते असणार नाही. त्या रागाची पुनर्विचाराने झालेली ही पुनर्रचना अथवा पुनर्घटना आहे असेच समजावयाला हवे. वगैरे.

कुमारांनी केलेले हे फेरबदल अगर त्या पाठीमागची तात्त्विक भूमिका सर्वांनाच मान्य होईल असे तेही समजत नाहीत. कदाचित बहुतेकाना ती मान्य होणार नाही असेच ते धरून चालले आहेत. एखादे वेळी कोणाला त्यातली भूमिका पटली तरी त्यामुळे कुमारानी केलेलेच फेरबदल समवनीय आहेत असेही ते कदाचित मानणार नाहीत याचीही कुमारांना जाणीव आहे. तेव्हा जे कोणी गायक ही रागस्वरूपे कुमारांच्या पाठाप्रमाणे गातील त्यांनी ते कुमारप्रणीत पाठ आहेत एवढे ध्यानात घेऊन जरूर तर त्याच्या तसा निर्देशही करावा अशी सूचना द्यावी वाटते. यातला मुख्य मुद्दा एवढाच की, जुन्या रागातले हे बदल अविवेकाने केलेले नसून त्यापाठीमागे काही तात्त्विक भूमिका आहे एवढे लक्षात घेणे अगत्याचे आहे.

ज्या नवनिर्मितीविषयी एवढे विवेचन केले ती अस्तित्वात थंडी आली हे समजण्या-बरता कुमारांच्या संगीताला सुरुवात कशी झाली, त्यांचा सांगीतिक प्रवास कसकसा झाला, त्या प्रवासात त्यांनी टप्पे कोणकोणते ओलांडले व एकदरीत त्यांचा सांगीतिक विकास होऊन आताच्या परिणतावस्थेला ते कसे पोहोचले हे समजणे जरूर आहे. या दृष्टीने त्यांच्या सांगीतिक जीवनाचे थोडेफार अवलोकन केले तर ते उपकारक होईल, अशी आशा आहे.

कुमारांना मी १९३५ सालापासून पाहत व ऐकत आलो आणि त्यांच्या प्रथम दर्शनाची छाप आज सत्तावीस वर्षांनंतरही माझ्या मनावर तितकीच ताजी राहिली आहे. माझे मिन प्रा० वा० २० देवधर, वै० भैतीराम पै आणि मी स्वतः त्या सालच्या मुंबईतील जिना हॉलमध्ये भरलेल्या संगीत परिषदेचे सूत्रधार होते. अध्यक्ष संगीताला सर्वम्य मानणारे त्यावेळच्या भरमपूर सरस्थानचे महाराज होते आणि स्वागताध्यक्ष नामदार जयकर होते. परिषदेत अनेक गायकगायिकांच्या मैफली झाल्या आणि मुरलेल्या कलावतानी आपापल्या गुणवत्तेची शर्थ केली. संगीताचा इतिहास बनविलेले महान गायक त्या परिषदेमध्ये मौजूद होते. सर्व हॉल अगदी भरून गेला होता आणि नेथे उभे राहावयासाठी जागा नव्हती. तो आजचा बाजार नव्हता ती मैफल होती आणि मैफलीच्या गुणोत्कर्षा मुळे तिच्या उत्साहाला सीमा नव्हती. महाराजांच्या आणि जयकरांच्या अस्तित्वामुळे निला येगळीच प्रतिष्ठाही लाभली होती. अगा वातावरणात खरा बारा वर्षांचा पण दिसण्यात नऊ वर्षांचा बाल कुमार स्टेजवर येऊन बसला. आणि त्याने आपल्या आवाजाचे मोहिनीअन्न सभेवर टाकते. पेश क्षणाने नी सर्व सभा त्याच्या परबंदीत आली. प्रत्येक

जागा आणि प्रत्येक हरकत उचलून घेऊन जात होती समेन्या उत्साहाला त्या वेळी उबळी आली होती आणि रसिकतेला उषाण धाले होते स्वरन् स्वर खास आपल्यावरताच आहे अशी प्रत्येक श्रोत्याची तेंथे खात्री होत होनी कुमारच गावन थोडा वेळच झाले पण प्रत्येकाच्या चेहऱ्यावर विस्मय उमटला होता. हजर असलेल्या प्रत्येक कलावंताला व रसिकाला या मुलाच कौतुह घेलेच पाहिजे अशी ऊर्मा येत होती त्यामुळे तेंथे कौतुकाचा पाऊस आणि वधिसाचा सडा पडत होता कोणी रोख पैसे दिले कोणी पदके दिली कोणी काही, कोणी काही, अशा कोपऱ्याकोपऱ्यातून उत्स्फूर्त देणग्या येत होत्या त्यात खाँसाहेब होते, युवा होते व कलावती होत्या आणि हिरानाई बडोदेकरानी आपले वधिस मलाच जाहीर करण्यास सांगितले होते प्रत्येकाला चिंता वाटत होती ता ही की या मुलाच्या असामान्य गुणाची जोपासना व विनास कोण करील ? अजाण कुमाराला मान यातले काहीच वळत नव्हते

कुमाराचे प्रथम दर्शन मला हे असे झाले. त्या वेळी त्याची ओळख अर्थातच नव्हता पण त्यानंतर ते धोड्याच दिवसात माझे मिन प्रा० देवघर याच्याकडेच शिवावयास राहिले देवघराच व माझे मिनत्वाच सबंध याच्या घरेच आधीपामून असल्यामुळे त्याच निरोप व चिठ्ठ्याचपाठ्या पोहोचविण्याच काम कुमारच करित असत शिवाय प्रा० देवघरही ज्या ज्या वेळी माझ्याकडे येत त्या त्या वेळी कुमारही त्याच्या मागे मागे अनंत प्रा० देवघराची शागीर्दी व कुमारच्या विपयी वाटणारा लेभ यामुळे मीही त्याची आस्थे चाडवपणे चौकशी करी देवघराच कुमारावर पोटच्या मुलासारखे प्रेम, व कुमारानाही देवघराच्या विपयी अपार आदर, यामुळे ही जोडी आली म्हणजे मला आनंद होई

नवनिर्मिती होण्याला अगात काही विशेष गुण असावे लागतात वृत्तीचे स्वातंत्र्य लागते स्वतंत्र प्रज्ञा व प्रतिभा लागते स्वभावच प्रयोगशील असावा लागतो आणि मुख्य म्हणजे बडखोरपणा पण लागतो पुष्कळ वेळा या सर्व गोष्टी असूनही त्या फारसा प्रभावी नसल्या आणि त्यातून एखाद्या घराण्याची दीर्घकालपर्यंत तालमीची कडन शिस्त अगात मुरली तर घराण्याच्या दडपणाखाली त्या चिरहूनही जाऊ शकतात अर्थात त्यातूनही एखादा अब्दुल करीमसो अजर आहादियासो याच्यासारखा दुर्दम्य स्वतंत्र वृत्तीचा कलावंत नवीन गायकी अथवा नवीन वदिशी निर्माण करू शकतो पण हे फार इच्छित घडते घराण्याच्या बाबतीत त्याची शिस्त, रीत, आचार, स्वतंत्र सादर्यप्रणाली याविपयी पुष्कळच नावाजण्यासारखे असले तरी त्याच्यामुळे कलावंताच्या व्यक्तिस्वातंत्र्याला थोडा तरी पायनद घसतो हे नाकारून चालणार नाही आणि अनेक नामवंत गायन गाविकांनी घरंदान तालमी घेतल्या असल्या तरी घराण्याचे कडे आणि कोट ओठाडल्याखेरीज त्यांना खाया कलेच आणि स्वतःच्या आत्म्याच दर्शनही झाले नाही हेही खरे आहे अखेर • कला ह्या आत्म्याचाच शोध असतो पण आतापर्यंत संगीताताला कलावंताना घराण्याच राजरस्ते संपविल्यानंतरच तो लागत असे

पण कुमारचा सर्वच प्रवास या राजरस्त्यानी न होता वेगळ्याच वाटेने झाला • मुळापासून वृत्ती स्वतंत्र व बडखोर, त्यातून प्रज्ञा व प्रतिभाही घोर आणि स्वभाव निर्भय, शिवाय प्रा० देवघरांच्या तालमीमुळे ते कोणत्याही घराण्याच्या शिस्तीत अन अडकलेच

नाहीत कारण प्रा० देवधराचाच स्वभाव कुणाच्या शिरतीत अडकून राहण्याचा नव्हता त्यामुळे बडपोर वृत्तांचे कुमार व स्वतःन वृत्तांचे देवधर या गुरुशिष्याची जोडी ही समसमास्योग अशी झाली. देवधराच्या शागीर्दीत कुमार वयाच्या बाराव्या वर्षापासून ते तेविसाव्या वर्षापर्यंत म्हणजे जवळजवळ अकरा वर्षे होते पण ही गुरुशिष्याची जोडी घराणेदार कर्मठ गुरुजी व अधप्रद शिष्य अशी झाली नाही आणि ती तशी न होणे हेच प्रमप्राप्त होते

कुमाराच ते लहान व सत्कारात्मक वय आणि देवधराचा व्यासंग व चाकोरीगहेरच विचार याचा हा संयोग विशेष फलदायी झाला देवधराच्या निरनिराळ्या चळवळी व प्रयोग, त्याची संगीतशास्त्र, त्यातील विद्यार्थ्यांच्या तालमी, त्याची परदेशीय पर्यटणे व त्यातून उत्पन्न झालेला विशाल दृष्टिकोण, प्रो० सिंक्रुझी याच्याजवळचे त्याच पाश्चात्य संगीताचे शिष्य, संगीतावहलची सर्वसंग्राहक वृत्ती, निरनिराळ्या घराण्यातल्या खानदानी गायकाकडून निरनिराळ्या रागातील, निरनिराळ्या धनावदीच्या चिजा शिकून व नोटेशन करून त्याचा वेळेला संग्रह, प्रत्येक रागाची पद्धतशीर चिरित्सा व त्यावर चर्चा, त्याच्या सभा व व्याख्याने वगैरे उद्योग या सर्व गोष्टी त्या काळात ऐन भरात होत्या देवधराचे पर अमवा शाळा ही गायकवादकांची उतारपेठच होती असा एवढी गायक नव्हता की त्याचे तेथे येणेजाणे नव्हते, आणि असा एकही गायक, गायत्री अथवा संगीताचे तत्त्व नव्हते की ज्याची तेथे चर्चा व शहानिशा होत नव्हती अनेक ख्यातनाम गायकही तेथे शाळेच्या मदतीवरता म्हणा अथवा प० विष्णु दिग्गर पुण्यतिथीनिमित्त म्हणा, अगर कोणा मोठ्या माणसाची भेट व्हावयाची म्हणून म्हणा आल्याखेरीज अथवा गायत्याखेरीज सहसा राहिले नाहीत इतक्या संगीतविषयक उलढाली तेथे चालत मैफल मारणारे व विकणारे कळवत म्हणून यश मिळवण्याच्या छटपटीत देवधर फारसे पन्हेच नाहीत पण अभ्यास व संग्राहक वृत्ती आणि तपशिलवार चिरित्सा यांचे अपार धन देवधराच्या जवळ होते निरनिराळी घराणी, त्यातील नामवंत गायक, त्याच्या निरनिराळ्या गायत्री देवधराच्या सूक्ष्म नजरेतून अर्थातच सुटल्या नाहीत त्याच्या सर्व गुणाची व सर्व दोषाची चर्चाही तेथे भरपूर होई देवधराच्या जीवनात काहीही घडे, तेथे कुमार असावयाचच महत्वाकांक्षी वृत्ती, संवेदनाशील मन, कोणत्याही वठोण आडवाटेत शिरावयाच अगात धाडस आणि संगीतविषयक निरनिराळ्या चर्चा व चिरित्सा यांचे नित्य ध्रुवण, यानी कुमाराच्या वाढवयात आणि तारण्यात रिती खोल परिणाम झाला असेल याची कल्पनाच करावी अमक्या गायकात अमक्या दोर आहे असे कळले की कुमारांना रगत शी निधय करावा की आपल्या गाण्यामध्ये हा दोष येऊ द्याव्याच नाही अथवा असाही योष्ट फारच चांगली पण तशीच अवघड आहे असे ठरले की कुमारांनी मनात प्रतिज्ञा करावी की मी ती करूनच दागवित्तार अशा अशा तऱ्हेच गाणे असावयाला पाहिजे अशी चर्चा झाली वा कुमारांनी मनाची गाठ बांधावी की आपण तसे गायचच, मग काय वाटेल ते होवे प्रत्येकाच्या गाण्यात देवधर काही ना काही तरी त्यांनी वाढावच आणि परिणामी कुमारांनी प्रतिज्ञा केली की या गुणासारखेही आपण गायच नाही व कोणाची नकळ म्हणून करावयाची नाही

हा अर्थातच पुनाराच्या प्रवागाचा दुसरा टप्पा होना. म्हणून याच्या आधीचा म्हणजे प्रवासाच्या सुरवातीचा टप्पा पाहिला पाहिजे. पुनाराचे वडील कै० विद्रामप्पा हे सासाहेब अब्दुल करीमखोँचे ग्रास प्रेमी होते. तसेच प्रसिद्ध पंचाक्षरीतुवा यांचे ते मित्र असून ते स्वतः ही गान असत. पंचाक्षरीतुवांनाही ते कधी कधी चिजा सांगत. अर्थात संगीताचे घानावरण पुनाराच्या घरात त्याच्या जन्मापासूनच असे व त्यामुळे गायनाचे संस्कार तेव्हापासूनच त्याच्यावर होऊ लागले. कधी कळत नसले तरी अजाणताही ऐकण्याची क्रिया त्याची गतत होतच होती. तोंड मात्र त्यानी उघडले नव्हते. अर्थातच अशा तऱ्हेची संगीतानुकूल भूमी भरल्यावर त्याला अचूक पुष्टी स्वाभा विकच होते. पण घरात मात्र पुगालाही या मुलाच्या मनावर काही संस्कार होत आहेत अगर रुजताहेत असा संशयसुद्धा आला नव्हता. आणि अशा स्थितीत एके दिवशी वयाच्या सहाव्या वर्षी, भिजलेली जमीन पाटून बाहेर पडावा त्याप्रमाणे, पुनार एवढी गाऊच लागले. त्या गाण्याने सर्वांना इतरा चमत्कार वाटला की घेलायची सोय नाही. आणि पुढे पुनार जयजसे गाऊ लागले तसतसे त्याच्या वडिलांनी गाणे सोडून दिले! पुनाराच्या गाण्याचा पहिला टप्पा अथवा खरे म्हणजे सुरवात ही अशी झाली.

हे सर्व गाणे अर्थातच अनुकरणात्मक स्वरूपाचे होते आणि देवघराच्याकडे येईपर्यंत व त्यानंतरही काही वर्षे ते तसेच राहिले. त्याची अनुकरणाची सुरवात वझेतुवाच्या एका ग्रामोफोन रेकॉर्डने झाली आणि वडिलाना व घरातल्या इतर मंडळींना वयाच्या सहाव्या वर्षी जो आश्चर्याचा धक्का घसला तो याच रेकॉर्डच्या सहीसही नरलेमुळे पुढे पुढे त्यानी इतरही ख्यातनाम गायकांच्या नकल करण्यास सुरवात केली व प्रत्येकाची नकल ते इतरही हुबेहून करित की ती 'नकल' नसून 'अस्सल'च आहे असे वाटे. यात सर्व नामवंत गायक आले होते. खोंसाहेब अब्दुल करीमखोँ, खोंसाहेब फैयाजखोँ, वझेतुवा, मास्टर कृष्णराव, पंडित ओंकारनाथ, रामभाऊ सवाई गंधर्व, मन्विकर्जुन मन्सूर, केसरवाई केसर वगैरेच्या नकल त्या त्या गायकांनी ऐकून पुनारला आशीर्वादही दिलेले आहेत खोंसाहेब अब्दुल करीमखोँ व रामभाऊ सवाई गंधर्व याची एगपाठीमागून एव अशीही नकल करून या गुरुशिष्यातला भेद ते स्पष्टपणे दाखवित. देवघरानी एवदा केसरवाईच्याजवळ पुनाराची स्तुति केली त्या वेळी ते काहीतरीच घेतत आहेत असे केसरवाईंना वाटले. पुनाराना राग आला व त्या क्षणीच त्यानी त्याच्या 'मुखर आपी' या रेकॉर्डची नकल त्याच्यासमोरच करून दाखवून त्यांना स्तितमित केले. फैयाजखोँही अलाहाबादला पुनारानी केलेली स्वतःची नकल ऐकून असेच स्तितमित झाले होते. एवदा मावतवाडीकर महाराजांनी पुनाराच्या करामतीवर अविश्राम दाखविले व "मी एक रेकॉर्ड ऐकवितो तसे गाऊन दाखव पाहू" असे ते त्यांना म्हणाले. त्यानी काडलेली रेकॉर्ड म० रहिमतखोंसाहेबाची होती. पण ती ऐकल्यावरुन पुनारानी तत्काल तसे गाऊन दाखविले आणि महाराज थक झाले मी प्रथम ऐकलेल्या जिना हॉलमधील गाण्यात खोंसाहेब अब्दुल करीमखोँ याची 'जमुनाके तीर' ही रेकॉर्ड अगदी हुबेहून नकलतच घेतली होती

कुमारच्या नकलाविपर्याया सांगण्यासारखा विशेष असा होता की ते नक्कल करीत असे म्हणण्यापेक्षा त्या त्या गायकाची गायनीच ते गात असत असे म्हणणे घरोघर होईल. स्वर लावण्याची पद्धत, आलापीची रीत, तानपलट्याच्या जाती, लयीचे न्यास, बोलतानाची तन्हा ही सर्व ज्याची त्याचीच असून त्या त्या कलावंताची कलाच ते जणू काही पेश करीत असत. त्यात नक्कलतला मिस्विकल्पणा व उपहास किंचितही नव्हता. त्या त्या गायकावर त्याची श्रद्धा होती व त्या श्रद्धेच्या पोटीच हे सर्व अनुकरण होत होते. ती त्या त्या कलावंताची तीन मिनिटाची रेकॉर्ड नव्हती. ते ते त्याचे संपूर्ण गायनच होते.

इतके सर्व जरी झाले तरी त्या वेळी गायनाची 'समज' अशी त्यांना झालीच नव्हती. पुणीही सांगावे, 'अमक्या अमक्याची नक्कल कर' की ती झाली सुरु गाण्याला काही राग म्हणून असतो, त्याला काही बावी आणि सवावी असतात, त्यात काही बर्ज्यावर्ज्य असतात, काही नियम असतात, काही कायदे असतात याचे काहीही ज्ञान था अज्ञान कुमाराला नव्हते आणि तरीही ते गाणे म्हणून पद्धतशीर व रागनियमाना धरून होत असे. पण काही झाले तरी हा सर्व प्रकार यानिक होता.

पुढे पुढे देवधराच्या शिक्वणीमुळे आणि सहवासामुळे हे सर्व पालटत चालले आणि जमनशी समज येत चालली तसतसा गाण्यातला हुकमीपणा कमी कमी होत चालला. इतकेच नव्हे तर उलट, प्रत्येक गाण्याच्या वेळी भीती व सकोच याचेच दडपण त्याच्यावर असे माझा स्वर घरोघर लागतो आहे की नाही, राग मी घरोघर गातो आहे की नाही, त्याचे बावी-सवावी घरोघर राहतात की नाही, त्याचे नियम आणि कायदे घरोघर पाळले जातात की नाही, याची सारखी धास्ती त्यांना वाटत असे. देवधराची चर्चा ऐकून याच वेळी कोणाची नक्कल म्हणून या जन्मात पुन्हा करावयाची नाही व कोणाही सारखे गायचे नाही अशी तर मनातली प्रतिज्ञा, आणि आता तर स्वरच घरोघर लागतो की नाही याची मनात नीति असा वेळी मनातली व्यथा तीन होई आणि एका वेळेला तर या व्यथेला असे काही अप्र आले की त्या वेळी पराभूतपणा, निराशा व वैफल्य यांच्या जाणिवेमुळे रस्त्यावरच पॉवेल कपनीराली १९४१ साली एके सध्याकाळी रडू जोसळत्याची हकिमत, आपल्या जीवनातली एक महत्त्वाची घटना म्हणून, कुमार सांगतात. प्रस्तुत लेखकाच्या दृष्टीने तो प्रवासातला एक अपरिहार्य असा टप्पा आहे. तो कुणालाही चुकत नाही. यातली महत्त्वाची गोष्ट अशी की, कुमारासारख्या जन्मातरीच गुण घेऊनच जगात प्रवेश करणाऱ्या कलावंताला मुद्धा प्रवासातला हा टप्पा चुकला नाही. मग इतराची गोष्टच कशाला ?

याच अवस्थेमध्ये कुमारांनी १९४१ पासून १९४७ पर्यंत अशी सहा वर्षे काढली ! बाहेर त्यांची गाणी व मैफला होतच होत्या व थोटेही भरपूर वाहवा दत्त होते. त्यांची कीर्तीही दिवसेंदिवस वाढत्या प्रमाणात होती आणि इतर तरुण गायकांवर त्यांची छाप अधिकधिक पडत चालली होती. पैसेही भरपूर मिळत होते. पण ही वाढती लोकप्रियता मिळत होती तरी अतरीची न्निता उण्याअधिक प्रमाणात पण जागतीच होती. स्वतःला तर कोणासारखे गायचे नाही व नवीन काही करता येत नाही अशा स्थितीत फिरत फिरत

ते देवासला त्याचे गायन मित्र श्री० कृष्णराव मुजुमदार यांचेकडे सन १९४७ च्या सुमारास येऊन राहिले. "गाणे ऐकवण्यावरताच खास मी तुमच्याकडे आलो" असे मुजुमदारांना सांगण्याइतका उत्साह मात्र त्यांना त्यावेळी वाटत होना. सध्याची साडेआठ नऊ वाजता गाण्याला सुरवात व्हावयाची व ते गाणे साडेचार एकरपर्यंत चालावयाचे. पुन्हा विथ्रांती घेतल्यानंतर चार-साडेचारला सुरु व्हावयाचे ते आठ-साडेआठपर्यंत आणि रात्री जेवण झाल्यावर पुन्हा: यसावयाचे ते रात्री चार एक वाजेपर्यंत, असे सनत दहा दिवसपर्यंत त्यांनी मुजुमदारांना गाणे ऐकविले आणि एके रात्री भौमपलास राग इतका जमला की, कुमारांना स्वतःलाच एकदम साक्षात्कार झाला की "मला गाणे आले!" सहा वर्षांची निराशा व अंधकार यानंतरचा हा प्रकाश होता. त्यामुळे त्यांच्या संवध जीवनातच आनंद पमरला. पुढील जीवनात आता निराशा नाही व अधार नाही. आता फक्त आनंद आणि प्रकाशच आहे अशी खात्री त्यांना या गाण्यामुळे मिटाली. "त्या रात्री मी व मुजुमदार पहाटे चार वाजेपर्यंत त्या उत्साहातच बोलत राहिल्ये होते" अशी आठवण कुमार सांगतात.

याच सुमारास कुमारी भानुमती वर साच्याशी त्याचा विवाह झाला. भानुमती 'कुमाराच्याकडेच गाणे शिकणार' या जिद्दीने आल्या होत्या. गाणे शिकता शिकता प्रेमही जमले आणि लवकरच त्याचा विवाह झाला. अर्धातच या आनंदाला आणि उत्साहाला भरती आली. भानुमती स्वतः एक कर्तव्यगार गायिका होत्या, सुविद्य होत्या, एम० ए० झाल्या होत्या व डॉक्टरेटही घेण्याचा त्यांचा विचार होता. इतर गायिकांच्या मानाने त्यांचा आवाजही पुष्कळच छंद आणि क्षारदार होता. कुमाराची विकट गायकीही त्यांनी पुढे आत्मसात केली होती. पण स्वतःच गायला घसल्या म्हणजे कुमाराच्या गायकीतल्या विकटपणाला त्या छोट देत असत आणि त्याचीच गायकी त्या सुनेध व प्रसन्न करून मावीत असत. कुमाराच्या मागे तबोरा धरून त्या साथीला घसन त्या वेळी मैफलीच्या प्रसन्नतेत आणखीच भर पडे.

पण विधिघटना काही वेगळी होती. ऐन तारुण्य, गाणे हस्तगत झाल्याचा साक्षात्कार आणि खर्जाबरोबर आपोआप वाजणाऱ्या गंधाराप्रमाणे गायकीमळेही साथ देणाऱ्या सुशील व कर्तव्यगार सहचरीचा लाभ, या सर्व गोष्टीत मिठाचा खडा पडला. आणि कुमार ध्यासासारख्या दुर्धर अशा शारीरिक व्याधीने पडाडले गेले. शरीरस्वास्थ्यासाठी त्यांना मग मुंबईहून मध्यप्रदेशातील देवास येथे स्थानांतर करावे लागले व तेव्हापासून आज सतरावर वर्षे ते तेथेच स्थायिक होऊन राहिले आहेत. त्यातली पहिली पाच वर्षे, म्हणजे १९४७ ते १९५२ पर्यंत, ते जवळजवळ अघरणावरच पडून होते

हे आजारीपण म्हणजे जीवावरचेच सकट होते, पण कुमाराची इच्छाशक्ती त्यालाही पुरून उरणारी होती. "He was never as great as in a disaster" असे नेपोलियनविषयी एक वचन आहे, त्याचीच येथे प्रचीर्ती आली. अघरणावर पाच वर्षे निष्क्रिय अशा स्थितीत पडून असतानाही "आता मला गाणे आले आहे" हा उत्साह होता आणि या जाणिवेमुळेच हे दुखणे सहा झाले असे कुमार सांगतात या पाच वर्षांत कुमारांना तबोरा काढून गावयाचे नाही असा डॉक्टरां आदेश होता व तो त्यांनी अक्षरशः

पाळला. पण कदाचित त्यामुळेच त्यांचे मनही चिंतनशील झाले. भानुमतीनाही याच सुमाराला देवासच्या गर्तेस हायरकूलमध्ये शिधिवेची नोकरी लागली व त्या कामावर गेल्या म्हणजे सुमार घरी अगदीच एकाकी पडावयाचे मन इतके व्यग्र असताना हा एकांतवास एखादी मीपण झाला असता. पण गाणे आल्याचा मनाला झालेला आनंद याही अवस्थेत त्यांना प्रकाशाचा निरण दाखवित होता आणि त्यामुळे हे आगरीपणही त्यांना कामी लावता आले. इतकेच नव्हे तर त्याचमुळे त्यांना संगीतात पोलवर बुडी घेऊन त्यांच्या तळाशीही जाऊन भिडता आले आणि एखादी जीवघेणी ठरणारी ही व्याधी संगीताला उपवारक बनली.

चौदास तास अथरणावर पडल्यापडर्या जवळपासच्या खेडुताच्या लोकगीताचे स्वर त्यांच्या कानावर पडू लागले आणि त्या रागड्या लोखणीतकडे आणि विशेषत त्यांच्या पुनाकडे त्यांचे अधिनाधिक लक्ष जाऊ लागले आणि त्यातून एका नवीन विश्वाचे त्यांना दर्शन झाले.

कानावर पडणारे प्रत्येक लोखणीत अगदी लक्षपूर्वक ऐकावयाचे, मनातल्या मनात साठवून ठेवावयाचे व पडल्यापडल्या शरीराला ताण न देता हलक्या आवाजात गुणगुणून त्यावर सतत चिंतन करावयाचे असा त्यांचा उद्योग सुरू झाला. देवासच्या भूमीमध्येच काय जादू आहे कोण जाणे! काही वर्षांपूर्वी मी तेथे गेलो असताना मलाही तेथल्या मातीत संगीताचा गंध आला होता आणि ही भूमीच आपल्या कोल्हापूर, मिरज या इलाख्याप्रमाणे रास संगीताची आहे अशी मनोमन प्रचीती झाली होती. कुमाराचे देवासला स्थानांतर होणे हाही एक योगायोगच होता. आणि याच भूमीमध्ये त्यांच्या संगीतवलेला लोखणीतकडे आणखी एक कलम घाघले गेले.

लोखणीत हे संगीताचे सत्त्व आहे असे म्हटले जाते त्यात फार मोठा अर्थ आहे असे मला वाटते. लोखणीत हे आपल्या रागसंगीताचे आधारभूत सत्त्व आहे निरनिराळ्या लोखणीतकडे निरनिराळ्या चालीतूनच नवीन नवीन राग जन्माला येत असतात. 'आहिरी', 'माळवी', 'मटियारी', 'सुलतानी', 'सोरट', 'निहारी' वगैरे रागरूपे त्या त्या प्रांतातील म्हणजे आहीर, माळवा, धगाल, सिंध, पंजाब, सौराष्ट्र, बिहार वगैरे प्रांतातील मूळ लोखणीतकडे होत. रागरूपे मूळनेने, बादा-सवादी आणि वज्यावज्या तरवाने गायकांनी अर्थातच बनविली. पण ते सर्व पुढे, संगीताचा विरास होऊ लागला तेव्हा. पण याही शाळे तरी रागांचे जन्मस्थान अगर मीज या लोखणीतकडे आठवते. हिंदुस्थानच्या निरनिराळ्या प्रदेशांतील लोखणीत म्हणजे रागरूपांची खरोखर टाणच आहे. पण आंध्र्यांची गोठ अशी री ज्या जागेवरून गायकांनी प्रधान ठवले तिच्याकडे वळून मागे पाहण्याची सुरती गायकांना सद्गता होत नाही. लोखणीतकडे वाघर्यान अर्थात अर्थातच पुढेच लोखांचे लक्ष गेले आणि अनेक भाषातील अनेक अभ्यासकांनी गावोगावी जाऊन ती गोळा केली व त्यांचे समग्रही प्रसिद्ध केले. तसेच अनेकांनी त्यावर मोठमोठे प्रबंध लिहिले पण हे सर्व शाळे ते या गांनच्या पाठ्मथान अर्थातविषयी. पण ज्या भांड्यातून म्हणजे ज्या चालीतून अथवा स्वराबलीतून हा अर्थ साठविण्या गेला त्यांचा अभ्यास मात्र झाला नाही या लोखणीतकडे सर्व चाली ऐकून त्या त्यांच्या गांनसकट गोळा करून, गुणगुणून, नोटेशन करून, टिपून, त्यांचा रागरूपाच्या रचने अभ्यास सद्गता

कोणी करत नाही. पण आजारीपणामुळे लाभलेल्या निदांतपणामुळे पुमारांचे संगीताच्या या गंगोश्रीकडे लक्ष गेले आणि त्यांच्या संगीतवेडीला आणजी एक अंडुर फुटला. या जोमदार अंडुराचीच पुढे वाड शाली आणि त्यामुळे पुमारांचे सांगीतिक उद्यानच फुलून गेले. त्यात त्यांना नवीन राग सापडले, नवीन बंदिरी करण्याची स्फूर्ति शक्ती आणि त्यांचे एवूण संगीतमय जीवनही घडून राहू शकते.

पुमारांच्या या लोकगीतांच्या अभ्यासाप्रियी योमी आणखी माहिती देणे जरूर आहे. खेडुनांचे या गीतांचे गायन चालू असताना त्यात माभील तर होता येत नाही, आणि गाणी, त्यांच्या चाली व शब्द तर जिवाचे दान करून त्यात साठवून ठेवावयाच्या. तेव्हा घोडे दूरच, पण स्वच्छ ऐकू येईल इतक्या अंतरात आणि खेडुनांच्या लक्षात न येईल अशा वेतात उभे राहावयाचे. तशात कोणाची नजर गेली तर हा मनुष्य वसली टेवळणी करतो आहे असा त्यांना संशय यावयाचा. आणि खरोतराच एकदा त्यांना “हा चोरच आहे” असे ममजून ही खेडूत मंडळी मारावयालाही धावली होती. “तुमच्या फक्त चाली ऐकण्याकरिता मी उभा राहिलो आहे” हे सांगूनही समजून पटणे मुकिल. वशीबशी सुटका शाळी हेच नशीब.

पण अशा विचित्र अनुभवातूनही त्यांना या लोकगीताचा संप्रद, त्यांच्या चालीसकट व ऋवितेसकट विपुल केला आहे. (आणि ऑक्टोबर १९६१ मध्ये बाळंतपणात निधन पावलेल्या भानुनाईचे त्यात त्यांना अपरिमित साहाय्य झाले हे नमूद केले पाहिजे.) पुमारांनी तो नोटेशनही करून, लिहून ठेवला आहे. आणि राजगी मित्रांच्या समेर फक्त लोकगीतांच्याच अविस्मरणीय अशा कित्येक मैफलीही केल्या आहेत, ज्या प्रस्तुत लेखकानेही वाही ऐकल्या आहेत. हा त्यांचा संप्रद जवळजवळ दोन-अदीचसे गीतांचा झाला आहे. जेव्हा केव्हा त्यांची हस्तरापा उगवून तो प्रगल्भ होईल तेव्हा एक अमूल्य ठेवा म्हणून तो स्वागताईच ठरेल. आणि त्यात चालींच्या दृष्टीने एक गुप्त धनच मिळाल्याचा आनंद होईल यात शका नाही.

असो सांगण्याचा हेतू असा की, इतक्या प्रथितयश गायकाने लोकगीतात इतक्या खोलवर अवगाहन करावे, त्याकरता इतकी वर्षे वाहून घ्यावे, ही घटनाच असाधारण आहे. आणि कुमार तरी या अभ्यासात इतकी वर्षे गुलून गेले, रमून गेले ते त्यांच्या वेगवेगळ्या चालींचे याही हाताशी लागते म्हणूनच नव्हे का ? आणि मग प्रश्न असा पडतो की, फक्त माळवा प्रांतातच आणि देवासच्या आसपासच इतकी गीते आणि इतक्या चाली सापडल्या तर इतर प्रांतात याहीपेक्षा वेगळ्या वळणाच्या, वेगळ्या ठसक्याच्या, भिन्न तालाघाताच्या आणि निराळ्याच ढगांच्या चाली आढळणार नाहीत का ? वेगळ्यावेगळ्या प्रदेशातील चिकित्सक गायक जेव्हा आपापल्या प्रांतातील लोकगीताचा अभ्यास करतील तेव्हाच हे गुप्तधन हाती लागण्याचा संभव नाही तर ते आपोआप नाहीसे होत चाललेच आहे आणि त्यावद्दल खन वाळगाणाराही कोणी सापडत नाही. ध्वनिमुद्रित करून तरी ते कोणी ठेवावयास हवे. पण त्याचे मद्दतच सांगावयाचे कोणाला व ऐकणार तरी कोण ? प्रांताप्रांतातून संगीत अँकेडमी स्थापन झाल्या आहेत. त्यांनी तरी हे कार्य मनावर घ्यावे ना ? पण त्यांचेही नाव दिसत नाही. आणि महाराष्ट्राची तर अँकेडमीही अजून उगवावयाची आहे !

तात्पर्य असे की, कुमारांना नवीन रागरूपे सापडली ती या लोभगीताच्या संशोधनातून. लोकगीते सहसा संपूर्ण सतकाची असत नाहीत. पण पाव, अर्ध्या सतकाचीच जी काही आडळतील त्यावर चिंतन होत गेले म्हणजे याकीचे स्वर वसे घालावे हे आपोआपच सुचते. त्यांना रंजकता आली की नाही, रागत्व साधले की नाही, मैफलीत गावयाला त्याला स्वभावतःच अवसर लाभला आहे किना नाही बगैरे गोष्टी या नंतरच्या असतात. मैफलीच्या निरुपावर घासल्या गेल्या म्हणजे त्याचे वादी-संवादी, वर्ज्यावर्ज्य व खास कायदे आपोआप उलगडू लागतात.

कुमारांच्या या संश्रुतातील नव्या रागांची जन्मकथा ही अशी आहे. ते राग वरावयाला म्हणून बसून 'केलेले' नाहीत. ते 'झालेले', आपोआप स्फुरलेले आहेत.

निसर्गाच्या सान्निध्यातला निवातपणा, असाधारण सांगीतिकता, विलक्षण संवेदना-शीलता व प्रयोगशील मन यातूनच हे सर्व नवीन राग जन्माला आले हे सारे. पण त्याच वेळी त्यांचे जुन्या रागांवरही चिंतन व मनन सतत चालू असे. अशा मननातून दहा-बारा मिश्र राग व नव्याजुन्या रागातील सर्व बदिशी याच पद्धतीने स्फुरल्या आहेत.

आपण कुमारांच्या गायकीच्या विकासाचे टप्पे पाहतो. त्या दृष्टीने आणखी एकदोन टप्पे सांगता येण्यासारखे आहेत. नवीन बंदिशांच्या व नवीन रागांच्या निर्मितीचे काम गेली चौदापंधरा वर्षे सतत, जवळजवळ १९५० सालापासून, चालू असताही त्यांची विकसनशील गायकी अर्थातच स्वस्थ धसळी नव्हती. तिवाही प्रवास आस्ते आस्ते होतच होता. आणि या विकासमार्गातील आणखी एक टप्पा म्हणजे गायकीच्या बरपणेचाच विस्तार होत जाणे. कुमारांच्या सांगीतिक जीवनामध्ये माझ्या समजुतीप्रमाणे अमाही एक कालखंड आला होता की श्रोत्यांच्या टोळ्यात अथू न आणणारे ते गणेश वगैरे असे त्यांना घाटत असावे हे १९५३-५४ साल असावे. त्यावेळी कुमारांचे वय २९-३०च होते. त्याचा सर्व उद्योग त्या वेळी याच दिशेने चालला होता असे दिसते दहापाच गायक श्रोत्यांच्या मैफलीत त्यांचा हा प्रयोग सफल झालेला लेखकाने अनेक वेळा पाहिलेला आहे. कारण त्या अथू आलेल्या श्रोत्यांमध्ये तोही अनेक वेळा हजर होता आणि त्या वेळी त्यांच्या स्वतःच्या वृत्तीही टक्कन निघाल्याच्या त्याला अविस्मरणीय आठवणीही आहेत. अशी मैफळ चालू असेपर्यंत, एक उन्मनी अवस्था निर्माण करणारा अनुभव मनामध्ये राठवून ठेवताना, सर्व ठीक होते. पण त्यानंतर लगेच असा प्रश्न पडे की, सर्व संगीत अथवा एखाद्याची सर्वेच स्वरधारणा आणि माडणी या एकाच हेतूने प्रेरित असावी काय ? एकाच प्रकारची भाववृत्ती जागृत व्हावी अथवा करावी इतके संकुचित दोन स्तरांमध्ये अथवा गायकाने स्वतःसाठी आणून घ्यावे काय ? तसे असेल तर चेपचेगळ्या रागांच्या भाववृत्ती वेगळ्या अमतात असे म्हटले जाते, त्याची घाट काय ? मग या वृत्तींना पोषक नसलेले राग टाकूनच थांबावे काय ? आणि हा पाप पोटूनही गायकाने कव्हेर यावयास नको काय ? असे अनेक विचार मनामध्ये येत असत. पण पुढे कुमार स्वतःच या शोण्यातून बाहेर पडले. आणि वही बघतातून स्वतःला मुक्त करून घेऊन आपल्या गायकीच्या बरपणेचाच त्यांनी विस्तार केला. ती आता एकाच बाधाच्या आत उरली राहिली नाही.

आणि आता सागावयाचा घेवटचा टप्पा राहिला. पुमारांचे गाणे त्याच्या लहान पगापामून नी ऐसत आलो. त्या दृष्टीने एक गोष्ट अशीरडेअशेदडेपर्यंत मनाला रगटत होती. ती म्हणजे त्याच्या मांडणीतला म्बैरपगा अथवा घेठ्ठ्याही विशिष्ट रीतीचा, शिरतीचा अथवा प्रगारांचा घट्टंशी अभाव. कळावन घंठोर असतो व मोठा कळावन मोठा घंठोर असतो, अगावा लागतो, हे सर्व मरे. प्रथम प्रथम या घट्टोराला, म्हणजे कळावंत घरीन असलेल्या नवीन गोष्टींना नवीन थोऱ्याकटून त्या 'नवीन' म्हणूनच हुंकार मिळत जातो. पण एवढ्यावरच भागत नाही. कारण त्या नवीनाच्या स्वीकरातूनही काही एकसध, एरजिनसी अशी आटनी निर्माण व्हावी लागते, आणि ती होण्यावरता त्या मांडणीला काही क्रम, काही गीत, काही शिष्ट यावी लागते. म्बरयथांचे घागे एकमेकामध्ये योजनेने गुनविले जावे लागतात. ती मांडणी तालाचे कोठलेही एक आवर्तन घेतले तरी त्यातही दिगाय्यास हर्बा, आणि ती आवर्तनेही पुन्हा एरमेरामध्ये अगाच योजनेने, चढत्या भाजणीने, गुंतवावयाम हवीत. वेगवेगळ्या वासाची, आनारांची आणि कर्माधिक नजाकतीची रंगीधेरंगी पुढे नुगनीच गोष्ट करून त्यांची राम मांडणे वेगळे व त्यातून विशिष्ट तरकिरीच्या फुलाचा एरसध गुलदस्त करणे वेगळे. फुळांच्या नुमत्या राशीलाही एक प्रमरचा आकार, रंग व दास असतोच. पण भरदार पुपुन्हाची शोभा त्याला येत नाही. नवीनाचे ऐवणे ऐकेका फुलाला एरएरटे हुगून त्याचाच आस्वाद घेण्यासारखे असते. पण सावत्याने ऐवणे हा गुण वेग्यावरता थोताही अनुभवीच असावा लागतो. या सर्व गोष्टी अर्थातच मरावलेल्या रसिक अथवा गायन थोल्यातील मैकगच्या अनुभवामुळेच गायकाला साध्य होतात. एगया राजरस्त्याने जाऊन, म्हणजे घोगत्या तरी घराण्याची म्वास तालाम घेतल्यामुळेही, त्या अर्थातच साध्य होतात, आणि मग त्याचा विवासही होत जातो.

पण लुमाराचा सर्वच प्रवास या घोपटमार्गाने न झाल्यामुळे हा मैफलीच्या अनुभवाचाच सचय असाजसा जमा होत गेला तमातसा त्याच्या मनातल्या एरसध आचरयोजनेचाही विकास होत गेला. त्यांचा प्रवासातला हा विकास याच्या आधीही, आस्ते आस्ते होतच होता. पण आकारतत्वाची जाणीव त्यांना १९५७ अखेर झाली. असावी अशी माझी समजूत आहे. तोपर्यंत मी त्यांच्या अनेक लोभनीय गुणामुळे आडूट झालो असलो तरी त्याच्या गायरीचा मनातून तरी टीकावारच राहिले होते. पण सत्तावन सालच्या डिसेंमरमधील पुण्यातल्या त्याच्या एका धैरुने माझे घरेचसे मतपरिवर्तन झाले. जेव्हाच वसलेल्या प्रा० मगळुदराना मी विचारले, "आजपर्यंत आपण जी टीका करीत होतो तशी आता कराल का?" आणि त्यांनीही "नाही" म्हणून या मताला दुजोरा दिल्याचे आठवते. या सदर्भात मला एक पुण्याचीच सापूर्वीची आठवण सागण्यासारखी वाटते. त्यावेळी लुमाराच्या गाण्याच्या वेळी माझ्या शेजारी एक मान्यवर ज्येष्ठ वादनकार वसले होते. गाणे अर्थातच रगले होते व वाहवाही भरपूर येत होती. पण ते वडिलघारे कळावार माझ्या कानात तेवढ्यात कुजवुजले, "हे सर्व ठीक आहे, पण घामनराध, लुमारचे घराणे कोठले?" त्याच्या मनातला अभिप्राय मी ओळखला. लुमाराच्या गायरीला अजून ऐनजिनसी घाट आला नाही असेच त्यांना मुचवावयाचे होते.

आज त्याचे मूळ काय आहे ते मला माहित नाही पण ते त्यावेळच्यामारखे नसावे असाच माता अदाज आहे. सांगण्याचा मुद्दा असा की मला स्वतःला हा घाट सतावन मालापामून म्हणजे कुमाराच्या तेहेतितान्या वर्षापासूनच प्रतीत व्हायला लागला. शायर कुमाराचे रपरीकरण असे की प्रत्येक वेठनीमध्ये मी काही तरी नवीन प्रयोग करण्याच्या उद्योगात असतो आणि आजही तसाच आहे आणि त्याचमुळे तुम्हाला तसे वाटत आले याचा अर्थ, ते आजही विभ्रमनशील आहेत असाच केला पाहिजे आकृतितरवाचा परिपोप त्याच्या हातून सतत होत राहावा अशी कोणाही इच्छा करील

कुमारांनी नवी गायकीही निर्माण केली असे यापूर्वी सांगिते आणि प्रस्तुत समग्रही त्याच्या नवनिर्मितीच फळ आहे 'गायकी' ही स्वरलेखारित होऊच शकत नाही, तेव्हा ती या प्रथातूनही पुरेशी समजणार नाही तरी पण कुमाराच्या कृती लक्षात घेताना त्याच्या गायकीचा विंगप सदरंही लक्षात घेतल्यावेरीज त्यातली 'घात' कळणार नाही. म्हणून त्याच्या गायकीची थोडीफार चिकित्सा करणेही अपरिहार्य आहे आणि मग कुमारांनी नवीन गायकी निर्माण केली म्हणजे काय केले, ही नवीन गायकी गायकीच्या जुन्या सर्व प्रकारापेक्षा वेगळी कशी आणि कोठे आहे, तिच स्वागत गायकाकडून आणि श्रोत्याकडून वसे झाले, घरंदाज गायकाची त्याजावत प्रतिक्रिया काय आहे, वगैरे प्रश्न या सदरंभोत ओपानेच उद्भवतात

कोठरीही नवीन गोष्ट निर्माण होते तेव्हा ती जुन्या गोष्टींचा धागा भेऊनच तयार होत असते नवीन गोष्ट अगदी जमिनीशी सजधच नसल्यासारखी आभाळ्यातून ऐननिनसी पडत नाही म्बोझार असे अथवा इन्कार असो, परंपरा ही बुडाशी काही प्रमाणात तरी अगायचीच या दृष्टीने नवीन म्हणताम्हणतासुद्धा जुन्या गोष्टींचो सोयरीज कुमारांनी अगदीच हुंगारून दिलेली नाही इतकेच नव्हे तर बहुभुन श्रोत्याला तिच धागेदोर पुसटपणे वा होरेना, लक्षात आल्यावाचून राहत नाहीत छेपकाची स्वतःची पिढी, म्हणजे कथाच्या पणसपचानगावरची आजची पिढी, या अर्थाने बहुभुन आहे असे म्हटले पाहिजे कारण तिने आपल्या ह्यातीन, गेल्या पाचपन्नास वर्षांचा इतिहास घडविलेल्या मद्दनीय कलावताना ऐकलेले आहे त्यात आदियाळो, रट्टिमनळो, फियाजळो, अळुल करीमगो, मनीय्यो वगैरे पांगोतेन आणि बाळटणुका इचररजीवर, भास्करपुषा फगळे, वझेनुवा, सवाई गंधर्व इत्यादी बुजा प्रामुख्याने मोडतात मापैरी चरचने कुमारांनी आपल्या लक्षानपणी ऐकलेले आहेत आणि पाठीच्याच वारसही ते ऐकत आल आहेत त्या सर्वांच अलगदरही त्याच्या गायकीत कमीभधिय प्रमाणात दिमनात इतकेच नव्हे तर लक्षानपणी बहुतेकाच्या नकला ते राहीसही करत असत अशी हरिगत कापूर्वीच आता आहे पुढे पुढे नकला करण्यात त्यांनी सोडून दिले तरी लक्षानपणी झालेले सम्कार मात्र कायमच राहिले. आणि हे जे सरशर त्यांच्या मनात घर बनून राहिले ते त्या त्या गायकीच्या मर्मोच शोडण करूनच देवपरांची चर्चा निये बानांवर पडणच होती, आणि त्यात अमम्याच अमके वागले आहे अजा अर्थतच भाग हाता प्रचेन पराम्याच्या गायकीमध्ये दकधराना आवडणारा चंगला भग पुण्ड्रच होता आणि स्वतःचा पगलेला चंगला भग ते दिशद फळही मगन

असत, अर्थातच या सर्व गायकांचे आणि निरनिराळ्या गायकांच्या वैयक्तिक वृत्तेच सार घट्टात सामावलेले आहे ते कुमारांना सहजासहजी समजत गेले त्यामुळे त्यांच्या गायत्रीत प्रत्येक गायकीचा 'सारास' सहजासहजी प्रथित झाला आणि आजही त्यांचे गायन ऐकताना माझ्या पिढीच्या श्रोत्यांना तरी त्या त्या प्रकारच्या आलापीचा, बोलतानाचा आणि तानत्रिभ्रयाचा पूर्वसूरींशी असलेला लागानाथा थोडाफार तरी घळतां कुमारांच्या गाण्यात, वेगवेगळ्या प्रसंगी मजीराँ, पैयाजराँ, रहिमतराँ, रजबअलराँ याची आठवण मलाही झाली आहे ग्नाल्हेर गायकीचा सौम्य डाल, जयपूर गायकीचा लयीचा टोल आणि तानत्रिभ्रयांची कोडी घालणारी व उलगडणारी ठेवण, आम्हा गायकीची ममेवर घातलेली झडप, गिराणा जातीची नसली तरी तिच्या धरोवरीची स्वराची सवाई आणि निच्यामधील प्रत्येक स्वरांरोबर त्याच स्वरांच्या परिघातल्या वणांची सूक्ष्म हालचाल, वगैरे गोष्टीही नजरेतून सुटत नाहीत पण इतरे झाले तरी त्यांच्या गायकीचा ताडवळा अमन्या एकाच प्रकारच्या गायकीचा अथवा घराण्याचा छाप दर्शवीत नाही त्यांची गायकी कोठल्याही घराण्याची निशाणी दाखवीत नाही अगर कोठल्याही पूर्वसूरीचा सहांगिका बाळगीत नाही अगदीच सूक्ष्म पाहावयाचे म्हटले तर त्यातल्या त्यात जयपूर गायकीचा वास त्यात अधिक सापडेल. पण तो नुसता वासच काही झाले तरी त्यांच्या गायकीच कोणाशीही ओळख पटण्यासारखे नाते नाही, हेच शेवटी खरे समजावयास पाहिजे पूर्वापिढीतले सर्व गायक, आणि वेगवेगळ्या प्रणालींची घराणी, यांच्या पिढ्या येथे अशा रीतीने तुटल्या आहेत

याचे कारण असे की या सर्व गोष्टींचे सार घेऊनही त्यांचा असा काही ऐनजिनसी राधा त्यानी बनविला आहे की, तो खास त्याचा स्वतःचा समजला पाहिजे. अनेक गायकी आणि अनेक घराणी येथे त्यानी एका मुशीमध्ये ओतून वितळविल्या आहेत त्या सर्वांचा मिळून त्यानी एकच रस घनविला आहे त्यातले बहुतेक हीण काढून टाकले आहे आणि त्याला नवा आकार, नवी कल्पना, नवा हेतू आणि नवे प्रयोजन याचा साज चढविला आहे आणि त्याचमुळे त्याला एक प्रकारचा ताजेपणा, टवटवीतपणा आलेला आहे त्याचा नयरा अभावत आहे आणि नजाकत वेडावून टाकणारी आहे

निरनिराळ्या गायत्रीतील तत्त्वे आत्ममात करून कुमारांनी त्यांचा एक स्वतःचा राधा बनविला आहे व अशा तऱ्हेने आपला गायकी त्यानी समन्वयात्मक (eclectic) बनविली आहे असे वर सांगितले आता त्यांच्या गायकीच्या अतर्गत रचनेची काही वैशिष्ट्ये सांगना आनी तर पाहतो

चाल इतर गायकी व कुमारांची गायकी यामधला एक परब अगदी प्रथमदर्शनीच लक्षात येतो आतापर्यंतची पद्धत अशी होती की, सध ताऱ्याच्या एका आवर्तनात सहसा पेचप्रसंग म्हणता येईल असा एखादाच असावयाचा म्हणजे त्या विलंबित लयीच्या प्रत्येक आवर्तनात प्रथम सधपणाने सुरवात करून, जरूर तर पहिल्या दोनतीन मात्रा जाऊ देऊन, हळूहळू उत्कटनाचा उच्चतम बिंदू साधावयाचा आणि मगच त्या उत्कटनाच विसर्जन करावयाच, उत्कटेची परानाश्र चिजेच्या ताडाला लागून आधीच्या किंवरच व्हावयाची आणि मगच चिजेच तोंड घेऊन 'समावस्था' प्रस्थापित करावयाची म्हणजे

एका आवर्तनात एकदा उत्कठन व एकदा विसर्जन अशी क्रिया सहसा व्हावयाची. पण कुमारच्या गायकीत एकाच आवर्तनात एकदा उत्कठन, पुन्हा अधिक उत्कठन आणि तिसऱ्या वेळेला दुसऱ्यापेक्षाही अधिक उत्कठन असा प्रकार होतो. पहिला दोन उत्कठने अविसर्जित अशी राहतात व तिन्ही उत्कठने एकापेक्षा एक बरचड अशी होऊन भाग्य चिजेचे तोंड घेऊन समेवर या उत्कठनाचे विनर्जन होत म्हणजे दर वेळेला नवे उत्कठन, पाहिल्याचे निराकरण व्हावयाच्या आधीच दुसरे उभे, व ते नाहीसे व्हावयाच्या आधी तिसरे तयार, अशी उत्कठनाची मालिका कुमार पेश करतात.

दुसरा एक विशेष असा की, त्याची तान इतर गायकांच्या अपेक्षेने फारच जलद आहे. त्याचा आवाज सुरेल असूनही त्याची चपळाई विलक्षण आहे. त्याची तानपिरतही त्यामुळे तितकीच जलद आहे हे वेगळे सांगण्याची जरूर नाही. अर्थात जलद तान हे आजकालच्या सर्वच गायकांचे सामान्य लक्षण झाले आहे असे म्हणता येईल. पैयाजवांची गमकेची भावकाश तान, तशीच वझेवुयार्ची, अत्रादियाखॉची, केसरवाईची, भोगूवाईची, हिरावाईची (त्या वसाची) तान हल्लीच्या जमान्यात मागे पडली आहे. आणि आज कोणीही गायक घेतला तर गमकेच्या तानेवरील त्याची श्रद्धाच नाहीशी झालेली आहे असे दिसून येते. तिशीचाळिशीच्या आतला, सावकाश गमकेच्या तानेवर श्रद्धा ठेवणारा गायक अगर गायिका देखराला अजून तरी मेढली नाही. होते आहे ते घरे का वाईट हा येथे प्रश्न नाही; पण कुमाराच्या गायकीचे हे एक वैशिष्ट्य आहे हे नजरेआड करून चालणार नाही.

उत्कठन ('ताण', 'टेन्शन') वाघण्याची कुमाराची करामतही काही असामान्य आहे. सहजासहजी प्रभावी ताण घाघण्यात त्याचा हातखटाच आहे. कोटून कोठे जातील त्याचा तर नियम नाहीच, पण धारीमधारीन शोथंतूनही ते अगदी अनपेक्षित ताण निर्माण करतात. चिजेच्या अक्षरांच्या उच्चारणातसुद्धा त्याचे हे सामर्थ्य दिसून येते. चिजेच्या शब्दातले एखादे अक्षरच अशा काही क्षेत्रांने, आघेशाने आणि द्वित करून, आणि मुख्य म्हणजे असे करण्याचे आर्धा एक हात विराम घेऊन, ते उच्चारतात की, वेधेच विलक्षण ताण निर्माण होतो, आणि ऐकणारा स्तिमित होतो. अशा तऱ्हेचे चिजेचे उच्चारण दुसऱ्या कोणा वेळेले माझ्या तरी आटळत नाही. आणि विशेष लक्षात ठेवण्याची गोष्ट ही की, ही उच्चारणजन्य उत्कठने त्याच्या गायकीत विपुलतेने आणि जागोजाग पसरलेली असतात. त्याच्या सुगीताच्या इकल्याशा मात्राखंडामध्येही अशी अनेक 'म्युझिकल इन्टेन्स' ठामून भरली जातात. अधराच्या उच्चारणातूनही 'ताण' निर्माण करण्याचे कुमाराचे सामर्थ्य एवढे मोठे आहे की, उच्चारणाची ही पद्धत त्यांनी बदलला तर त्यांच्या गायकीच्या निष्प्रायः प्रभाव तरी कधी होईल असे म्हणू तरी काटं आणि या हट्टीने कुमारांनी उच्चारणाची एक नवीन दिशा दाखवून एका हिंदुस्थानी संगीतच मधुद वेळे आणि त्याची पक्षाही वाढविली असे म्हटले पाहिजे.

कुमारांच्या गायकीच्या अनर्गत रचनेची उपर्युक्त वेगळेपणे स्पष्टता याली म्हणजे माझ्या मनात एक प्रश्न सारगा उभा राहला तो असा की, आजच्या गतिमान काळाचे, पावपळीच्या व पंचप्रसंगानी युक्त अशा समाजजावनाचे प्रतिबिंबच तर त्यांच्या गाण्यात उमटलेले नाही? कुमारांच्या तानेबा जलदपणा व आजच्या जावनाचा वेग यांच्या काठी

सबध आहे काय ? त्याच्या गाण्यातले ताण आणि आजच्या, विशेषतः महायुद्धोत्तर, जीवनातले ताण आणि पेचप्रसंग याचा केवळ वास्तविकतासंबंधी संबंध असेल काय ? सर्गीतात फाही 'कालानुरूप मोडणी' (contemporary idiom) असते असे म्हणतात जीवनात झालेला बदल कलेतही प्रतिबिंबित होतो हे सूत्र इतके उघडपाने खरे वाटते की त्यावर शका का ध्यावी हे कळत नाही पण जीवनातले नेमके कोणते बदल कलेत परावर्तित होतात आणि कोणत्या घटकांमार्फत आणि कसे होतात असा विचार करू लागलो तर या प्रश्नाची सहजासहजी उत्तर मिळत नाहीत साहित्यासारख्या कलाच्या सदभूत या प्रश्नाची सर्वसाधारणपणे समाधानकारक उत्तरे उपलब्ध करून देणे निदान अधिक सोपे तरी असावे सर्गीताच्या वादतीत त्या कलेच्या विशिष्ट स्वरूपामुळे या प्रश्नाची उत्तरे देणे पार अवघड आहे आणि ती देण्याचा मी प्रयत्नही करीत नाही पण कुमाराच्या गायरीत नव्या काळाची, बदलत्या, बदललेल्या जमान्याची फाही विशेष छान्या आहे असे राहून राहून वाटते सर्गीताच्या क्लितीजावर कुमाराचा उदय होण्याच्या सुमारास ही भावना बोललीही गेली आहे सर्गीताच्या धर्माळा 'ग्लानी' आली आहे, निच्यातून निचा 'उद्धार' करावयाला हा श्रोकृष्णाचा 'अवनार'च झालेला आहे असे विचार अशा क्षेत्री स्फुरू लागतात कुमाराच्या धारतीत हे सर्व होऊन गेलेले आहे पण असे उद्गार केवळ मिनाच्या श्रद्धेच व भक्तीचे प्रतीक म्हणून घाजूला सारता येणार नाहीत त्यांच्यामध्ये याहून वेगळा आणि महत्त्वाचा अर्थ असण्याचा संभव आहे 'प्रतिदिन'च्या या विषयाचा शोध साभेपाने कुणीतरी घ्यावयास हवा आहे मी फक्त या ठिकाणी, मला असे काही 'प्रतिदिन' कुमाराच्या गाण्यात दिसते, एवढेच म्हणण्याची परवानगी घेते

कुमाराच्या गायकीचे आणखी एक वैशिष्ट्य असे की, स्वर-लयाशी सोबत आणे इमान राखूनही त्यांनी आपल्या गादनामध्ये आक्रमकपणा आणला त्याची गायकी इतक्या युयुत्सू आणि विजिगीषू असण्याचे कारण तिच्यामधला असाधारण आवेश

आतापर्यंतचा इतिहास असा की गायकीमध्ये आक्रमकपणा आणण्याकरिता स्वराच्या सचाईकडे धोडतरी काणाडोळा करावा लागे एका माननीय घराण्यात आक्रमकपणाच्या मागे लागता लागता स्वराकडे धोडेने तरी दुर्लक्ष करावे लागले आणि मग नाकात गाण अगर आवाज खरून जाणे वगैरे प्रकार त्या घराण्याच्या गायकामध्ये रुढ झाले त्याच प्रत्यंतर आजही आपण पाहतोच पण कुमाराचा विशेष असा की आक्रमकपणा आणण्या करिता त्यांना स्वराशी वेडमाना करावी लागली नाही, अगर त्याशी एकरूप होण्यात कुचराई करावी लागली नाही, आणि तरीही त्यांना आक्रमकपणाचा उचाक गाठता आला असामान्य आवेशाला आतंरिक प्रेरणाही तितकीच शक्तिशाली असावी लागते कुमाराच्या गाण्यामधले सर्व सामर्थ्य त्याच्या त्या शक्तिशाली प्रेरणेतच सामावलेले आहे पण प्रश्न असा पडतो की प्रेरणेतल्या या असामान्य शक्तीच आदिकरण तरी काय असावे ? कोठलीही समर्थ अभिव्यक्ती नितक्या समर्थ प्रेरणेखेरीच साधूच शकणार नाही

कुमाराच्या गायकातला हा अनन्यसाधारण आवेश अथवा vitality ही जन्मजात खरी पण तिचे पोषण मात्र माझ्या समजुतीप्रमाणे तरी त्याच्या श्रेष्ठगीताच्या अनुनया मुळेच झाले आहे हा विचार तर्काधिष्ठित नसेल पण दुसरे काहीच कारण मला तरी

सांगता येत नाही. गाण्याची स्फूर्ती सगीताच्या वाहत्या गंगेतून घेणे वेगळे आणि तिच्या उगमस्थानचाच जीवनरस प्राशन करणे वेगळे सगीताच्या दुय्यी वाहणाऱ्या लोटत त्याला मिळालेले अनेक छोटेशोटे प्रवाह समील अरतात हे खरे, पण त्याघरोवरच त्यात गाळमाळही पुष्कळच साचून साचून येत असतो आणि गायकाच्या मनावर तो सस्कार केल्यापेरीज राहत नाही पण गंगेचीच्या निर्मळ झऱ्यातच ज्यानी आपला कळ मिजविला त्याचे तेज आणि सत्त्व श्रेष्ठ असणार यात काय नवल ? लोकगीत हे song of the 'soil' च असते ते 'असस्वृत' असले तरी त्याची जीवनशक्तीच इतर कशाहीपेक्षा मोठी असते कारण प्रत्यक्ष भूमीमधील जीवनसत्त्वेच ते शोषून घेत अरते या रागझ्या लोकगीताची स्वर लवण्याची पद्धत, आघात आणि ठसकाच वाही वेगळा असतो आणि म्हणून कुमाराच्या गाण्यातील ठोसपणाला, vitality ला, अधिक धार आणण्याच श्रेय त्यांच्या लोमसगीतातील अवगाहनालाच दिले पाहिजे असे वाटते त्यांच्या गायनातले घरेचसे 'पुकार' आणि 'आघात' हे खास लोकगीतांतून आले आहेत याच प्रत्यनर बोणालाही त्याची एखादीच मीपल ऐवळी तरी सहज घेता येईल

सगीतातली सर्वज्ञशक्ति नवे स्वरसयोग जमवून आणण्यात असते नव्या स्वर सयोगान्या कल्पना स्फुरणे हीच सगीतातील प्रतिभा कुमाराच्या गायनाच ठळक वैशिष्ट्य हे की त्यांना नव्या व तेजस्वी कल्पना वैपुल्याने आणि विलक्षण वेगाने सुचतात

आणि एकूणही कुमाराच्या गाण्याचा रंग अनोखा आहे, exotic आहे त्याची गायकी वेगळी वाटते ती मुख्यत यामुळे, असे वाटते. त्यांच्या गाण्याचे मुख्य आकर्षण यात सामावलेले आहे. आपण ऐकत असलेले स्वर आणि स्वरावली पूर्वी आपण कधी ऐकल्याच नव्हत्या इतक्या अगदी ऐन ताज्या वाटतात त्या केवळ नवीन आहेत एवढेच मला म्हणावयाचे नाही कारण सर्वसाधारण प्रतिभेचा गायकही दर बैठकीत नवीन काही करीत असतोच कुमाराच्या नावीन्यातहा वेगळा जोप, वेगळी मुलावण असते ते गाणे कुठल्या तरी वेगळ्या भूभागातून आले आहे असे वाटते आणि असे असूनही गूढपणाने ते आपल्या हृदयाच्या तारा छेदीत असते कुमाराच्या गाण्यात जे चैतन्य, जी vitality आहे तिचे हेही एक कारण असू शकेल.

मूळचे मानसिक सामर्थ्य, भूमीची प्रसवशक्ति व सत्त्व आणि आजपर्यंतच्या संस्कारित, विस्तारित, विरहित अशा गायकीचे मनोहर मिथुण कुमाराच्या गायकीत झाले आहे आणि त्याच्याच जोडीला त्यात एसा सममालिक असा प्रतिसादही उमटलेला आहे

बालाची गती जसजशी घडलत आणार तसतसे सगीतातही परिवर्तन होणार आणि ज्याअर्शी गेल्या पधरावीस वर्षांपासूनच्या बालाची गतीच एकदम विलक्षण वाढली आहे, त्याअर्शी तिचही रूपांतर सगीतामध्ये होणारच या तत्वाच प्रत्यंतर कुमारांच्या गायकीमध्ये दिसतेच पण कुमाराची गायकी शोडाच—तिचा सर्व प्रवास त्यानी स्वन च वाढलेल्या आडमार्गाने झाला—पण ज्यानी पूर्वपरंपरेतच शिक्षण घेतले व त्याच परंपरेत जे वाटले त्यांच्यांतमुद्दा हा घडल होत जातो आणि जाणवतोही याच उदाहरणच यावयाचे झाले तर

थी० भीमसेन जोशी यांचे देता येईल किराना घराण्याची भरपूर तालीम मिळालेली व ती दिग्गज अगदी रक्तात भिनलेली पण बालाच्या नवीन गतीचा परिणाम त्यांच्यावरही झालेला

आहे. कर्मठपणाची धंधने त्यांनी पुढळ दिग्दी फेटी आहेत आणि यही तर अजिगत गोठून दिग्दी आहेत. आणि नवीन फालाची नवीन मूख्य रवीमारी आहेत. वेगळ्या घळगाची अगदी तरी चमरदार जलद तान त्यांचीही वैशिष्ट्य झाले आहे. मूळच्या विराना गायरीत त्यांनी इतका परव केला आहे की त्यांच्या गायरीतले विराना पराश्याचे वैशिष्ट्यही नाहीसे झाले आहे असा अनेकांनी तयारी केव्या आहेत. हा इतका बदल कर्मठ परपगाप्रियतेला मंगूर नाही. पण घदाचित हीच गोष्ट म्हणजे चालू जमान्याला मंवादी असा बदलच, त्यांच्या उमाप यशाला कारण झाला आहे असे मला वाटते.

ओषान आले म्हणून सांगतो. आजकालच्या गायकांन कुमार आणि भीमसेन आशी या दोघांचीही यदा मोठे आहे. आणि उदाहरण तर पारच उद्बोधक आहेत. दोघांचीही गायरी बालमानानुरूपच आहे, पण फेदेचा प्रवास मात्र दोघांचा अगदी उलट दिशेने झाला. कुमारांच्या प्रवासाची सुरवात थटगेरपणातून झाली, म्हणजे घरंदाज गायरीच्या इन्कारापामुनच त्यांनी आपठे प्रथान टेंबले, तर भीमसेनांनी आपठी मुखान परपगागत कर्मठ गायकीच्या अंगिकारातून घेई. इतकेच नव्हे, तर ती प्रथम रणात मुरवून घेतली. कुमारांचा पुढचा पुढचा प्रवास स्वतःच निर्माण केलेल्या फलात्मक घघनांचा रवीकार करीत करीत झाला, तर भीमसेन जुन्या घघनातून आपठी गुटका करून घेव्याच्या मार्गाला लागले. म्हणजे कुमारांचा प्रवास 'स्वानश्यातून घघनाकडे' चालला आहे; तर भीमसेनांचा प्रवास 'घघनातून स्वातश्याकडे' चालला आहे. कुमार स्वतःच्या भूमिनेचे वर्णन 'घघनयुक्त स्वानश्या' असे करतात, भीमसेन कसे करतात ते अजून झोळले नाहीत. पण त्यांच्या शृतीवरून ती 'स्वातश्यायुक्त घघन' अशी आहे असेच दिसून येते. हे दोन्हीही कळावंत असा रीतीने सामोरे आलेले दिग्गात. पण त्यांच्या प्रवागाचे मार्ग एकरूप न होना समांतरच राहिलील हें उघड आहे. कारण प्रयेकाचा आगाज, धारणा, मनोवृत्ती, प्रतिभा आणि एकूण व्यक्तित्वच वेगळे आहे.

कुमारांची नवीन गायरी मूळ धरील का ? म्हणजे ती 'घराणे' म्हणून प्रस्थापित होईल काय ? प्रश्न मोठा कठिन आहे. एक वेळ असेही वाटते की, त्यांच्याजवळची गुणवत्तेची समृद्धी घडवडी व्यक्तिगतच आहे. त्यामुळे त्यांचा 'बायदा' होऊ शकणार नाही. त्यांच्यासारख्या आवाजाची घ गुणवत्तेची माणसे दुर्मिळ अद्यतान. निदान आजपर्यंत तरी होती ' रहिमनगोंचे घराणे झाले नाही, भाग्यरुवांचे झाले नाही आणि नाश्र्यमगीतात घा होईना, नारायणराव बालगाधवांचेही झाले नाही ' तरी पण कुमारांच्या आवाजाशी, त्यांच्या चपळाईशी गाधर्म्य अराणारे गायक आजकाल घरेच दिसतान. तेव्हा असा तन्हेचे शिष्य घ प्रशिष्य लाभले तर त्यांचे स्वतंत्र घराणे म्हणून अर्थातच होऊ शकेल.

घराणे होईल किंवा नाही हा प्रश्न सदायारपद अराला तरी एक श्रेष्ठ कलाकार म्हणून अभिजातपणाची प्रतिष्ठा त्यांना मिळेलच मिळेल असे वाटते. आजही ती घरीचशी मिळाली आहे 'घरीचशी' म्हणण्याचे कारण असे की, अजूनही परंपरेंत शिष्यलेल्यांचा असा एक वर्ग आहे की जो त्यांच्या गाण्याने स्तिमिा होतो, ते जन्मांतरीचे गुण घेऊन आले आहेत असे म्हणतो, त्यांच्या नवनिर्मितीरिपयी आदर बाळगतो, आणि ते एक

‘जीनियस’च आहेत असेही समजतो; तरी पण त्यांच्या गाण्याने आम्हाला ‘समाधान’ मात्र होत नाही अशी हृदय तक्रार करतो, पण या बाबतीत नेहमी एक गोष्ट लक्षात ठेवावयाच आहे ती अशी की, कोठल्याही नवीनतेला, नवनिर्मितीला वीस पचवीस वर्षे म्हणजे साधारणतः एका पिढीचा काळ तरी उमेदवारीतच वाढावा लागतो. नवनिर्मितीचा हा जवळजवळ अलिखित असा कायदा आहे. त्या दृष्टीने पुमारांच्या उमेदवारीचा काळ वेव्हापासून मोजावयाचा असा एक प्रश्न आहे. माझ्या मते तो १९४७ पासून म्हणजे त्यांना स्वतःला गाणे आल्याचा साक्षात्कार झाला तेव्हापासून मोजावा. म्हणजे त्यांच्या उमेदवारीची सतरा वर्षे होऊन गेली. त्या दृष्टीने पुढील पाचदहा वर्षांत त्यांची गायकी आपोआप कायम व्हावी असा कयास करावासा वाटतो.

या उमेदवारीच्या वाळात नवीन अनुभव येत जातो तसतशी वलेच्या बदिशीतही सुधारणा होत जाते. मनाशी धरलेले बाडाखे पुनःपुन्हा तपासून घेतले जातात. बदलत्या काळाची चाहूल लागत जाते श्रोत्यांच्या अपेक्षांची समजूती वाढत वाढत जाते. आणि स्वतःच्या वलेची आणि एकूण गायकीची स्थिर मूल्ये कोणती याचीही उमज पडत जाते. आणि ऐन तादण्यातली भडक, अतिरिजित आणि अविवेकी भावना पुष्कळच सौम्य व्हावयाला लागते. जसजशी ही क्रिया होत जाते तसतशी या नवीन गायकीत स्वतः गायकच बदल करित जातो आणि मगच ती नवीन गायकी स्थिर होऊन तिला अभिजातपणाची प्रतिष्ठा लाभते. तोपर्यंत राहिलेला दुराराध्य आणि असमाधानी वर्ग काळातराने नाहीसा होत जातो.

अज्ञादियासो व अच्युल करीमखो या गेल्या पाचपन्नास वर्षांतल्या नवनिर्मात्यानाशुद्धा या प्रसिध्द आणि उमेदवारीतून जाचे लागले आहे, हे देखकाच्या पिढीतच चांगलेच माहित आहे. प्रथम कित्येक वर्षे हेडाळणी व तिरस्कार, नंतर त्यांच्या गायकीच्या सामर्थ्याचा पुसट सशय, नंतर वेगळ्या आविष्काराची जिज्ञासा, नंतर तिच्या खास आनदाची समज व जाणीव आणि मगच मान्यता व प्रतिष्ठा हा प्रवास कोठल्याही नवनिर्मात्याला शुक्ला नाही या तुळनेने पुमाराची यात्रा फारच मुलाची झाली असे म्हटले पाहिजे. हेडाळणी व तिरस्कार राहोच, पण उलट प्रथमपासून त्याचे कौतुकच होत गेले. श्रोत्यांनी डोक्यावरच घेतले, आणि टीका झाली तीसुद्धा अगदीच सौम्य स्वरूपाची झाली.

लेखकाच्या पिढीला अगम परंपरेत ज्याचे शिक्षण झाले आहे त्या तरुण वर्गालाही पुमाराच्या गाण्यात ‘खुशी’ नसावी याचे आश्चर्य वाटावयास नको. पचविसांवर वर्षे त्यांना नावार्जात आलो, कौतुक करित आलो तरी मला स्वतःलाही त्यांच्या गाण्याचे खास आकर्षण परवापरवापर्यंत वाटले नाही. पण बुळीही नवीन गोष्ट समजावून घ्यावी लागते. दोन्याला थोडा शीघ्र पावा लागतो. त्या नवीन पद्धतीच्या काही चिन्ना गळ्यावर चढवून घेण्याचा प्रयत्न करावा लागतो त्यातल्या नवीन वाटा थोड्या अगवळणी पाटाव्या लागतात हे सर्व मीही काही थापणवून केलेले नाही अलीकडेमलीकडेपर्यंतही माझी अनुत्सृष्टता जाणून होनी. पण गेल्या काही वर्षांपासून माझ्या खास मित्रभट्टीवर पुमारांनी एवढी छाप घेतिली की, मीही त्यापासून स्वतःला बचाव शकलो नाही. मित्रांच्या घरी पुमारांच-एवढा रायता होना की, त्यांच्या घरी वे पाहुणे म्हणून राहावयाला आले म्हणजे तो

सणच ठरावयाचा. मित्रांच्या घरी नेहमीच कुमार गावयाच व मीही त्या सर्व प्रसंगी हजर असावयाचा. त्यामुळे कुमारांच्या गायत्रीशी परिचय वाढत गेला पुढे पुढे कुमार माझ्याही घरी ठाण देऊ लागले आणि तो सण-समारंभ माझी सर्व मुलेही हीनेने साजरा करू लागली कुमार आले म्हणजे त्यांच्या उत्साहाला पारावार नसतो आणि त्यांच्या मनावर कुमारांच्या गायत्रीचा प्रभाव एवढा आहे की बोलावण्याची सोय नाही आणि आता गेल्या दोन वर्षांत सर्वांत धाकट्या घरातेरा वर्षांच्या चिरन्जिवानी कुमारांच्या यहुतेक चिजा त्यांच्या रास दगाने आरमसात केल्या आहेत आणि तो त्या रात्रदिवस म्हणत असताना माझ्या कानांवर सतत पडत असतात कुमारांनी आमच्या घरावर अशा रीतीने आक्रमण केल्यामुळेच मला त्यांच्या गायत्रीची चव अधिकाधिक समजत गेली आणि अगदी प्रस्तुत प्रस्तावना लिहिण्यापर्यंत माझी मजल गेली सांगण्याचा उद्देश असा की, कुमारांच्या गायत्रीची रास चव समजण्याकरिता मीही काही मुद्दाम प्रयत्न केले आहेत अथवा माझ्याकडून ते झाले आहेत तेव्हा टीकाकारांनाही नवीन गायत्री, नवीन काल व त्याची नवीन मूल्ये ही समजण्याकरिता थोडा तरी डोऱ्याला व गळ्याला शीण घेतल्याखेरीज त्यातली खास वळात्मकता कळणार नाही आणि वदाचित माझ्या सारख्यांच्या अवजड गळ्यावर त्यांची गायत्री न चढली तरी त्यातल्या रास वेगळ्या अशा चर्चांची गोडी लागेलच लागेल

इतके सर्व जरी विवेचन मी केले तरी मनामध्ये अशी एक स्वरुख राहिली आहे की, कुमारांच्या गायत्रीचे मर्म अगदी घोट ठेवून मला सांगता आले नाही त्या गायत्रीतच असा काही पान्यासारखा गुण आहे की, त्याची कांती मोहिनी घालते, चापत्य नजरेत भरते आणि हातात आहे तोपर्यंत वजनदार वाटते, पण पकडीत धरायला मात्र फार कठीण असते निसटून जाण्याची त्याची वरामतही मोठी असते आणि एकदा निसटून गेले म्हणजे हातावर काहीच सस्कार राहत नाही निसटण्याची त्याची क्रियाही अशी विलक्षण की, कोठल्या दिशेने ते निसटणार याचाही अंदाज लागत नाही कुमारांची गायत्री अशीच mercurial आहे ती कानावर पडत असते तोपर्यंत तिच्या तेजाने ऐकणारा मोहित होतो तिचे वजन व बोजाही त्याला जाणवतो पण कानावरून ती निसटूनच जाते आणि थिक्कता करावयालाही हातात सापडत नाही कारण तिची चपलताही तितकीच अनपेक्षित असते पुढची जागा काय येणार आहे, हरकत की तान, की बोलताना काही सांगता येत नाही मग ती कोणत्या जातीची येणार याचा अंदाज बांधणे तर हुप्करच माझी तर गोष्ट सोडाच. माझे सांगितिक जीवन एका विशिष्ट वाटेनेच गेले आहे झाले आहे ते शिक्षण परंपरेत झाले आहे मनावरचे सस्कार पूर्वेपिढीचे आहेत शिवाय थोडाबहुत गाणारा असले तरी फक्त गायकच आहे पण ज्यांना कुमारांबरोबर साथच करावयाची असते अशा वादकानामुद्धा ही अडचण भासते वादक हा जात्याच गायकापेक्षा सूक्ष्म नजरेचा असावा लागतो कारण साथ करताना त्याला सूरसूर टिपून घ्यावा लागतो त्यालादेखील जेव्हा ही अडचण भासते तेव्हा मलाही ती भासावी यात नवल नाही एका वादकाने तर मला सांगितले की, इतर कोणाच्या बरोबरही साथ केली तर दहापैकी नऊ अंदाज बरोबर येतात पण कुमारांच्या बरोबर

साय करताना कदाचित दहाही चुकतील एवूण त्याचे वरेचसे भाणे गळाला लागत नाही हे सरे, पण आश्चर्याची गोष्ट अशी की तरुण गायकाच्या गळ्यावर थोडेफार ते चढतेच, रसिकाना गुणविते आणि धोत्यांना तर ते पारच भोहिनी घालते

कुमारांना मात्र इसकी वरें मी न्याहाळीत आले आहे जन्मांतरीच्या गुणांचा त्यांनी केलेला उत्कर्ष पाहून आनंदित होत आले आहे आणि माझ्या असे ध्यानात आले आहे की ते कलावत म्हणून जसे मोठे आहेत तसे माणूस म्हणूनही मोठे आहेत कुमारांच सुभाषणातले साधे बोलणेचालणेही मधुर, सुसंस्कृत आणि चतुर असते इतके की, कोठल्याही समाजामध्ये त्याचे व्यक्तिमत्त्व उठूनच दिसावे. त्यांच्याजवळ अनेक गुण आहेत तसेच अगी नाना तऱ्हेचे हुन्नरही आहे कोठल्याही विफट प्रसंगाला घडण्याने ताड देण्याच मानसिक सामर्थ्य आहे आणि सारासारविचार करण्याचे आणि तिनचूक निर्णय तत्काल घेण्याचे अगर घेण्याचे धीरुदिक बलही तसेच आहे विचारवत आणि शहाणी माणसेही तिये इडवहून जातील तेये कुमार अचूक निर्णय घेतात असाही अनुभव आहे आणि एरवी जीव घेणाऱ्या शारीरिक व्याधीने ग्रस्त असतानाही त्यांनी आपल्या जीवनाचा तेल सांभाळून धरला आहे अतर्थाभीचा व्यथित असलेला आणि 'शोक' हेच नाव चिजेत धारण करणारा हा माणूस कमाळीच्या धीराचा आहे आणि कलावताने कलेला वाहून घ्यावे पण जीवनात वाहवले जाऊ देऊ नये, तेल सुट देऊ नये, हा आचारही ते पाळीत आलेले आहेत

कुमारांच्या सर्ग कर्तृगारीच्या पाठीमागे त्यांची सौंदर्यशोषक दृष्टी आणि विशेष तीव्र प्रकारची संवेदनक्षमता आहे या संवेदनक्षमतेमुळेच जेथे जेथे, ज्या ज्या गवयामध्ये आणि ज्या ज्या गायकात त्यांना एखादा वा होईना गुण दिसला तेथून तो त्यांनी शोषून घेतला आपणाला मिळालेल्या लवमात्र लाभचही ऋण अत्यंत म्हेकळेपणाने मान्य करताना त्याचा अहकार त्यांच्या बंधी आड येत नाही आणि त्यांची सौंदर्यवेधो दृष्टी मुमती गायनाकडेच आगलेली असते असे नव्हे तर एवूण नादविश्वाकडेच लागलेली असते नुसते मानवी स्वरच नव्हे तर निमगांतले वेगवेगळे नादही एखाद्या भणग मिराऱ्याच्या स्वरातली गमत तर त्यांना दिसतेच, पण एखाद्या रानपाखराच्याही आणि मग त्या आवाजाचा पाठलाग करणारे त्यांचे घेडे वान त्यांच्या पावांना जगलातूनही ओडीत नेतात

या चेडामुळेच ते लोकगीतांकडे ओडले गेले आणि ते इतके की, निरनिराळ्या प्रदेशाची लोकगीते पुन्या परिचयाचे मित्र ओळखावेत तसे ओळखू शकतात एखाद्या ठसक्या घरून ते गीत बाणत्या प्रदेशातले आहे हे सगू शकतात एखाद्याने लोकांत म्हणताना चुकीचा आघात दिग तर त्याची दुप्पटी बल शकतात या चेडामुळेच अनंत प्रकारची भजने त्यांनी ऐवली आहेत, त्यांचा विपुल आस्वाद घेतला आहे आणि त्यांच्यातले संपूर्ण केंद्रमात साठवून ठेवलेले आहेत त्यांच्या संवेदनक्षमतेने त्यांना फार धर्मन बळे आहे

आणि हे म्हटल्यावर त्यांची सगीतावर अमाप, एकमार्गी पिठा आहे हे निराळे सांगण्याचे कारण उरत नाही. कारण ते स्वच विघात रंगले आहेत त्यांच्या जीवनाला

दुसरी इतिकर्तव्यता नाही. सर्गातात त्याचा जीव अन्यभिचारीपणे गुतलेला आहे तो त्यांचा निदिध्यास आहे

त्यांनी केलेला स्वतःच्या गायकीचा विस्तार व विनास पाहून मी प्रभावित झालो आहे. आणि त्यांची नवीन गायकी, नवीन राग व नवीन बदिशी यानी आकर्षित झालो आहे स्वतःच्या गायकीत ते करित असलेल्या आभारतत्वाचा उत्कर्ष डोळ्यांनी पाहत आलो आहे. घानांनी ऐकत आलो आहे तिची विनासमनाही मला भारावून सोडते. "मी नेहमी काही ना काहीतरी नवीन नवीन प्रयोग करण्याच्या उद्योगात असतो" हे त्यांचे वाक्य माझ्या घानात सारखे निनादत असते गायकीच्या सर्व अंगाचा उत्कर्ष साऱू इच्छिणाऱ्या या कलावताला 'करावयाचे ते पुढेच आहे' अशीही जाणीव आहे या संदर्भात त्यांनीच केलेली एक कविता (चीप नव्हे) सांगण्यासारखी आहे कारण तिच्यामध्ये त्यांच्या मनोवृत्तीचे प्रतिबिंब पडलेले आहे ती कविता अशी

“मैं था निसके पीछे पीछे
 थाव मैं उसके आगे आगे
 देखा जय मैं आगे पीछे
 दीरगा सब कुछ आगे आगे।”

ही कविता अर्थातच त्यांच्या स्वतःच्या सांगीतिक विकासाचा एक चाळू टप्पाच सांगते "ज्याच्या मागे मागे मी फिरत आलो त्यांना मागे टाकून मी आता पुढेच पुढे गेलो आहे पण जेव्हा मी मागे, पुढे, अवती, भोवती पाहिले तेव्हा मला दिसून आले की सर्व काही अजून पुढेच आहे" असा भावार्थ

वसत्यावमल्या सहज झुचलेल्या या चार ओळी त्यांनी मला रामन म्हणून सांगितल्या त्यातली 'पीछे पीछे, आगे आगे आणि आगेपीछे' ही कोटी तर मला आवडलीच, पण त्यात त्यांच्या विनासमनाल जीवनाचे सारही सामावलेले आहे म्हणूनही ती हय वाटली एखाद्या अस्मल बाधणाऱ्या चिजेने दस करावा, चटवा लावावा तसे झाले इतके टप्पे ओठाडत तरी करावयाचे ते सर्व अजून पुढेच आहे ही जाणीव मनात बागाविणारा कलावत क्वचितच आदळतो आणि त्या दृष्टीने या कवितेत त्यांच्या यशाचे मर्म व भावी विकासाची ग्वाहीही सहजासहजी सामाविनी गेली आहे कुमारांना त्यांच्या कार्यात आणि भावी प्रवासात, तसेच प्रस्तुतच्या सप्रहालाही, अधिनाधिक यश प्राप्त होवो अशी इच्छा व्यक्त करून ही लांबलेली प्रस्तावना येथेच संपविणे उचित होईल

छंदोज्ञी

४८४/९८ निधमडळ कॉलनी
 परंतीदर्शन, पुणे ९

—या० ह० देशपांडे

स्वरलेखनाच्या चिन्हांचा परिचय

१. री ग ध नि या स्वरांच्या खाली '—' असे रेखाचिन्ह असेल तर ते स्वर कोमल असतात. उदाहरणार्थ : री ग ध नि जर असे चिन्ह नसेल तर ते स्वर शुद्ध किंवा तीव्र असतात.
२. कोमल किंवा शुद्ध मध्यमाळा कोणतेच चिन्ह नवते. तीव्र मध्यमाच्या वर '।' असे उम्या रेपेचे चिन्ह असेल. उदाहरणार्थ : मं.
३. मद्र सप्तकाच्या स्वरांच्या खाली '•' असे बिंदूचे चिन्ह असेल. उदाहरणार्थ : नि ध प म.
४. तार सप्तकाच्या स्वरांच्यावर '•' असे बिंदूचे चिन्ह असेल. उदाहरणार्थ : सा री ग म प.
५. मध्य सप्तकाच्या स्वरांच्या वर अथवा खाली कोणतेच चिन्ह असणार नाही. उदाहरणार्थ : सा री ग म प ध नि.
६. अशा अर्धचंद्रचिन्हाच्या भाग समाविष्ट असलेले स्वर एका मात्रेच्या अधीत असतात. उदाहरणार्थ : मप मपध मपध— मपधनि मपधनि, सानिधप.
७. ज्या स्वरावर असे उलटे अर्धचंद्राकार चिन्ह असेल तिथे एका स्वरावरून दुसऱ्या स्वरावर जाताना 'मीड' घेऊन किंवा कमानी बनवून गेले पाहिजे.
८. स्वरांना अल्फारीक बनविण्यासाठी, तसेच रागस्वरूप शुद्ध ठेवण्यासाठी जे स्वर असतात ते स्वरांच्या वर डाव्या बाजूला दाखले आहेत. त्यांना 'कण' स्वर
ग सा
असेही म्हणतात. उदाहरणार्थ : सा री ग और प ध सा.
९. स्वरांच्या पुढे '—' असे रेखाचिन्ह असेल तर ते चिन्ह तो स्वर पुढे ओढण्यासाठी असते. उदाहरणार्थ : म — — —.
१०. गीतातील शब्दांच्या अक्षरांचा मात्रा-काल वाढविण्यासाठी 'ऽ' असे अवग्रह-चिन्ह उपयोगात आणणे आहे. उदाहरणार्थ : भाऽउऽरेऽऽ.
११. तालाची पहिली मात्रा, जिला 'ठम' असे म्हणतात ती, 'X' अशा चिन्हाने दाखविली आहे. तसेच तालाची खाली, म्हणजे तालाचा अर्धा भाग

झाल्यावर जो दुसरा अर्धा भाग सुरू होतो ती, '०' या चिन्हाने सूचित केली आहे.

१२. ताल जितक्या मात्रांचा असेल, आणि त्याचे विभाजक किंवा खड जसे असतील, त्याप्रमाणे 'बदीश' किंवा गीते स्वरवद्ध करण्यात येनात किंवा लिहिली जातात.
१३. स्वराच्या खाली '-' असे रेपाचिन्ह असेल आणि वर '।' असे उभ्या रेपेचे चिन्ह असेल तर तो स्वर कोमल आणि शुद्ध स्वराच्या मधले अंतर असेल.

तालांचा परिचय

रूपक ताल

रूपक ताल सात मात्रांचा असतो. या तालामध्ये तीन खड असतात. पहिला खड तीन मात्रांचा आणि दुसरा व तिसरा खड दोन दोन मात्रांचा असतो. पहिल्या मात्रेवर सम असते. चौथ्या व सहाव्या मात्रेवर आघात असतो. या तालाचा स्वभावच मध्य लयीचा असतो.

१	२	३	४	५	६	७
तिन्	तिन्	ना	धी	ना	धी	ना
×		२		३		

झपताल

झपताल दहा मात्रांचा असतो. या तालाचे चार खड असतात. पहिल्या आणि तिसऱ्या खडामध्ये दोन दोन मात्रा असतात. पहिल्या मात्रेवर सम आणि सहाव्या मात्रेवर खाली असते. तिसऱ्या आणि आठव्या मात्रेवर आघात असतो. या तालाचा विशेष गुण ठाय आणि मध्यल्य आहे.

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
धी	ना	धी	धी	ना	ती	ना	धी	धी	ना
×		२			०		३		

एकताल

एकताल बारा मात्रांचा असतो. या तालाचे सहा खड असतात. प्रत्येक खड दोन मात्रांचा असतो. पहिल्या मात्रेवर सम आणि सातव्या मात्रेवर खाली असते. पाचव्या, नवव्या आणि अकराव्या मात्रेवर आघात असतो. विलंबित, ठाय, मध्य आणि द्रुत लय हा या तालाचा विशेष गुण होय.

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
धिन्	धिन्	धामे तिरकिट		तू	ना	क	सा	धामे तिरकिट		धिन्	ना
×		०		२		०		३		४	

त्रिताल

त्रिताल हा सोळा मात्राचा असतो. या तालाचे खड चार असतात. प्रत्येक खड चार मात्राचा असतो. पहिल्या मात्रेवर सम आणि नवव्या मात्रेवर खाली असते. पाचव्या आणि तेराव्या मात्रेवर आघात असतो. या तालाचा विशेष गुण निम्बित, ठाय, मध्य आणि द्रुत लय आहे.

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
धा	धिन्	धिन्	धा	धा	धिन्	धिन्	धा	धा	तिन्	तिन्	ता	ता	धिन्	धिन्	धा
×				२				०				३			

छक्कताल

हा ताल चौवीस मात्राचा आहे. छक्कतालाचे चार खड असतात. प्रत्येक खड ६ मात्राचा असतो. पहिल्या मात्रेवर सम आणि तेराव्या मात्रेवर खाली असते. सातव्या आणि एकुणिसाव्या मात्रेवर आघात असतो निम्बित आणि ठाय लय हा या तालाचा विशेष गुण होत.

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
धा	-	धिन्	-	धा	-	धा	-	धिन्	-	धा	-
×						२					

१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४
धा	-	तिन्	-	ता	-	ता	-	धिन्	-	धा	-
						३					

शुद्धिपत्र

पृष्ठ	ओळ	शुद्ध
२	१०	म - ध म
२	१२	ग <u>गम</u> री ग
३	७	ग री - <u>नि</u> ध
३	७	ग री वा वा
६	१२	म <u>रीग</u> म म म
६	१४	-म ग रीं नि
१६	१३	नि सा - सा -
१६	२०	म प <u>गुरीं</u> <u>रीसा</u>
२०	८	नि सा -
२५	९	<u>नि-</u> <u>ध-</u> <u>प-</u>
२७	१८	ध प प ग म
२९	१६	<u>सानि</u> <u>निप</u> <u>पम</u> <u>मग</u>
३०	१४	<u>सानिनि</u> <u>निपप</u> <u>मगग</u> <u>सानिसा</u>
३१	९	-सा <u>निध</u> प
४२	६	<u>नि</u> <u>री</u> , <u>ग</u> , <u>म</u> , <u>प</u> , <u>प</u>
४३	१२	<u>गरीं</u> <u>निसा</u> सा-

पृष्ठ	बोळ	शुद्ध
४८	१८	पमं पप ^ग री-
६६	१४	घ त्ति -सा मग
७४	२	मप, प, घ, घ
८३	९	सा, -, सारी, त्ति घघ, -, प, -
९९	१३	सारीसासा, घ निम, प
११७	९	- सासा -नि घप
११६	१६	- सासा -नि घप
१६५	१६	म ग मं प
१६५	१८	ग मं प घ नि सा
१६७	१४	री ग -म प
१७७	३	स्वर
१७७	२६	त्ति -- त्ति घ प म प म -- म
१७८	२	सा म -- ग री सा
१८३	१७	ऽमो पे ऽ
१८३	१९	त ऽ ऽ, म न में ऽ ऽ, सु
१८६	२	ग री -- सा त्ति --
१८६	३	सा री - सा त्ति
१८६	१९	री ग री री सा त्ति

अनूपरागविलास

पारम्परिक राग

राग तोडी, ताल त्रिताल, लय मध्य

देवो मोहे धीर माई सरसती देवी
 तुमरो गुन रटरट दिन जुग वीते ॥
 शोक मन माँगे भासीस तोरी
 एक धार मोहे धान मिलोरी ॥

स्थाई

नि

मं दे	धुनि तां निधु मं बोऽऽ मोऽ हे ३	धु - धु नि धोऽ र मा X	धु म - धु ऽऽऽऽ २	सा - सा, नि ऽऽऽ ई, स ०
धु म री गु र स तीऽ ३	री - सा - देऽ वीऽ X	सा री गु - तु म रोऽ २	मं म धु नि गु न र ट ०	
धु म री गु र ट दि न ३	री सा - - बु गऽऽ X	सारीगम गरी, गम बीऽऽऽऽऽऽ २	धनी धम तेऽऽऽऽ	
धुनी सारी ऽऽऽऽ	गु री सा ऽऽऽऽ	नी धु म गु ऽऽऽऽ	री सारी गु, म ऽऽऽऽ, दे	

अतरा

मं ओ	धु सा सा सा कऽ म न ३	री - सा धु माऽ ने धा X	- सा सा - ऽ सी सऽ २	गु री सा गु तोऽ री ष ०
री सा - नि क बाऽ र ३	धु धु धु म मो हे आ न X	सारीगम गरी, गम मिऽऽऽऽऽऽ २	धनीधम धनीसारी ऽऽऽऽ लोऽऽऽ	
गु ग री सा ऽऽ रीऽ	नीधुमगु ऽऽऽऽ	रे सारीगु, म ऽऽऽऽ दे		

राग तोड़ी, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

पूछो काय मोसे, मोसे रे
 आज शुभ दिन है राजन
 मन में भयो आनंद रगीला रे ॥
 कुसुम रग धायो बेसूला
 यन में जारे तू लेता आजो रे ॥

स्थाई

पां | सा ध - ध म | ध - - - | म - ध म | धनि सा नि ध सा |
 पू | छो का ऽ य मो | से ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ मो से | रे ऽ ऽ ऽ ऽ, पू |
 ३ X २ ०

सा ध - ध म | ध - - - | म - ध म | धनि सा री ग |
 छो का ऽ य मो | से ऽ ऽ - | ऽ ऽ मो से | रे ऽ ऽ ऽ, आ |
 ३ X २ ०

- री - सा | सा - सा सारी | ग गम री ग | री - , सा |
 ऽ ब ऽ शु | म ऽ दि न ऽ | हे ऽ ऽ रा ब | न ऽ ऽ, म |
 ३ X २ ०

सा री ग - म | म ध - नि | ध ध नि सा सा | री सा नि ध म गरी सा, सा |
 न म ऽ म | यो वा ऽ न | द र गी ऽ ला | रे ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ, पू |
 ३ X २ ०

अंतरा

ग म ध नि नि ध म | धनि सा - - सा - सा सा | री सां -, सा |
 कु सु म र ऽ ग ऽ | छा ऽ ऽ ऽ ऽ यो ऽ वे च्छ | ला ऽ ऽ, व |
 ३ X २ ०

री ग - री ग म ध म | ध सा - सा | री सा नि ध म, ध |
 न में ऽ बा | रे तू ऽ ले | ता भा ऽ जो | रे ऽ ऽ ऽ ऽ, पू |
 ३ X २ ०

राग विलासखानी तोड़ी, ताल त्रिताल, लय मध्य

नयन में जल भर आये देखन तोहे
 काहे पिया नहीं देल दरस मोहे ॥
 शोक मन छाये, याद तरसाये
 कैसे धरुं धीर, देवो दरस मोहे ॥

स्थाई

गु री - नि ध्रु	नि सा - री गु	गु - गु री	गु री सा सा
न य ऽन में	ज ल ऽम र	आ ऽ ये दे	ख न तो हे
०	३	X	२
गु री सा -	नि सा - री गु	री गु म गु री	गु री - सा सा
का ऽ हे ऽ	पि या ऽन हीं	देऽ ऽ त द	र स ऽमो हे
०	३	X	२

अंतरा

गु री सा - री	गु प ध्रु नि - ध्रु	सा - सा री	सा गु री सा
शो ऽ क ऽम	न छा ऽऽ ऽऽ ये	या ऽ द त	र सा ऽ ये
०	३	X	२
सारीं गुं री नि	सां ध्रु - म	पध्रु नि ध्रु म	गु री गु - री सा
कैऽ ऽ से ध	रुं धी ऽ र	देऽ ऽ वो द	र सऽ ऽमो हे
०	३	X	२

राग अहीरभैरव, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

कैसे मनाऊँ रे
 तुझाँ धब कम सोहे रे
 समुझाय हारी हारी रे ॥
 पूजे ना मोसे, धबरे पिया
 करो ना सदेहा मोपेरे
 समुझाय हारी हारी रे ॥

स्थाई

प ध	निसा धप मप म	म - - -	पम गम री सा	ग - म, म
कै ऽ	ऽऽ सेऽ ऽऽ म	ना ऽ ऽ ऽ	ऽऽ ऽऽ लें ऽ	रे ऽ ऽ, बु
३	३	×	२	०
धप पम गम गरी	रीसा - - सा	ग म ध -	धम म - , ध	
झाऽ हुँऽ ऽऽ अऽ	र ऽ ऽ ऽ क	स तो हे ऽ	रेऽ ऽ ऽ, स	
३	×	२	०	
नि सा - री	ग - म -	मप धप, पध निध	धनि सासा निध, निसा	
गु झा ऽ य	हा ऽ री ऽ	हाऽ ऽऽ, रीऽ ऽऽ	रेऽ ऽऽ ऽऽ, कैऽ	
३	×	२	०	
- धप मप म				
ऽ सेऽ ऽऽ म				
३				

अतरा

सा	सासा धप मप म	म - - ग	मपध निसा धनि	री - सा, नि
पू	छोऽ नाऽ ऽऽ मो	से ऽ ऽ अ	ब रेऽ ऽऽ पिऽ	या ऽ ऽ, पू
३	३	×	२	०
सासा धप मप म	म - - ग	मपध निसा धनि	री - सा, सा	
छोऽ नाऽ ऽऽ मो	से ऽ ऽ अ	ब रेऽ ऽऽ पिऽ	या ऽ ऽ, क	
३	×	२	०	

षा				प	म				
ग	रिं - सा	नि	नि	सा - ध	म	प - ग	म	री	ग
रो	ना ऽ नऽ	दे	दे	हा ऽ		मो ऽ	पे	ऽऽ	रे ऽ ऽ, स
३		X				२			०
वि	सा - री	ग - म -	म	प	प	प	प	नि	प
म	हा ऽ य	हा ऽ री ऽ	हा	ऽऽ	री	ऽऽ	रे	ऽऽ	ऽऽ कै
२		X				२			०

राग ललित, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

ये मेरो मन बसियारे
तोरे अंखियांवे बारी जाऊं रे ॥
हाल-बेहाल भई रे बनवारी
नेक नजर भोपे राखो, बारी जाऊं रे ॥

स्थाई

				ग			
ग	मं ध्रु मं ध्रु मं	म - - -	म - ग री	मं - ध्रुमं मग-	नि		
वे	५५ मे रो म	न ५ ५ ५	५५ ५ च सि	या ५रे५ ५५५,	तो		
	३	×	२	०			
	- री ग री	म - गरी	री ग म मं	नि, निध्रु ध्रुमं मंम, ग			
	५ रे अं खि	यां ५ पे ५	वा री जा ऊ	रे, ५५ ५५ ५५५	वे		
	३	×	२	०			

अंतग

मं	- ध्रु मं ध्रु मं	म - - -	मं ध्रु मं ध्रु री नि	री ग मं मं मं			म
हा	५ल वे हाल म	ई ५ ५ ५	रे ५ ५५ व न	वा ५ ५ री,	ने		
	३	×	२	०			
	- म ग री नि	ध्रु मं म ग	री ग म मं	नि, निध्रु ध्रुमं मंम ग			
	५क न ज र	भो पे रा खो	वा री जा ऊ	रे ५ ५ ५५ ५५५	वे		
	३	×	२	०			

राग गुणकरी, ताल त्रिताल, लय द्रुत

भाव ग्द्वारा मनवसियारे
 दरसदिना रे तरस रही मैं ॥
 निरख-निरख नित रेन दिना रे
 याद करत भाव तरस रही मैं ॥

स्थार्द्ध

म	पध्रप	पम	मग	गरी	रीसा	-री	सा	प	-	-	-	म	पध्रप	पमम	री
०	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा
				३				३				२			
-	मम	प	ध्र	सां	-	सां	-	प	ध्रसां	ध्र	ध्र	पध्र	पध्र	पमम	री
०	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा
				३				३				२			

अंतरा

म	म	प	ध्र	सा	सा	सा	सा	-	री	-री	री	री	-	सा	-
०	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा
				३				३				२			
ध्र	-	ध्र	ध्र	सा	सां	ध्र	ध्र	-	ध्रध्र	ध्र	ध्र	पध्र	पध्र	पमम	री
०	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा	डा
				३				३				२			

राग अल्हेयाचिलावल, ताल त्रिताल, लय द्रुत

लैता जाज्यो म्हारो दे सने सो
 तू तो जाण्यो म्हारो दुखरो, धय ये ॥
 ऊपीरी हे कयो मग में हूँ तो
 धिरहा अगिन मन में, धय ये ॥

स्थाई

		प - ध	नि		
प ध	पम, म ग री ग	प नि - नि	सां - ध नि	धग - , प ध	
लै ता	जाऽ,ऽ ज्योऽ म्हा	रो दे ऽऽ स	ने ऽ ऽऽ ऽ	सोऽ ऽ, ले ता	
०		३	×	२	

		प ध	नि		
पम, म ग री ग	प नि - नि	सां - ध नि	धप - , री ग		
जाऽ,ऽ ज्योऽ म्हा	रो दे ऽऽ स	ने ऽ ऽऽ ऽ	सोऽ ऽ, तू तो		
०		३	×	२	

प पध निध धप	पध ग प ध	पध निसां सा सा	गम ग, ग, प ध		
जाण्योऽ ऽऽ म्हाऽ	रोऽ ऽ दु ख	रोऽ ऽऽ अ व	येऽ ऽ,ऽ, ले ता		
०		३	×	२	

अंतरा

		री			
ग नि	ध प ध म	गम ग ग प	धनि सांनि सां ध	निध निग, ग प	
ऊ वी	री हे ऽ क	योऽ ऽऽ म ग	मेंऽ ऽऽ ऽ हूँ	तोऽ ऽऽ, वि र	
०		३	×	२	

धनि सांरीं गं सा	निध धप म ग	पध निसां सा सा	साम ग, ग, प ध		
हाऽ ऽऽ ऽ अ	गिऽ नऽ म न	मेंऽ ऽऽ, अ व	येऽ ऽ,ऽ, लै ता		
०		३	×	२	

राग जीवनपुरी, ताल त्रिताल, लय त्रिक्रित

श्याम भजा बाँसुरियारे
 सुन लैहूँ रे धुन तोरी, नीकोरे नीको लागेरे ॥
 बाली-बाली चान सुरन कन तोरे
 मोह लेत मोहे लय रूप
 धुन तोरी नीको रे नीको लागेरे ॥

स्थाई

---, --- ---, --- ---, प ध नि सां - नि ध, प प -
 ऽ ऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ, श्याऽ ऽ म ऽ व ऽ, जा ऽ ऽ

३

नि ---, --- ---, --- नि ध ---, नि ध --- प ---, ---
 बाँ ऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ, ऽ ऽ

X

ध म, --- ध प, --- नि सां नि नि, --- नि ध, नि ध
 सुऽ, ऽ ऽ रिऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ, ऽ ऽ

२

प ---, --- प ध, म --- मप, प ध प, गु, --- री री ---, ---
 या ऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ रे ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

०

सा ---, --- म ---, गु --- री री ---, सा --- ---, म री ---
 ऽ ऽ, ऽ ऽ सुऽ नऽ ऽ ऽ ऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ, ले ऽ ऽ

३

म ---, --- ---, --- प म ---, प म --- प ---, ---
 हूँऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ, ऽ ऽ रे ऽ ऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ, ऽ ऽ

X

प ---, --- प ---, --- नि ध ---, नि ध --- प ---, ---
 धुऽ, ऽ ऽ नऽ, ऽ ऽ तोऽ ऽ, ऽ ऽ ऽ री ऽ, ऽ ऽ

२

ध म, -- मप, नि धप- पसां-, --- सां-, सां-
 ड ड ड ड नीको, रे ड ड ड ड ड ड, ड ड ड नीड, कोड

सानि-, रीसां री- नि ध-, प-- धम-, पध निसां -निध, पप-
 ला ड ड, ड ड ड गे ड ड, ड ड ड रे ड ड श्या ड ड म ड च ड, जा ड ड

अंतरा

--, -- --, -- --, मप -नि ध, नि धप-
 ड ड, ड ड ड ड, ड ड ड ड, आछी ड आ ड, ड ड छी ड

सां-, -- सां-, -- नि ध धप, सां- --, सांसां
 ता ड, ड ड न ड, ड ड सु ड र ड, न ड ड ड, क न

रीमंपंगुं, -- री-, सां- रीरीसांनि, धप-प निनिधप, मगरीसा
 तो ड ड ड, ड ड रे ड, ड ड मो ड ह ले, ड ड ड त मो ड हे ल, य रू ड प

री म, प ध मप, नि धप- पसां--, -- सां-, सां-
 धु न तोरी नीको, रे ड ड ड ड ड ड ड, ड ड नी ड, को ड

सानि--, रीसांरी- नि ध-, प- धम-, प ध निसां -नि ध, पप-
 ला ड ड ड ड ड ड ड गे ड ड, रे ड ड ड ड, श्या ड ड म ड च ड, जा ड ड

राग जीवनपुरी, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

अरि येरी जागरी

पिछुहारे इयाम सरे बोलायोरी ॥

अरि बोके माघे सोहे हे पिसारो

कर मुरली बाधर धर बोलायोरी ॥

स्थाई

-	पम	धुप	प		सां	-	-	-		रीति	-	सा	री		घ	-	प	-
५	अरि	बे	री		जा	५	५	५		५५	५	५	५		ग	५	री	५
३					X					२					०			

-	मम	धुप	प		ति	-	ति	धुप		पधु	म	मप	धुप		ग	री	-	म
५	पिछु	हा	रे		इया	५	५	स		रे	५	बो	५५		ला	यो	५	री
३					X					२					०			

अंतरा

-	मप	निधु	प		सा	-	सा,	सां		धु	प	सां	-		सां	री	निधु	प
५	अरि	बो	के		मा	५	घे,	छो		हे	५	हे	५		पि	सा	रो	५५
३					X					२					०			

-	पम	धुप	प		निसां	तिनि	निधु	धुप		प,	धु	प	धुप		ग	री	-	म
५	कर	मु	र		ली	५५	अ	ध		र	ध	र	बो		ला	यो	५	री
३					X					२					०			

तराणा, राग जीवनपुरी, ताल त्रिताल, लय द्रुत

सदानि तारे, तारे दानि रे, वनन देरेना देरेना
 ओदानि दानि तारे दानि, वननन देरेना ॥
 दौ तानों तानों, छौ तौ वननारे
 देदेरे तदारै, वननन देरेना ॥

स्थाई

-	नि	ध्र	प		सां	-	-	-		रीं	नि	सा	रीं		ध्र	-	प	नि	
५	त	दा	नि		ता	५	५	५		रे	५	ता	रे		दा	५	नि	रे	
३					X					२					०				
-	नि	ध्र	प		सा	-	-	-		रीं	नि	सा	रीं		ध्र	-	प	नि	
५	त	दा	नि		ता	५	५	५		रे	५	ता	रे		दा	५	नि,	रे	
३					X					२					०				
-	नि	ध्र	प		गु	री	-	म		-	म	प	प		म	प	नि	ध्र	
५	त	न	न		दे	रे	५	ना		५	दे	रे	ना		ओ	दा	नि	दा	
३					X					२					०				
प	सा	-	ध्र		प	रीं	-	सां		गु	रीं	नि	सा		रीं	ध्र	-	प	
नि	ता	५	रे		५	दा	५	नि		त	न	न	न		दे	रे	५	ना	
३					X					२					०				
-	नि	ध्र	प																
५	त	दा	नि																
३																			

अतरा

-	री	म	प		सा	-	ध्र	प		सां	-	सा	-		सा	सा	सा	सां	
५	धी	ता	नों		ता	५	नों	५		तों	५	तों	५		त	न	ना	रे	
३					X					२					०				
-	रीं	म	प		गु	रीं	-	सा		गु	रीं	नि	सा		रीं	ध्र	-	प	
५	दे	दे	रे		त	दा	५	रे		त	न	न	न		दे	रे	५	ना	
३					X					२					०				
-	नि	ध्र	प																
५	त	दा	नि																
३																			

राग देशकार, ताल झपताल, लय मध्य

भायो मिलवे फो जी
 शुभ घरी, शुभ दिन को
 शुभ संदेश सो लायो जी ॥
 कछु न रहे मन मे जो
 चाहे सो घोरिलो
 भाज मन धोइलो जी ॥

स्थान

सा-	धसा	प-	गप	धप	ग-	सा-	रीध	सा-	सा-
()	()	()	()	()	()	()	()	()	()
भाऽ	ऽऽ	योऽ	ऽऽ	मिल	वेऽ	ऽऽ	कोऽ	ऽऽ	जीऽ
X		२			०		३		

सा-	साध	सा-	सा-	--	प-	पग	प-	ध-	प-
()	()	()	()	()	()	()	()	()	()
शुऽ	मऽ	धऽ	रीऽ	ऽऽ	शुऽ	मऽ	दिऽ	नऽ	कोऽ
X		२			०		३		

सा-	री-	गप	ग-	सासा	सा-	धसा	प-	धग	पध
()	()	()	()	()	()	()	()	()	()
शुऽ	मऽ	सऽ	देऽ	ऽस	सोऽ	ऽऽ	लाऽ	ऽऽ	योजी
X		२			०		३		

अंतरा

ग-	प-	ध-	सा-	सा-	सा-	सा-	गारीध-	सा-	सा-
()	()	()	()	()	()	()	()	()	()
कऽ	शुऽ	नऽ	रऽ	हेऽ	मऽ	नऽ	मेऽऽऽ	ऽऽ	जेऽ
X		२			०		३		

सा-	--	प-	प-	--	सा-	धसा	प-	प-	--
()	()	()	()	()	()	()	()	()	()
साऽ	ऽऽ	हेऽ	साऽ	ऽऽ	कोऽ	ऽऽ	दिऽ	लोऽ	ऽऽ
X		२			०		३		

सा-	री-	ग-पग	गसा	सा-	सा-	धसा	प-	धग	पध
()	()	()	()	()	()	()	()	()	()
भाऽ	ऽऽ	ऽऽऽऽ	मऽ	नऽ	धोऽ	ऽऽ	रऽ	लोऽ	ऽली
X		२			०		३		

राग देशकार, ताल त्रिताल, लय मध्य

जा जारे भीरा जारे थिदेसा
संदेसा लेना भाजो सैयाँ का ॥
पूछो जो सोहे हलिया मोरा
घटै दे मनमां विरोग भवा ॥

स्थाई

सा | ध-धप पग,प ध | सां - ध सां | धप,प पग - पध प | ग-सा सा, सा |
जा | जाऽरेऽऽऽ,मौ रा | जा ऽ ऽ ऽ | रेऽ,ऽऽ ऽऽ ऽऽ वि | दे ऽऽ सा, सं |
३ × २ ०

ध सा - सा | ध-पसां धसां | धप,प प,ग-गप-धप | ग - सा, सा |
दे सा ऽ ले | ताऽ भाऽऽऽ | लोऽ,ऽऽ,ऽऽसेऽयाँऽ | का ऽऽऽ, जा |
३ × २ ०

अंतरा

सा सां
ग | प ध - ध | सां - - ध | सां रींरीं सांसां ध | धसां प,प- - , सा |
पू | छो छो ऽ तो | हे ऽ ऽ ह | लि याऽऽ ऽऽ मो | राऽऽ ऽऽ ऽ, व |
३ × २ ०

ग-प - प | ध-ध - सां | प - गप धप | ग - सा, सा |
तै ऽदे ऽ म | नऽमां ऽ वि | रो ऽ गऽ भऽ | वा ऽ ऽ, जा |
३ × २ ०

राग देशी, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

आपके बुलावा है जो
सुध है के नहीं मनरंग
वहाँ तो जी बाट जोरियो ॥
भरे हारे मैं भूलीग्यो
मेक भयो तू आयोरे
भव तू भी साथे चलियो ॥

स्थाई

म				नि	घ		म	
गु	री	म	प	प	सा	-	सा	-
आ	प	के	ऽ	बु	ला	ऽ	ऽ	ऽ
३				×			२	०

गु	री	-	सा	सारी	-	त्रि	-	सा	-	म	प	घ	प	परी	-	म
घ	है	ऽ	के	ना	ऽ	ऽ	ऽ	हीं	ऽ	म	न	र	ऽ	ग	ऽ	व
३				×				२				०				

				नि	घ		म		म
प	प	गुरी	री	सा	-	सा	ऽ	प	-
हा	तो	ऽ	की	सा	ऽ	ऽ	ऽ	त	ऽ
३				×			२	०	

अंतरा

री																
अ	म	प	सा	-	सा	-	-	त्रि	-	सारी	गु	री	सा	-	री	
३	रे	हा	रे	ऽ	मैं	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	भू	ऽ	की	ग्यो	ऽ	ने	
					×			२			०					

	गुरी	गु	री	सा	सारी	गुरी	री	सा	सा	प	-	घ	म	-	घ	प
३	ऽ	क	ऽ	म	यो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	तू	ऽ	आ	ऽ	यो	ऽ	रे
					×					२		०				

				नि	घ		म		म
म	प	गुरी	री	सा	-	सा	-	प	-
ब	तू	ऽ	मी	सा	ऽ	ऽ	ऽ	धे	ऽ
३				×			२	०	

राग देशी, ताल एकताल, लय द्रुत

येरी छाली मोहे
 फल ना परत कयहूरी ॥
 जद खोले पलपन ये
 निमदिस मुख दरसोरी ॥

स्थाई

री	म	प	री	-	ग	सा	सा	री	त्रि	सा	-
ये	री	आ	ऽ	ऽ	ली	ऽ	मो	हे	ऽ	ऽ	ऽ
४		×	०		२		०		३		
त्रि	प	सा	त्रि	री	सा	री	मरी	मप	धप	ग	री
क	ल	न	प	र	त	क	बऽ	हूऽ	ऽऽ	री	ऽ
४		×	०		२		०		३		

अंतरा

प	प										
म	म	ध	-	पध	मप	सा	सा	री	री	सा	प
ज	द	खो	ऽ	लेऽ	ऽऽ	प	ल	ख	न	ये	ऽ
४		×	०		२		०		३		
मरी	री	पम	म	धप	प	सा	सा	मप	धप	ग	री
निऽ	स	दिऽ	स	मुऽ	ख	द	र	खोऽ	ऽऽ	री	ऽ
४		×	०		२		०		३		

राग भैरवी, मध्यम ग्राह, ताल त्रिताल, लय मध्य

नाद धुन गान धात्र मन गावां
ध्यान कर रूप, पार नहीं पावां ॥
बीच महाघार, देख डर लागे
ध्यान कर रूप, पार नहीं पावां ॥

स्थई

त्रि	ग	री	ता	-	वा	या	त्रि	त्रि	सा	-	सा,	त्रि	ध्रु	-	त्रि	ध्रु	सा	-	सा,	ग							
ना	५	द	५	५	धु	न	५	५	गा	५	न,	आ	५	५	५	ज	५	म	न	गा	५	वा,	ध्या				
	३								×				२							०							
	-	री	ता	-	री	सारी	म	-	म,	ग	गु	म	ध्रु	म	प	-	गु	म	गु	री	सा	त्रि	सारी	ग	-	त्रि	
	५	न	५	५	क	र	५		रु	५	प,	पा	५	५	५	र	५	५	न	ही	पा	५	५	वा	५	५	ना
	३						×			२										०							

अंतरा

षा	प	-	गु	सा	गु	म	प	-	प	प	-	गु	प	ध्रु	त्रि	-	ध्रु	म,	प									
वी	५	च	५	५	म	झ	५	धा	५	र	दे	५	ख	५	५	र	५	ला	५	गे	५	५	ध्या					
	३						×					२							०									
	-	म	गु	गु	ता	-	री	सारी	म	-	म	गु	गु	म	ध्रु	म	प	-	गु	म	गु	री	सा	त्रि	सारी	ग	-	त्रि
	५	न	५	५	क	र	५	रु	५	प	पा	५	५	५	५	र	५	५	न	ही	पा	५	५	वा	५	५	ना	
	३						×					२								०								

राग गौडसारग, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

पिया यसेरा घर झाली
 फुलवन लागी में कलियाँ ॥
 हरे हरे पावन में लायी
 हरना बनाय डास्गी कलियाँ ॥

स्थाई

सा	रा सा म -	ग, - ँ, -	ॐ, - ग री	म ग - म
पि	या घ से ऽ	रा, ऽ ऽ, ऽ	ऽ, ऽ घ र	भा ली ऽ, फु
	३	×	२	०
	ग प - प	प - सा -	घ प पघ पप	म ग रा, सा
	ल घ ऽ न	ला ऽ गी ऽ	में ऽ कऽ लिऽ	याँ ऽ ऽ, नि
	३	×	२	०

अतरा

प	प सा - सा	सा - सा सा	घ नि पप -	म ग - ग
ह	रे ह ऽ रे	पा ऽ त न	में ऽ लाऽ ऽ	यी ऽ ऽ, ह
	३	×	२	०
री म ग ग	प - प सारीं सासा	पघ पप पघ पप	म ग री, सा	
व वा ऽ व	ना ऽ य डाऽ ऽऽ	रूऽ गीऽ कऽ लिऽ	याँ ऽ ऽ, पि	
	३	×	२	०

राग शुद्धसारंग, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

नैना न माने मोरा
छतिया धरक गई रे पियरवा ॥
जानू न जानू मैं
काहे सुरिया करक गई रे रगरवा ॥

स्थाई

		रीसासा					
म	- री - सा	नि - - ध	नि - सा -	सारा सासा - , प			
नै	ऽ ना ऽ न	मा ऽ ऽ ऽ	ने ऽ मो ऽ	राऽ ऽ ऽ ऽ, छ			
	३	३	२	०			
		प		री			
	नि सा - री	म प ध नि	निध प, प- म म	री सारी सासा, म			
	ति या ऽ ध	र क ग इं	रेऽ ऽ, ऽऽ पि य	र वाऽ ऽऽ, नै			
	३	३	२	०			

अंतरा

		प					
म	री - म प	नि - - ध	- नि सारी सासा	नि, नि प - , नि			
जा	ऽ ऽ नू न	जा ऽ ऽ ऽ	ऽ नू मैंऽ ऽऽ	का, ऽ दे ऽ, तु			
	३	३	२	०			
		प					
	सा री म प	नि सारी सा नि	प - म म	री सारी सासा, म			
	रि या क र	क गऽ इ रे	ऽ ऽ ल ग	र वाऽ ऽऽ, नै			
	३	३	२	०			

राग मधमाधसारंग, ताल एकताल, लय द्रुत

खूना तले ञाया, ञाया तले ञाया

वेदा यदमारा, तपना करि दूरा ॥

अरे वो याजी आवो, पियासा मुशाले तोरा ॥

स्थायि

म	री	म	प	प	नि	निप	मम	-	-	मम	री
रु	ख	बा	ऽ	त	ले	आऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	याऽ	ऽ
०		३		४		×	०			२	
री	सा	नि	-	नि	सा	री	-	-	-	सा	-
आ	ऽ	या	ऽ	त	ले	आ	ऽ	ऽ	ऽ	या	ऽ
०		३		४		×	०			२	
निषा	रीसा	निप	-	नि	सा	रीम	सारी	-	-	री	-
वेऽ	ऽऽ	ठाऽ	ऽ	व	ट	माऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	रा	ऽ
०		३		४		×	०			२	
री	म	पनि	प	नि	सा	सा	रीसा	निनि	पम	मरी	सासा
त	प	नाऽ	ऽ	क	रि	दू	राऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ
०		३		४		×	०			२	

अंतरा

री	म	पनि	प	नि	नि	सा	सा	-	-	-	सा	-
अ	रे	वोऽ	ऽ	बा	जी	आ	आ	ऽ	ऽ	ऽ	वो	ऽ
०		३		४		×	०				२	
सा	नि	री	नि	सा	नि	सा	रीसा	निनि	पम	मरी	सासा	
पि	या	सा	बु	शा	ले	तो	राऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	
०		३		४		×	०			२		

राग भीमपलासी, ताल एकताल, लय विलंबित

नाद सो जानुरे सुरगानी
महाकठन ये विस्तार धरम हे ॥
सुरत देखाय जय ये नाद-लय
करो रे आघात सह लो
तत्रे ताल सुर वन सार, धरम हे ॥

स्थाई

म	म
<u>---</u> , <u>---</u> गु, म, गुरी, सा डड, डड ना, ड, डद, सो ४	<u>म-</u> , <u>---</u> गु, म प जाड, डड ड ड, ड नु X

म	
<u>प-</u> , <u>गु-</u> म, मम रेड, डड डड, सुर ०	<u>धप, -</u> , <u>नि, -</u> धध, -, प, प गाड ड, ड, ड नीड, ड, ड, म २

प	ध	धप	म	गु
<u>नि, -</u> , <u>-</u> , प प छा, ड, ड, क ठ ०	<u>मगु, गु, सा, मगु</u> नये, ड, ड, बिड	<u>री, -</u> , <u>सासा, सा</u>	<u>म गु, प म</u> स्ता, ड, डड, र ध ड, र ड ३	

म	म	गु	म
<u>ध, पप, गु, सा</u> म, डड, हे, ड	<u>गु, म, गुरी, सासा</u> ना, ड, डद, सो ड ४		

अंतरा

---	---	गु, म, -प, -नि	प	ध
<u>ड ड, ड ड</u> सु, र, डत, ड दे ४	<u>ध -</u> , <u>प प</u> नि नि सां, नि, - राड, ड य ज ब ड, ये, ड, ड, X			

सां, नि, -	नि नि	सां सां, सा, -	-	-
<u>ना, ड, ड, द ड, छ ड, य, ड, ड</u> ०	<u>नि नि, सां, गु, री</u>	<u>-</u> , <u>नि, -</u> , <u>सांरी</u> फरो, रे, भा, घा ड, त, ड, सह २		

निंसां, - , - , सांरी ^{निं} सां, -निं, धप, मधप
 लो ङ, ङ, ङ, त ब ला, ङल, सुर, वङन
 ०

^{गु}
म, गु, सा, सा म गु, प म
 सा, ङ, ङ, र घ ङ, र ङ
 ३

म म गु म
ध, पप, गु, सा गु, म, गुरी, सासा
 म, ङङ, है, ङ ना, ङ, ङद, खोङ
 ४

राग भीमपलासी, ताल त्रिताल, लय मध्य

सय मुर साधे जय भयो पार
मिल नर नारी तय कर गान ॥
मुरलय साथ करो दोऊ एक
सरो मुर-मिथु जय भयो पार ॥
शोक तज भाज मुरसती नाम
करो रट नाम करे तय पार ॥

स्थार्ह

सा	सां सा	सा - सां सानि	ध नि ध प	गु म म, गु
स	नि प नि सां	सा ऽ धे ज ऽ	व ऽ भ यो	पा ऽ ऽ र, मि
	३	×	२	०

म - प नि	ध - प प	गु सा गु म	गु री सा, सा
ल ऽ न र	ना ऽ री त	व ऽ क र	गा ऽ न, स
३	×	२	०

अंतरा १

म	नि	म - प नि	ध - प ध	म प गु म	पनि सा सा, री
गु	र ऽ ल य	सा ऽ ध क	रो ऽ दो ऊ	ए ऽ ऽ क, व	
३		×	२	०	

नि सां नि धप	प म म म	पनि सां नि ध प	गु री सा, सा
रो ऽ सु र ऽ	धि ऽ धु ज	व ऽ ऽ, ऽ भ यो	पा ऽ र, स
३	×	२	०

अंतरा २

मप	नि - सां गु	री - सा सा	म - म पं	मं - मं, सा
शो ऽ	क ऽ त ज	आ ऽ ज सु	र ऽ स ती	ना ऽ म, क
३		×	२	०

प - नि सा	नि ध प म	पनि सा, नि ध प	गु री सा, सा
रो ऽ र ट	ना ऽ म क	रे ऽ ऽ, ऽ त व	पा ऽ र, स
३	×	२	०

राग भीमपलासी, ताल रूपक, लय मध्य

आयो रंग फाग सखी सब खेलें
मेरो मन रसिया धारे मंदर ॥
सब रंग घोले धूम मचायो
तुम बिन कैसे खेल लंगर ॥

स्थायी

नि - आऽ २	(धम) योऽ		-- ऽऽ ३	धप रग		सा- फाऽ X	-- ऽऽ	सा- गऽ		प- सऽ २	सा नि- खीऽ	
नि सा- ऽऽ ३	सागरी- सऽवऽ		नि- खेऽ X	ध- ऽऽ	प- लेऽ		म- मेऽ २	म- रोऽ		-प ऽम ३	म- नऽ	
प- रऽ X	नि- सिऽ	धप याऽ		नि- आऽ २	-- ऽऽ		सा- रेऽ ३	निगरी- ऽऽऽऽ		नि- मऽ	ध- दऽ	प- रऽ

अंतरा

ग- सऽ २	म- षऽ		-नि ऽर ३	प- गऽ		नि- घोऽ X	-- ऽऽ	सा- लेऽ		प नि- धूऽ २	-- ऽऽ	
नि गो- मऽ ३	-री ऽम		नि- आऽ X	ध- ऽऽ	प- योऽ		म- तुऽ २	म- मऽ		-धप ऽरिऽ ३	पम नऽ	
पप केऽ X	नि- ऽऽ	धप सेऽ		नि- रेऽ २	-- ऽऽ		गो- खेऽ ३	निगरी- ऽऽऽऽ		नि- छऽ	ध- गऽ	प- रऽ

राग भीमपलासी, ताल त्रिताल, लय द्रुत

जायां हूं देना अब घरमां
 उभरापोरी भरी यो मनवाये ॥
 मिलनयो भायै मेरो जो मंचानी
 बत्रियां करत बत्रियां भरायोरे ॥

स्थाई

सारी	मगु	रीसा	री	सा	-	-	-	त्रि	-	सा	त्रि	सा	-	-	त्रि
जाऽ	वाऽ	हूंऽ	दे	सा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	दे	सा	ऽ	ऽ	ऽ
३				X				२				०			

सारी	मगु	रीसा	री	सा	-	-	-	त्रि	त्रि	सा	म	म	-	त्रि	-
जाऽ	वाऽ	हूंऽ	दे	सा	ऽ	ऽ	ऽ	अ	ब	ष	र	मां	ऽ	ऽ	ऽ
३				X				२				०			

त्रि	सा	म	गु	प	-	गु	म	घ	-	म	गु	गुम	गु	रीसा	त्रि
उ	म	रा	यो	री	ऽ	अ	री	यो	ऽ	म	न	वाऽ	ऽऽ	रेऽ	ऽ
३				X				२				०			

अंतरा

म	म			त्रि	-	घ	प	म	प	त्रि	प	सा	-	सां	-
गु	गु	म	प	आ	ऽ	वै	ऽ	मे	रो	जो	स	षा	ऽ	ती	ऽ
३				X				२				०			

प	री	सां	री	त्रि	सान्नि	त्रिध	धप	पम	गु	म	पम	गुम	गु	रीसा	त्रि
ब	ति	या	क	र	तऽ	अऽ	गिऽ	याऽ	ऽ	म	राऽ	योऽ	ऽऽ	रेऽ	ऽ
३				X				२				०			

तराणा, राग भीमपलासी, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

दीं तन देरेना तना दीं तानों
 तदारे दानी तारे दानी, तात्र दिर दिर देरेना
 देरे देरेना दारादीं दारादीं दारादींवन ॥
 तनन तनतना तारे तदारे दानी, तनन दिर दिर
 देरेना देरेना देरे ना देरे, तात्र तनत
 दारादीं दारादीं दारादीं तन देरेना तना ॥

स्थाई

गु - म प	त्रि ध प ध	म - प -	गु - म प
दीं ऽ त न	दे रे ना त	ना ऽ दीं ऽ	ता ऽ नों, त
०	३	×	२
गु म गु री	सा री त्रि सा	म - गु म	प ध त्रि सा
द रे दा नी	ता रे दा नी	ता ऽ त्र दिर	दिर दे रे ना
०	३	×	२
ध प म प	गु म, त्रि ध	प - ध प	म - प म
दे रे दे रे	ना ऽ, दा रा	दीं ऽ दा रा	दीं ऽ दा रा
०	३	×	२
गु - म प	त्रि ध प ध	म - प -	
दीं ऽ त न	दे रे ना त	ना ऽ दीं ऽ	
०	३	×	

अंतरा

त्रि ध प म	प प ग म	पसा त्रि सा री	सा त्रि ध प
त न न त	न त ना ऽ	ताऽ ऽ रे त	दा रे दानी
०	३	×	२
त्रि ध प म	पप गु म प ध	त्रि सा त्रि ध त्रि ध प	
त न न दिर	दिर दे रे ना	दे रे ना दे रे	ना दे रे
०	३	×	२

ए	-	नि	प	प	प	ए	नि	प	प	नि	प	प	म	प	प
रा	ऽ	न	र	न	र	दा	रा	दी	ऽ	दा	रा	दी	ऽ	दा	रा
०				३				×				२			
ग	-	म	प	नि	प	प	प	प	-	प	-				
दी	ऽ	त	न	दे	रे	ना	त	ना	ऽ	दी	ऽ				
०				३				×							

राग धानी, ताल त्रिताल, लय मध्य

प्यारो लागो म्हने बोलणारे
कुण रे वणायो वेचारो धारो ॥
पागा पेच्यो मोती सोचे लाला
झामग रजरी कंडीरे धारो ॥

स्थाई

नि	नि	सा	-	सागु	रीगु	सा	सा	गुम	पध	नि	प	गु	-	सा,	री	री
प्या	रो	ला	ऽ	गोऽ	ऽऽ	म्ह	ने	बो	ऽऽऽ	ऽ	ल	णा	ऽ	रे	ऽ	ऽ
X				२				०				३				

नि	नि	सा	-	सागु	रीगु	सा	सा	-	गुमपध	नि	प	गु	-	सा	-
प्या	रो	ला	ऽ	गोऽ	ऽऽ	म्ह	ने	ऽ	बोऽऽऽ	ऽ	ल	णा	ऽ	रे	-
X				२				०				३			

-	नि	सा	प	म	प	म	गु	गु	-	-	गुमपध	नि	प	गु	-	सा	खारी
ऽ	कुण	रे	ब	णाऽ	ऽ	यो	ऽ	ऽ	पेऽऽऽ	ऽ	वा	रो	ऽ	था	रोऽ		
X				२				०				३					

अंतरा

प	नि	-	प	म	प	म	गु	गु	-	-	गुम	-	प	नि	सा	-	सा	-
पा	गा	ऽ	पे	च्यो	मोऽ	ऽऽ	ती	ऽ	ऽ	सोऽ	ऽ	वे	ऽ	ला	ऽ	ला	ऽ	
X					२				०					३				

-	री	री	-	सा	नि	सानि	निप	पम	मगु	-	गुमपध	नि	प	गु	-	सा	खारी	
ऽ	शग	ऽ	म	ग	र	ऽ	ज	ऽ	रीऽ	ऽऽ	ऽ	कऽऽऽ	ऽ	ठी	रे	ऽ	था	रोऽ
X					२						०			३				

राग धानी, ताल त्रिताल, लय द्रुत

भाई रत भाई रत
 योलन लगी कोयलिया बनमें ॥
 बहार भाई अंरुकी मदभरे
 गमक रही चहु दिस धन में ॥

स्थाई

गुम पन्नि - पन्निप	मगुग रे नि सा	म	गु	रे	रे	नि	सा
भाऽऽऽऽऽऽऽ	ईऽऽऽऽ रु त	भाऽऽऽ	ई	ऽ	रु	त	
०	३	×	२				
- साम म म	म म प म	पम मगु म प	सानिनि	निपप	मगुग	सानिसा	
ऽ बोल न ल	ऽ गी को य लि	याऽऽऽ बन	मेऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ				
०	३	×	२				

अतरा

म म म म	पन्निप नि - नि	सा - सा -	नि	प	सा	सा
ब हार आ	ऽऽऽ ई ऽ अ	बू ऽ की ऽ	म	द	म	रे
०	३	×	२			
- निग रे सा	नि सा - नि प	म गु म प	सानिनि	निपप	मगुग	सानिसा
ऽ गम क र	ऽ ही ऽ च हु	दिस बन	मेऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ			
०	३	×	२			

राग धनाश्री, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

कारिया बीरा म्हारा हो सखी
 आज हू तो जावा मयका
 लेवा भायोरे म्हारा ॥
 हू उत खेल्, झल्ल झल्ल,
 गावू नाचू सखी मिल
 देख्यो बीराजी म्हारा ॥

स्थाई

- सा	निध प	नि सा -ग म	म -ग प -म	म -ग री सा
५ आ	५रि या	बी रा ५म्हा रा	हो ५५ ५ ५५	५ ५५ स खी
०		३	×	२

री, सा -नि धप	नि सा -ग म	म -ग प -म	म -ग री सा
५, आ ५५ रिया	बी रा ५म्हा रा	हो ५५ ५ ५५	५ ५५ स खी
०	३	×	२

प नि सा रा	नि सानि ध प	सा ग म पम	गम -ग री सा
आ ज हू तो	जा वा ५ मयका	ले वा आ यो ५	रे ५ ५५ म्हा रा
०	३	×	२

रा
 गुरी सा नि, ध प
 ५५ आ ५, रि या
 ०

अतरा

- म -प नि	सा - सा -	सारीं गम -ग रीसा-	रींनि सानि ध प
५ हू ५उ त	खे ५ लू ५	झू ५५ ५५ ल्य ५५	झू ५५ लू ५
०	३	×	२

सा ग म पम	प सानि ध प	सा ग म पधप-म	म -ग री सा
गा वू ना चू ५	स खी ५ मि ल	दे ख्यो बीरा ५५ ५५	जी ५ ५५ म्हा रा
०	३	×	२

री, सा -नि धप	नि सा -ग म	म -ग प -म	म -ग री सा
५, आ ५५ रिया	बी रा ५म्हा रा	हो ५५ ५ ५५	५ ५५ स खी
०	३	×	२

राग कल्याण, ताल एकताल, लय ठाय

देखो दान मोहे

मोंगल सुर भीक, दास तेहारो ॥

सोरे दिन ग्यान दे कौन मो सो

नेक नजर मो पर, भास तेहारो ॥

स्थाई

---	नि	रेगमग, गमप, -, म	ग	नि	घ	गरी सा - - -
५ ५ ५	दे	वोऽऽऽऽ ५ऽऽऽ ५ ५ऽ	रे, -,	सा,	नि	हेऽ ५ ५ ५ ५
		४				५

घनि, सा, - नि, -	-घ, -प, -म, -	घ प प, -	निघसानि	सा - सानि
मों ५, ५, ५ ग, ५	ऽत, ५सु, ५र, ५	मी ५ क ५	दा ५ ५ ५	५ ५ स ते
०		२	०	

रेगमग, गमप, -, -	गगरे, -, नि, -	रेगमग, गमप, -, मप
हाऽऽऽऽ ५ऽऽऽ ५ ५	रोऽऽ ५ देऽ	वो ५ऽऽऽ ५ ५ ५ ५ ५ ५
३		४

अन्तरा

- , - , प, -	म	मग - मे	घम, घनि, सा, सा	घनि	सा
५ ५ तो ५		रेऽऽ वि	नऽ ग्याऽ ५ न	दे	५
		४			५

नि, रे, गरे, सा सा	घ	घ	निनि, - घ, पम, गरे	सानि, नि, घ, प
कौ न मोऽ ५ ५	सो ५ ५ ५ ५		नेऽ ५ क नजरमो	प ५ ५ ५ र
०			२	

नि घ सा नि	सा - सा नि	रेगमग, गमप, -, -	गगरे, -, नि, -
आ ५ ५ ५	५ ५ स ते	हाऽऽऽ ५ऽऽ ५ ५	रोऽऽ ५ दे ५
०		३	

राग कल्याण, ताल शपताल, लय मध्य

शिव शिव कल्याण करी, जप जप जिय नाम शिव
हर हरत दुख सदै, रट रट पुरहर नाम ॥
जप करत सुरगन, महादेव, महादेव
शिव करत कल्याण, रट धरो नाम शिव ॥

स्थान

सा	सा	ग	री	ग	प	ग	म	ग, ग	री	सा	सा	सा
शि	व	शि	व	क	ड	त्या	ड	ण, ड	क	री	ज	प
×		२				०		३			×	

नि	ष	निरीसा	नि	ष	प	ष	प	सा	सा	ग	री	ग	प
ज	प	जिडय	ना	ड	म	शि	व	ह	र	ह	र	त	ड
२		०			३			×		२			

ग	म	ग, ग	ग	री	निनि	ष	प	म	ग	प	ग	म
दु	ख	खड	वै	ड	रड	ट	र	ट	पुर	ह	र	
०		३			×		२			०		

ग	री	सा
ना	ड	म
३		

अंतरा

मं	ग	मं	ष	प	सा	सां	नि	री	सा	सा	सां	
ज	प	क	र	त	मु	र	ड	ग	न	म	हा	
×		२			०		३			×		
गं	री	सां	नि	ष	नि	ष	प	मं	ग	प	री	सा
दे	ड	व	प्र	हा	दे	ड	व	शि	व	क	र	त
२			०		३			×		२		

नि	घ	नि	भ	प	प	म	ग	घ	प	मे	म
क	ऽ	ल्या	ऽ	ण	र	ट	घ	रो	ऽ	ना	ऽ
०		३			×		२			०	

ग री सा |

म शि व |

३

राम कल्याण, ताल त्रिताल, लय मध्य

पीयरया धात्रो तुम हम मिल
 लयसुरकी महिमा गावें ॥
 लयसुर सुना शोक तुम त्रिम
 ना भाये कैसे महिमा गावे ॥

स्थार्द

मेप गमे धनि मध | निध पप गरी सासा | सा, सा नि ध | सा नि री सा |
 पीऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ | यऽ रऽ वाऽ ऽऽ | आ चो तु म | ह म नि ल |
 ° ३ × २

मं म ध मे | ध नि री ग | गरीं छानि धप मंग | धप मंग रीसा सा |
 ल य सु र | की ऽ म हि | माऽऽऽऽऽऽऽ | गाऽ ऽऽ ऽऽ वे |
 ° ३ × २

अंतरा

प प ध प | धनि सा रा - | सा - री ग | ^{नि ध} सा नि ध प |
 ल य सु र | सूऽ ऽ ना ऽ | शो ऽ क तु | म ऽ नि न |
 ° ३ × २

- प मं ग | म ध नि री | गरीं छानि धप मंग | धप मंग रीसा सा |
 ऽ ना भा ये | कै से म हि | माऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ | गाऽ ऽऽ ऽऽ वे |
 ° ३ × २

राग कल्याण, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

चार धे ना भायो रे
सूझ परे नाही भाज मोहे ॥
याद मन मोरा, करत निदुरा रे
सूरन दिग्ग जारे, भाज मोहे ॥

स्थार्ई

नि	री	नि	री	ग	सा	-	-	-	नि	ध,	नि	री	ग	-	सा						
या	ऽ	र	वे	ऽ	ना	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,	भा	यो	रे	ऽ	ऽ, छ						
	३				×				२				०								
	-	नि	ध	-	नि	री	प	मं	री,	गमं	प	ध	धप	-	मं	-	मंगग	-	नि		
	ऽ	झ	ऽ	ऽ	प	रे	ना	ऽ	ही,	भाऽ	ऽ	ऽ	ज	ऽ	ऽ	मो	ऽ	हे	ऽ	ऽ	या
	३				×				२						०						

अंतरा

प	-	मं	ग	नि	री	गमं	प	प,	मं	ध	म	-	ध	नि	मं	नि	ध	प,	सां		
या	ऽ	ऽ	द	म	न	मो	ऽ	रा,	क	र	त	ऽ	नि	दु	रा	ऽ	रे,	छ			
	३					×				२					०						
	नि	ध	-	प	मं	री	ग	-	री,	गमं	प	ध	धप	-	मं	-	मंगग	-	नि		
	र	त	ऽ	रि	रा	ज	ऽ	रे,	भाऽ	ऽ	ऽ	ज	ऽ	ऽ	मो	ऽ	हे	ऽ	ऽ	या	
	३					×				२					०						

राम कल्याण, ताल त्रिताल, लय मध्य

सुप्र तेरो कारो काहे है री
समस्त परो ना मोहे कैसे ॥
तोपे मन मेरो कल जो धायो
गेली कर गइली मोहे कैसे ॥

स्थाई

ग
- मंप -म री | ग - ग री | - सा -नि ध | निरी री ग री |
३ मुख ३ते रो | का ३ रो ३ | ३ का ३हे ३ | है ३ ३ री ३ |

गमे, मंप -म री | ग - ग री | - सा -नि ध | निरी री ग री |
३, मुख ३ते रो | का ३ रो ३ | ३ का ३हे ३ | है ३ ३ री ३ |

री ग ग
- छारीसासा नि ध | नि - री - | ग - री - | रीग मंप मं री |
३ सा ३म ३अ प | रो ३ ना ३ | मो ३ हे ३ | कै ३ ३से ३ |

ग मंप -म री |
३ मुख ३ते रो |

अंतरा

- मंप -म ग | प - प - | - मंमं -ध म | धनि सा नि नि |
३ तोपे ३म न | मे ३ रो ३ | ३ कल ३जो ३ | ना ३ ३यो ३ |

प ग
- पसा -नि ध | नि ध प मं | - ग रासा नि | रीग मंप मं री |
३ गेली ३कर | ग इ ली ३ | ३ मो ३हे ३ | कै ३ ३से ३ |

ग
ग, मंप -म री |
३, मुख ३ते रो |

राग मधुवंती, ताल त्रिताल, लय मध्य

मैं षाऊं तोरे मद्रखा
 पैयों परन देहो मोहे मनबसिया ॥
 भरे मेरो मडैयां तोरा षाहे रे
 काहे धरो चरन मेरो, मनबसिया ॥

स्थार्ड

— — नि — | सा मं — गु | री सा री नि | में — — — |
 ऽ ऽ मैं ऽ | आ ऊ ऽ तो | रे म द र | वा ऽ ऽ ऽ |
 २ ० ३ ×

गु —, नि — | सा मं — गु | री सा री नि | में — गु — |
 ऽ ऽ, मैं ऽ | आ ऊ ऽ तो | रे म द र | वा ऽ ऽ ऽ |
 २ ० ३ ×

मंप धप गु — | प नि सा प | म पपप म गु | सा मंगु गुरी रीसा |
 पैँऽ ऽऽ यों ऽ | प र न दे | हो ऽऽऽ मो हे | म नऽ बऽ सिऽ |
 २ ० ३ ×

षारी रीगुरी, नि — |
 या ऽऽऽऽ, मैं ऽ |
 २

अतरा

— — गु म | प ध — प | मं गम गुम प | नि — सा — नि |
 ऽ ऽ अ रे | मे रो ऽ म | टै याऽ ऽतो रा | आ ऽ हे ऽऽ |
 ० ० ३ ×

ध प, प नि | सा रीं — षानी | निष धप पमं मगु | सा मंगु गुरी रीसा |
 रे ऽ, का हे | ध रो ऽ चऽ | रऽ नऽ मेऽ रोऽ | म नऽ बऽ सिऽ |
 २ ० ३ ×

षारी रीगुरी, रीसा नि |
 या ऽऽऽऽ, मैं ऽ ऽ |
 २

राग मारवा, ताल एकताल, लय विलंबित

घाम परे रे, घाउना चाल्यो है
 तपरिया है बत घणारे ये भूमरी ॥
 चल अचल सो देखले, मुख मुरझाय रे
 शोक मन गर सुखाय, ये भूमरी ॥

स्थाई

<u>३, ३, ३, सा</u>	<u>नि, री, -नि, ध</u>		<u>री -, नि, री</u>	<u>नि, ध, -, ध</u>
५, ५, ५, घा	५, ५, ५म, प		रे ५, ५ ५	रे, ५, ५, बा
४			×	

<u>सा -, - -</u>	<u>सा, -, निरी, निव</u>		<u>निरी, निध, -, -</u>	<u>ध, नि, -री, ग</u>
४ ५, ५ ५	ना, ५, ५५, चाल्यो		है ५, ५५, ५, ५	त, प, ५रि, या
०			२	

	ध	ध	म	
<u>म, ध, -, -</u>	<u>म -, म -</u>		<u>ध -, निरी, निध</u>	<u>निरी, ध, सा, -</u>
है, ५, ५, ५, ५ ५, अ ५			त ५, ५५ घणा	रे ५, ५, ये, ५
०			३	

<u>सासारीनि, धमगरी, सासा, सा</u>	<u>नि, री, -नि, ध</u>
भू ५म री, ५५५५, ५५, घा	५, ५, म, प
४	

अंतरा

<u>३, ३, ३, सासा</u>	<u>सा -, -सा सासा</u>		<u>सा - - -</u>	<u>नि, री, नि, ध</u>
५, ५, ५, चल	अ ५, ५च लखो		दे ५, ५ ५	५, ५, र, ले
४			×	

<u>३, ३, सां सा</u>	<u>नि, री, -, निध</u>		<u>नि, री, नि, धध</u>	<u>ध - - -</u>
५ ५, मु स	५, ५, ५, मुर		हा, ५, ५, ५य	र ५ ५ ५
०			३	

ध, नि, -, री	ग, -, -, म	ध, -, -, म	धनिरीनि, ध, सा, -
शो, क, ऽ, म	न, ऽ, ऽ, ग	र, ऽ, ऽ, सु	राऽऽऽ, य, ये, ऽ
०		३	
सासारीनि, धमगरी, सासा, सा	नि, री - नि, ध		
भू ऽ मरी, ऽऽऽ ऽ, ऽ ऽ, घा	ऽ, ऽ, ऽम, प		
५			

राग पूरियाधनाश्री, ताल एकताल, लय विलंबित

बलगड़े जोत, सांझ भइल
 नहिं आयल बलक धरं कैसन घीर
 मन घवरायो री ॥
 शरु सबके घर आयल हो अपनो
 हमरा नहिं आयल, अय देखन को
 मन उभरायोरी ॥

स्थायै

---	प	(प)	ग	म	ध		नि-धु-	प-प-	प---	मं	मं-धु-
५	५	५	ब	ल	५	ग	ई	५	५	५	५
५							५	५	५	५	५

मं-ग-	मं	-रीग-	री-सा-	सा---	नि-री-	ग---
६	५	५	५	५	५	५
२			०		३	

मंरीग-	ग--री	गमप	प---	मं-धु-	नि-रीग
५	५	५	५	५	५
५		५	५	५	५

री	ग-रींसा	सा---	रीं-निधु	-निधुप	प---	पधुपप, ग---
२	५	५	५	५	५	५
२			०			३

निरी, गमं, प, प	(प) ग म ध	
री ५ ५ ५ ५	ब ल ५ ग ई	
५		

अंतरा

<p>---प मंगमंरी गगमंमं</p> <p>SSSअ रूSSSSSSव</p> <p>४</p>	<p>सा---</p> <p>केSSS</p> <p>×</p>	<p>नि</p> <p>री-सा-</p> <p>घSR</p>	<p>नि-रीगं</p> <p>आऽयल</p> <p>०</p>	<p>री</p> <p>ग-रीसा</p> <p>होऽअप</p>
---	------------------------------------	------------------------------------	-------------------------------------	--------------------------------------

<p>नि</p> <p>धनिरीनि धप, पधप</p> <p>नोऽहमराऽनहिऽऽ</p> <p>२</p>	<p>मंग, मंरीग, री, सा निरी, ग, मं, घ</p> <p>आऽ, SSS, य ल अब, दे, ल, न</p> <p>०</p>	<p>धनि, री, नि, धप, प, धप, मंग</p> <p>कोऽ, S, म, नठ, म, राऽऽ, योऽ</p> <p>३</p>
--	--	--

<p>नि री, ग मं, प, प</p> <p>री S, S S, S व</p> <p>४</p>

राग पूरियाधनाश्री, ताल त्रिताल, लय द्रुत

वहाँ चला हो रे, मुख केरिलो पिया
 रे भव ना जावो, रुठ कर हम सन ॥
 कहु ना कही मैतो, जानू ना जानू रे
 सपने में कही हो तो रुठ कर हम सन ॥

स्थायी

मं	धुनि	धु	प	प	-	प	-	मं	ग	म	री	ग	-	धु	म
क	हो	च	ला	हो	र	र	र	मु	ख	के	री	लो	पि	या	
३				X				२				०			
मं	धु	मं	ग	री	सा	सा	-	नि	री	ग	म	पधु	पम	गम	रीग
रे	र	भ	व	ना	जा	वो	र	रु	ठ	क	र	ह	म	स	न
३				X				२				०			

अंतरा

मं	धुनि	धु	प	प	-	री	ग	म	धु	नि	सा	सा	री	नि	सा	सा	-
क	हु	ना	क	ही	र	मै	तो	जा	नू	ना	जा	नू	र	र	र	रे	र
३				X				२					०				
सा	ग	री	सा	धु	नि	धु	प	नि	री	ग	म	पधु	पम	गम	रीग		
स	प	ने	में	क	ही	हो	तो	रु	ठ	क	र	ह	म	स	न		
३				X				२				०					

राग श्री, ताल त्रिताल, लय द्रुत

संजा कहे जाय अथ, जाने नी दो री सखी
 म्हारा संग नी खेल्यो, जाने नी दो री सखी ॥
 जाने दो री जाने दो री, संजा गोरी स्वरिया
 पाछे फय्यो नी आयो, बाट जोरिया धरे ॥

स्थाई

-,	रीमं	-प	नि		ध	-ध	प	मं		ध	धमं	-ग	री		सा	ग	-	री	सा	
S,	संजा	Sक	हे		जा	Sय	अ	व		S	जाने	Sनी	दो		री	S	स	खी		
३					X					२					०					

-,	रीसा	-प	प		सा	ग	-	री	प		-	मंमं	-प	ध		धप,परी	ग	री	सा	
S,	म्हारा	Sस	ग		X	नी	S	खे	ल्यो		S	जाने	Sनी	दो		रीS,SS	S	स	खी	
३											२					०				

अंतरा

-,	गरी	-सा	मं		प	नि	सा	री		-,	निनि	-सा	री		नि	-नि	ध	प		
S,	जाने	Sदो	री		X	जा	ने	दो	री		S,	सजा	Sगो	री		रु	Sठ	रि	या	
३											२					०				

-,	रीसा	-प	प		प	-	प	मं		ध	धमं	-ग	री		सा	ग	-	री	सा	
S,	पाछे	Sफ	य्यो		X	नी	S	आ	यो		S	बाट	Sजे	रि		या	S	ध	रे	
३											२					०				

राग श्री, ताल त्रिताल, लय द्रुत

करन दे रे वनु छलारे
 प सो पाा जा रे, लेले लेवो रे ॥
 ईको उठाले भाकर कोई
 ये उधम करे, लेले लेवो रे ॥

स्थार्ई

-	री	ग	री	सा	सा	-	प	-	-	-	प	प	प	ध	-	प
५	क	र	न	दे	५	रे	५	५	क	छु	छ	सा	५	रे		
३				X			२							०		

प	री	ग	री	सा	सा	-	प	-	-	-	प	प	प	ध	-	प
५	क	र	न	दे	५	रे	५	५	क	छु	छ	सा	५	रे		
३				X			२							०		

-	री	री	मं	म	प	नि	-	ध	-	री	-	प	प	प	ध	-	प
५	व	वो	प	रा	५	जा	५	५	रे	५	ले	ले	ले	वो	५	रे	
३				X			२							०			

री,	ग	री	सा
५,	क	र	न
३			

अंतरा

-	री	म	प	नि	-	नि	-	-	सा	सा	सा	री	-	सा	-
५	ई	को	उ	जा	५	ले	५	५	भा	क	र	को	५	ई	५
३				X			२							०	

-	री	-	नि	ध	प	-	प	री	-	प	प	प	ध	-	प
५	ये	५	उ	ध	म	५	क	५	५	ले	ले	ले	वो	५	रे
३				X			२							०	

री,	ग	री	सा
५	क	र	न
३			

राग गोरी, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

घूँट खोलो ना जी, हागु पैसा
 देवत हमरिया सब मखीयन मिल ॥
 हट जाय मुरक जाय धिया मोरी
 फरोना इतनि बाजोरी, सरम लग ॥

स्थान

-,	प	प	धम		प	-म	ग	री		ग	-	-	-		री	ग	री	सा		
५,	घ	घ	ट	५	५	खो	लो	ना		जी	५	५	५		ला	गु	पै	या		
०					३					×					२					
-,	नि	-नि	नि		री	ग	री	ग		री	गमे	पम	प		म	गमे	-ग	री		
५,	दे	ख	त		ह	स	रि	वा		स	घ	५	खी		य	न	५	५	मि	ल
०					३					×					२					

अतरा

-,	ग	री	सा		-सा	नि	री	ग		प	-	म	ग		म	ग	री	मप	
५,	ह	ट	जा		ख	मु	र	क		जा	५	य	बै		या	मो	री	५	५
०					३					×					२				
घ,	म	प	नि		सा	नि	ध	पध		म	प	-	म		ग	म	-ग	री	
५,	फ	रो	ना		ह	त	नी	धर		जो	री	५	स		र	म	५	५	ग
०					३					×					२				

राग गौरी, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

काहे तोरा मुख मलिन बहै
 बिसोह मन काहे, कहोरी ॥
 बटोही जाबो जाओ भपने घरवा
 पूछत काहे करो दुखना हमरी ॥

स्थान

री	ग	री	सा	सा	सा	-	-	-	-	नि	री	ग	री	ग	-	-	नि
का	हे	तो	रा	मु	ख	ड	ड	ड	ड	म	लि	न	भ	है	ड	ड	वि
	३				×					२				०			

री	ग	मं	ग	ग	मं	प	प	मं	प	-	-	मं	ग	ग	-	री	सा	नि	री
सो	ह	म	न	का	ड	ड	हे	ड	ड	ड	ड	क	हो	री	ड	ड	ड	ड	का
	३				×					२				०					

अंतरा

सा	घ	प	मं	घ	नि	सा	-	नि	सा	री	नि	सां	नि	नि	घ	-	प	नि
ब	टो	ही	जा	बो	जा	बो	ड	भ	ड	ड	प	ड	ने	घ	ड	ड	वा	पू
	३				×					२					०			

घ	प	मं	ग	री	ग	-	नि	घ	प	म	ग	ग	-	री	सा	नि	री
छ	त	फा	हे	क	रो	ड	डु	ख	वा	ह	म	री	ड	ड	ड	का	
	३				×			२				०					

राग भूप, ताल त्रिताल, लय ठाय और मध्य

ध्यान षय दीज्यो गुनिजन
सुर मिल ताल, राग मुखतान ॥
सप्त कण संग, पंच सुध सुर
तालबध बोल, राग मुखतान ॥

स्थाई

सा	री	री
प	ग रीग- सा, सारी सा	सा - सा - ध - सा ग
ध्या	५ नऽऽ ५ अऽ व	५ ५ गु नि
३	×	२ ०

	ग	ग
- री	प ग	प - प प
५ र ५ मि ल	वा ५ ल रा	५ ग मु ख
३	×	२ ०

अंतरा

ग	- प - घ सां	सां - सां घ	- सां रीं गं	सां घ पग- ग
स	५ स ५ क ण	सं ५ ग पं	५ व सु घ	सु ५ रऽ, ता
३	×	२	०	

	ग	ग
- री	प ग	प - प प
५ ल ५ ब घ	बो ५ ल रा	५ ग मु ख
३	×	२ ०

राग गौरी, ताल त्रिताल, लय मध्य

चित्त धंचल मोरा होय जायो री
 फूल खिरै कचनार चमेली री ॥
 भीरा गुंजार करे रस चाख्यो
 देख मोरा मन चैन न आयोरी ॥

स्थाई

ग
 - पप री - | ग ग - री | सा - सारी- सानि- | नि - री गरी गमं |
 SS चित चं ऽ | च ल ऽ मो | रा ऽ होयऽ SSSS | बा ऽयो ऽ ऽ रीऽ |
 ३ X २ ०

मं - प ध प - मं ग री ग - ग री | गमं पध मं प ध
 ऽ फू ऽल रि रे ऽ क च | ना ऽ र च | मेऽ SS लीऽ SS |
 ३ X २ ०

ग
 पमं पप री -
 रीऽ, चित चं ऽ
 ३

अंतरा

प
 - मं - ध निध | नि - नि ध | प मं - ध नि | नि ध प - |
 SS भौं ऽरा ऽगुं | जा ऽ र क | रे ऽ ऽर स | चा ऽ ख्यो ऽ |
 ३ X २ ०

प मंग री ग - री सा - सारी - सा नि | री गरी गमं पध
 ऽ दे ऽल मो रा ऽ म न | ऽ चैऽ ऽन न | आ योऽ रीऽ SS |
 ३ X २ ०

ग
 पप री -
 SS चित चं ऽ |
 ३

राग भूप, ताल त्रिताल, लय ठाय और मध्य

ध्यान बध दीज्यो गुनिजन
सुर मिल ताल, राग मुखतान ॥
सप्त कण संग, पंच सुध सुर
तालबध बोल, राग मुखतान ॥

स्थाई

सा	री	री	
प	ग रीग-सा, सारी सा	सा - सा -	ध - सा ग री ग -, ग
ध्या	५ नऽऽ ५ भऽ ५ व	दी ५ ज्यो ५	५ ५ गु नि ज न ५, सु
	३	५	२

	ग	ग	
- री	प ग	प - प प	- ध सा ध धधपग गपधसा साधपप, प
५ र ५ मि ल	ता ५ ल रा	५ ग मु ख	ताऽऽऽ ५ऽऽऽ नऽऽऽ, ध्या
३	५	२	०

अंतरा

ग			
स	- प - ध सां	सा - सा ध	- सा रीं ग सा ध पग-, ग
	५ स ५ क ण	सं ५ ग प	५ ध सु ध सु ५ र ५, ता
	३	५	२

	ग	ग	
- री	प ग	प - प प	- ध सा ध धधपग गपधसा साधपप, प
५ ल ५ ब ध	बो ५ ल रा	५ ग मु ख	ताऽऽऽ ५ऽऽऽ नऽऽऽ, ध्या
३	५	२	०

राग भूप, ताल त्रिताल, लय मध्य

नींद न भाये भाये ना मन
गाये कैसे ना भाये पिया ॥
दूना शोक पिया बिन हागा
गाये कैसे ना भाये पिया ॥

स्थाई

- सा - ग री | ग - - री | - प ग री | ग री सा सा |
५ नीं ५ द न | आ ५ ५ ये | ५ मा ये ५ | ना ५ म न |
३ × २ ०

ध, सा - ग री | ग - - री | ग प ग री | ग री सा सा |
५, नीं ५ द न | आ ५ ५ ये | ५ मा ये ५ | ना ५ म न |
३ × २ ०

-, ग - ग प सा - सा ध | ध - प - | ग री ग सा |
५, गा ५ वे ५ कै ५ से ५ | ना ५ आ ५ | ये ५ रि या |
३ × २ ०

ध, सा - ग री |
५, नीं ५ द न |
३

अंतरा

- ग - ग प सा - सा ध | सा - री ग | सा री ध - |
५ दू ५ ना ५ शो ५ फ रि | या ५ वि न | ला ५ गा ५ |
३ × २ ०

-, ग - ग प सा - सा ध | ध - प - | ग री ग सा |
५, गा ५ वे ५ कै ५ से ५ | ना ५ आ ५ | ये ५ रि या |
३ × २ ०

ध सा - ग री |
५ नीं ५ द न |
३

राग चैतीभूप, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

निमोरी का मौता है रे
 गमकीला है मन बौरारे ॥
 बौरा चैता बौरायेरे हो
 ये उतपतियाये मन बौरारे ॥

स्थान

- ग पघ प | ग - - - | ^{सा}रीग-रीता-साघ | सा - - रीग, - |
 ऽ नि मोऽ री का ऽ ऽ ऽ | ^२मोऽऽ ऽऽऽ राऽ | है ऽ ऽ रेऽऽ |
 ३ ×

^{सा}सारी- सासा धप ध | ग - री - | प ग पघ पप | गरी ग रीसा री |
 ऽऽऽ गऽ मऽ की | ला ऽ ऽ ऽ | है ऽ मऽ नऽ | ^०बौऽ रा ऽऽ रे |
 ३ × २

- ग पघ प |
 ऽ नि मोऽ री |
 ३

अंतरा

- ग प घ | ^{सा}सा - प - | घ - सा रीग- | गरी - - सा |
 ऽ बौ रा खै | ता ऽ बौ ऽ | रा ऽ ये ऽऽऽ | ^०रेऽ ऽ ऽ हो |
 ३ × २

- सां - घ | गं - री सा | घ प ग री | गरी ग रीसा री |
 ऽ ये ऽ ठ | त ऽ प ति | या पे म न | ^०बौऽ रा ऽऽ रे |
 ३ × २

- ग पघ प |
 ऽ नि मोऽ री |
 ३

राग विहाग, ताल त्रिताल, लय द्रुत

करत लाडी लाडी बतियाँ हमसे
ना जानूं मन में, कछु और न हो ॥
जानूं जानूं अथ काहे प्यारी बातें
का मन में तेरो है, हौं कहोरी गोरी ॥

स्थाई

सा	नि सा प मं	प प - ग	ग म प म	ग - री, सा
क	र त ला डी	ला डी ऽ ब	ति यौं ह म	से ऽ ऽ, क
	३	×	२	०

नि सा प मं	प प - ग	ग म प भ	ग -, सा -
र त ला डी	ला डी ऽ ब	ति यौं ह म	से ऽऽ, ना ऽ
३	×	२	०

नि - ध प -	सा नि सा -	म ग प - मं	ग म गरी, सा
बा ऽऽ नूं ऽ	म न में ऽ	क छु औं ऽऽ	र न होऽ, क
३	×	२	०

अंतरा

गम पनि	निध पमं	गम ग	म प नि सां	- नि ध नि	प -, पमं गम
जाऽ ऽऽ	नूंऽ बाऽ नूंऽ	ऽ अ ब का	हे ऽ	प्या री बा	तैं ऽ, काऽ ऽऽ
	३	×	२	०	

गरी सा म ग	म प नि -	ध - मं प	ग म गरी, सा
मऽ न में ऽ	ते रो हे ऽ	हौं ऽ क हो	री गो रीऽ, क
३	×	२	०

राग विहाग, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

ना छेजे ना छेजे ना छेजे री
 मैं का जानू, पिया मुख लोले ना बोले ॥
 जज पिया बोले, कहुंगी तब मैं तो
 भव ना करो यह धरजोरी, सखी ॥

स्थायी

- -, नि सा | ग -री ग म | प -मं ग म | ग - -, म |
 ऽ ऽ, ना छे | हो ऽऽ ना छे | हो ऽऽ ना छे | हो ऽ ऽ, री |
 २ ० ३ X

ग री, नि सा | ग -री ग म | प -मं ग म | ग - -, म |
 ऽ ऽ, ना छे | हो ऽऽ ना छे | हो ऽऽ ना छे | हो ऽ ऽ, री |
 २ ० ३ X

ग री, सा नि | सा री नि सा नि ष | प प सा नि | सा ग -री ग |
 ऽ ऽ, मैं वा | ना ऽ ऽ नू ऽ | पि या मु ख | लो ले ऽऽ ना |
 २ ० ३ X

म गरी, नि सा |
 बो ले ऽ, ना छे |
 २

अंतरा

- -, ग म | प नि मं प | - ग म प | नि सां निनि - |
 ऽ ऽ, ज ब | पि या बो ले | ऽ क हुं गी | त ब मैं ऽऽ |
 २ ० ३ X

पप -, प मं | गम गरी सा नि | सा ग म प | नि प - मं |
 हो ऽ ऽ, अ ब | ना ऽ ऽ क रो | य ह ब र | लो री ऽ ऽ |
 २ ० ३ X

यम गरी, नि सा |
 खी ऽ ऽ, ना छे |
 २

राग सावनी, ताल त्रिताल, लय ठाय और मध्य

दरस बिन निरस सत्र हागेरी
समुझ वचु नाहिं परो मोहे री ॥
करम सब सार, मुरक बन हागे
तरस मन ध्यान करे झाली री ॥

स्थाई

ग	रौ	सा						
	म पग—सा सा—		प नि सा—ग		री ग—	—म	प	
द	र सऽऽ वि नऽ		नि र स ऽस		व लऽऽ	ऽगे	ऽ	
३		×		२				०

	म पग—सा सानि—		री—सा, सा		म ग—	—म	प	
	मु झ ऽक छुऽऽ		ना ऽ हि, प		रोऽऽ	ऽमो	ऽ	
३		×		२				०

अतरा

ग								
	म प—नि सा		सा—सा प		नि सा—ग	सा		सारीसासा—घरप, ग
क	र म ऽस व		सा ऽ र मु		र क ऽव न		लऽऽऽऽ	ऽ गऽऽ, त
३		×		२				०

	म पग—सा सानि		री—सा सा		म ग—	—म	प	
	र सऽऽ म नऽ		ध्याऽ न क		रे ऽऽ	ऽआ	ऽ	
३		×		२				०

राग कामोद, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

ऐसन कैसन बरसत बरसा
 धिरिधिरि आइ छाय दिस चहुँबा ॥
 बहु दिन ते टिप गयो सूरजवा
 ऊच रे गई बरसन ते मनवा ॥

स्थाई

०	री	सा	सा	॥	री	रीप	प	प	॥	०,	रीरी	रीप	प	॥	ध	ध	प	-
०	ऐ	स	न	॥	कै	ऽऽ	स	न	॥	ऽ,	बर	सऽ	त	॥	ब	र	खा	ऽ
३				॥	×				॥	२				॥	०			

गम,	री	सा	सा	॥	री	रीप	प	प	॥	-	रीरी	रीप	प	॥	ध	ध	प	-
ऽऽ,	ऐ	स	न	॥	कै	ऽऽ	स	न	॥	ऽ	बर	सऽ	त	॥	ब	र	खा	ऽ
३				॥	×				॥	२				॥	०			

०	गग	म	प	॥	गम	री	सा,	री	॥	-	सा	मरी	पप	॥	सासा	धप	मम	रीसा
०	धिरि	ऽधिरि	रि	॥	आऽ	ऽ	इ,	छा	॥	ऽ	य	दिऽ	सऽ	॥	चऽ	हुँऽ	वाऽ	ऽऽ
३				॥	×				॥	२				॥	०			

सा, री सा सा
 ऽ, ऐ स न
 ३

अतरा

०	मरी	प	प	॥	सा	-	सा	ध	॥	सा	सां	सा	-	॥	सा	रीं	सा	-
०	बहु	दि	न	॥	ते	ऽ	ठि	प	॥	ग	यो	ध	ऽ	॥	र	न	वा	ऽ
३				॥	×				॥	२				॥	०			

सा	म	-	रीं	॥	सा	ध	प	म	॥	री	सा	मरी	पप	॥	सासा	धप	मम	रीसा
०	ऊ	ऽ	त्रे	॥	ग	ई	ब	र	॥	स	न	तेऽ	ऽऽ	॥	मऽ	नऽ	वाऽ	ऽऽ
३				॥	×				॥	२				॥	०			

सा, री सा सा
 ऽ, ऐ स न
 ३

राग कामोद, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

बिन जाना सो गारे कन बात रे
हमें ना मुताब, भाये ईसों
कान उघारे ना राखे रे ॥
बुधि सो करो जो हो बातें
समझ परीग्यो तोहे
शोक उमारन का भायो रे ॥

स्थायी

गमप-	गम री सा सा	री प - प	प प - प	घप - ग, गमप-
बिऽऽऽ	ऽऽ जाना सो	गा रे ऽ ज	न ना ऽ त	रेऽ ऽ ऽ, निऽऽ
३	३	३	३	३

गम री सा सा	री प - प	प प - प	घप - - मप
नऽ जाना सो	गा रे ऽ ज	न ना ऽ त	रेऽ ऽ ऽ, हऽ
३	३	३	३

मम री - सा	री - री - सा	- षट्ठि प प	सा - - मरी
मैऽ ना ऽ सु	ना ऽ वऽ भा	ऽ वेऽ ऽ हं	सों ऽ ऽ, काऽ
३	३	३	३

- प - प	सां - ष प	घप - , ग मप	री - सा, गमप-
ऽ न ऽ त	षाऽ रे ना	राऽ ऽ ऽऽ	सेऽ रे, ऽऽऽबि
३	३	३	३

अंतरा

म	री प - प	सां - - -	सां - सां -	सां री सां, प
सु	धि सो ऽ क	रो ऽ ऽ ऽ	बो ऽ हो ऽ	बा ऽ ते, त
३	३	३	३	३

प सा - सां | री - सा घ | प - प - | घप - - , म |
 म झ ऽ प | री ऽ ग्यो ऽ | ऽ ऽ तो ऽ | हेऽ ऽ ऽ, शो |
 ३ × २ ०

री प - प | सां - घ प | ^पघप - ग मप | री - सा, गमप- |
 ऽ क ऽ उ | मा ऽ र न | षाऽ ऽ ला ऽ ऽ | यो ऽ रे, विऽऽऽ |
 ३ × २ ०

राग हमीर, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

अजब दुनिया जारिया ब्रह्मां है
जान पच्यो ना मैं का, आगे के पाछे रे ॥
बेढे ज्यो गुनी ये है, पूछत इनसो मैं
बतैदे कहा, ये आगे के पाछे रे ॥

स्थायी

ध				
गम	निनिपप-गमरी	गम प - ग	म ध - नि सा	निध निध प, धप,प-
अऽ	बऽ बऽ ऽदुऽ नि	याऽ ऽ ऽजा	रि या ऽक हा	हैऽ ऽऽ ऽ, जाऽऽऽ
३		×	२	०
गममरी सा ग	म ध नि सा	सारी सासा नि धनि	धनिध प प ग, ग	
ऽऽन प च्यो ना	मैं का आ गे	केऽ ऽऽ पा छेऽ	रेऽऽ ऽऽ ऽ, अ	
३	×	२	०	

अंतरा

गम	निनि धपप- ग म	धनि सासा ध	नि सा री सा	निध नि धपप-, सा
बेऽ	ठेऽ ज्योऽऽऽ ऽगु नी	येऽ ऽ है पू	छ त इ न	सोऽ ऽ मैंऽऽऽ, ब
३		×	२	०
ग म ध नि	धनि सा नि ध	सारी सासा नि धनि	धनिध- प प ग, ग	
तै दे क हा	येऽ ऽ आ गे	केऽ ऽऽ पा छेऽ	रेऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽ, अ	
३	×	२	०	

राग हमीर, ताल त्रिताल, लय द्रुत

जारे जारे रंगरेज्या रे
 खेलन भाया राग छै बनाछी रे ॥
 घीटाइं करो रे तू, छैला धन भाजे रे
 पुढिया छाबो का रे गुलारन भगीर रे ॥

स्थायी

-	पप	ग	म	नि	घ	-	-	निनि	-	सारी	सासा	निनि	घपप-	-	घ				
३	डाड	३	रे	जा	३	३	३	रे	३	र	ग	३	रे	३	व्या	३	३	३	रे
				X				२				०							
-	री	ग	म	घ	म	-	घ	नि	घपपम	-	घ	निरा	रीसा	सानि	निध				
३	रे	छ	न	भा	या	३	र	ग	लै	३	अ	ना	३	३	३	डी			
				X				२				०							
	निध	पप	ग	म															
३	रे	डा	३	रे															

अंतरा

-	रीग	मध	नि	घनि	सा	सा	सारी	सांसा	-	नि	घ	म	धनिनि-	प	पप
३	घीटा	ईक	रो	रे	३	तू	छै	ला	३	घ	न	भा	ज	३	रे
				X				२				०			
गम,	रेग	मध	नि	घपपम	मं	-	घ	निसारी-	सा	-	नि-घ	नि-घ	पप	-	पघ
३	पुढि	याला	वो	का	३	रे	गु	ला	३	लन	३	अ	३	३	रे
				X				२				०			
	पनिध-	पप	ग	म											
३	३	डा	३	रे											

राग नाट, ताल त्रिताल, लय मध्य

सप्त सुर गावे गुनीजन
 भाव राग ताल काल की उगम ॥
 सप्त सुर रग तरंग शक्ति
 अनंत नाद कर प्राम गाये ॥

स्थैर्य

ग	म	म	सा
सा री ग म, पध पप, -	म - ग री	- म ग री	सारीसावा --, घ
स प त ऽ, सु ऽ र ऽ, ऽ	गा ऽ वे ऽ	ऽ गु नी ऽ	बऽनऽ ऽऽ, भा
३	×	२	०
त्रि	ग	प म	
- पं सा -	सा री - री	री ग - म पधपप	म ग री, सा
ऽ व रा ऽ	ग ता ऽ ल	का ऽ ऽल कीऽऽऽ	उ ग म, स
३	×	२	०

अंतरा

पध	प म	सां
पध पप सा -सा सा	री - री री	ग म पधपप म
सऽ पऽ त ऽसु र	र ऽ ग त	र ऽ गऽऽऽ अ
३	×	२
प	प म	सां
प निसा री सा	घ प म गम	प म ग री
त नाऽ ऽ द	क र ऽ माऽ	ऽ म गा ऽ
३	×	२
		सारीसावा --, सा
		वेऽऽऽ ऽऽ, स
		०

राग नाट, ताल एकताल, लय द्रुत

पिहर न मन लागे
 नैनन में पिय यमगे ॥
 लेवा नाहीं आयो देवराहो
 हूं जावुं कस सजनी मे ॥

स्थार्हे

सा सारी
 ये ५५
 २

री	री	ग	री	ग	म	ग	-	सा	-	सा	सारी
पि	ह	र	न	म	न	ला	५	५	५	मे	५५
०		३		४		×		०		२	

री	री	ग	री	ग	म	ग	-	सा	-	सा	-
पि	ह	र	न	म	न	ला	५	५	५	मे	५
०		३		४		×		०		२	

सा	सां	-	घ	प	पप	ग	म	ग	सा	सा	सारी
ने	५	न	न	में	५	ति	य	ब	म	मे	५५
०		३		४		×		०		२	

अतरा

सां	सां	घ	प	प	सां	सां	सारी	री	री	रीग	गरी
ले	बा	ना	ही	आ	यो	दे	५ ५	ब	रा	हो	५५
०		३		४		×		०		२	

सां	सां	घ	प	प	सां	सां	सारी	री	री	री	-
०	बा	ना	ही	आ	यो	दे	५ ५	ब	रा	हो	५
		३		४		×		०		२	

सांगो	रीग	गरी	सांसां	घ	प	पप	पर	गम	गरी	सारी	गरी
५ ५	५ ५	५ ५	५ ५	५	५	५ ५	५ ५	नी ५	५ ५	मे ५	५ ५
०		३		४		×		०		२	

राग अयानट, ताल त्रिताल, लय मध्य

नहीं आना तुम्हें, आते हो जी
 एक दिन वन टन कर मिल जाते हो ॥
 लगन लगी अब उनसे तुमरी
 काहे बाद होत हमरो, दिन भूले हो ॥

स्थाई

५	५	सा	सा
५	५	न	हीं
२			

ग	री	ग	—	री	ग	म	प	—	म	ग	—	री	ग	—	सारी	सासा,	ध	प
आ	ना	५५	तु	हैं	आ	५	ते	हो	५	५	५५	जी	५५,	इ	क			
०				३				×				२						
सा	सा	सा	सा	री	री	ग	री	ग	म	मप	गम	री	सा,	सा	सा			
दि	न	ब	न	ठ	न	क	र	मि	ल	आ	५५	ते	हो,	न	हीं			
०				३				×				२						

अंतरा

५	५	री	ग
५	५	ल	ग
२			

म	री	ग	म	प	ग	म	प	सा	—	ध	प	धपप	री,	रीग	न	
न	ल	गी	५	अ	ब	ल	न	से	५	तु	म	री	५५,	का	५	
०				३				×				२				
म	प	—	सां	—	सा	पध	पध	री	ग	म	मप	गम	री	सा,	सा	सा
हे	या	५५	हो	५५	ह	५	म	रो	दि	न	भू	५५	ले	हो,	न	ही
०				३				×					२			

राग बागेश्री, ताल त्रिताल, लय मध्य

देसुल बन फुले राग छाये

भंवर रस लेत फिरत मदभरे ॥

अरे रसलोभीया, हमें ना तरसावो

पिया जो परदेसा, जरत मन मेरो ॥ .

स्थाई

म	प	गु	-म	नि	घ	-	प	-	म	-	-म	गु	प	-म	म,	म
टे	सु	ल	डव	न	फू	ड	ले	ड	ड	ड	डर	ग	छा	ड	ये,	म
	३				×				२				०			
गु	री	-नि	सा	म	-	म,	गु	म	घ	-नि	सां	नि	धप	धप,	म	
ब	र	डर	स	ले	ड	त,	फि	र	त	ड	डम	द	म	रे	ड	टे
	३			×				२					०			

अंतरा

प	नि	ध	प	गु	म	-ध	नि	नि	सा	सां,	नि	सां	सां	नि	सां	री	नि	सां	नि	ध,	गु		
अ	ड	ड	ड	रे	ड	डर	स	छो	भी	या,	ह	में	ना	ड	र	सा	ड	बो	ड,	नि			
				३				×				२				०							
म	ध	-नि	सां	नि	ध	नि	ध	ध	प	सा	नि	नि	ध	ध	म	प	म	प	ध	ध	गु,	म	
या	लो	ड	प	र	दे	ड	ड	सा	ड	ब	ड	र	ड	त	ड	म	न	मे	ड	ड	रो	ड,	टे
				३				×				२						०					

राम वागेश्री, ताल त्रिताल, लय मध्य

पार नहीं हो मन, धीर ना डर
कर नम सुर-सिंधु कन तव पायो ॥
गावे गान गुनी जब, तव कन लागे सिंधु
वह सुर-सिंधु कन जानो ॥

स्थाई

म	गुः	री	प	-	म	म	-	-	गु	-	री	मगु	मगु	री	सा	-	सा
पा		५	४	५	न	४	५	५	हो	५	५	५५	५५	५	न	५	धी
		३				×			२					०			
		-	सा	म	-	गु	गु	-	म	ध	ध	नि	सा	-	नि	ध	
		५	४	५	ना	५	५	५	क	४	न	म	सु	४	नि	५	
		३				×			२					०			
		प	ध	नि	ध	म	म	प	-	ध	गु	री	मगु	मगु	री	सा,	गु
		५	५	५	धु	५	क	न	५	त	५	पा	५	५	यो	५	पा
		३				×			२					०			

अंतरा

सा	नि	ध	-	नि	ध	सा	-	सा	नि	री	सा	-	मगु	-	री	सा	-	नि	
गा	५	५	५	५	५	५	५	न	गु	नी	५	५	५	५	ज	ब	५	त	
		३				×			२					०					
		नि	-	सां	म	म	-	म	-	गु	री	गु	म	म	-	म	ध		
		५	५	क	न	सा	५	मे	५	५	५	५	५	५	छि	५	धु	ब	
		३				×			२					०					
		नि	-	सां	मगु	री	-	सा	-	नि	ध	गु	री	मगु	मगु	री	सा,	गु	
		५	५	सु	५	५	५	५	५	क	न	जा	५	५	५	५	नो	५	पा
		३				×			२					०					

राग वागेश्री, ताल त्रिताल, लय मध्य

फेर धाई मौरा बंजुवापे
 भजव गोलाई बनायो रंगायो ॥
 इत तो तरु पाति, झरन सब लागे
 देखले मनरंग गुसैला केसूडा यो ॥

स्थाई

नि	— नि ध प म	प	ध — — —	— — म पध-प	म	गु री म, म
फे	५ र आ ई मौ	रा ५ ५ ५	५ ५ अं बु ५ ५ ५	वा ५ पे, अ	०	
३	×	२	०			
गु री — सा	री — सा, सा	म — म गु	ध — धप निषां			
ज ब ५ गो	ला ५ ई ब	ना ५ यो रं	गा ५ यो फे ५			
३	×	२	०			

अंतरा

म	म	सां				
गु	गु म — नि ध	ध नि सां सा नि	सां सा — सां नि	रीं — सां, म		
इ	त तो ५ त र	पा ५ ५ ति झ	र न ५ स ब	ला ५ गे, दे		
३	×	२	०			
ध नि — सा	मंगं गु रीं रीं सां — सां रीं	सां सां नि ध — प म	म न ध धन — निषां			
ख ले ५ म	न ५ र ५ ग ५ ५ गु ५	सै ५ ला ५ ५ के स	हा ५ ५ यो ५ ५ के ५			
३	×	२	०			

तराणा, राग वागेश्री, ताल त्रिताल, लय द्रुत

तान् देरेना तदारे दानी दीम्
 तनत दीम् तननत दीम्, तनन तन देरेना दीम्
 तान् तदारेना तदारे दानी तार्दानी ॥
 तानोम् दिर दिर दिर दिर तान् देरेना
 देरेना तन तना तना तदानी दीम् तदीम् तदीम्
 तान् तदारेना तदारे दानी तार्दानी ॥

स्थार्द्ध

— — — नि
 ऽ ऽ ऽ ता

— सा गु म | घ — — घ | प घ नि सा | नि घ म, —
 ऽ न् दे रे | ना ऽ ऽ त | दा रे दा नी | दी ऽ म्, ऽ
 ३ × २ ०

— म प घ | गु — री गु | म गु री सा | री — सा —सा
 ऽ व न त | दी ऽ ऽ ऽम् | त न न त | दी ऽ ऽ ऽम्
 ३ × २ ०

— री री सा | नि घ नि सा | नि सा — गु | —गु म घ प
 ऽ त न न | त न दे रे | ना दी ऽम् ता | ऽन् त दा रे
 ३ × २ ०

घ, नि सा नि | घ म, धनि सारे | गरे सानि धप म्गु | रीसा निसा सा, नि
 ना, त दा रे | दा नी, सा ऽ ऽ | ऽ ऽ दां ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ नी, ता
 ३ × २ ०

अतरा

— — — म
 ऽ ऽ ऽ ता

— म नि घ | सा नि सा — | — नि सा नि | सा — —, नि
 ऽ नोम् दिर दिर | दिर दिर ता ऽ | ऽ न् दे रे | ना ऽ ऽ, दे
 ३ × २ ०

राग चहार, ताल त्रिताल, लय विलंबित

रस घरसायो रे

उभंग भर आयो मन रिहावन सो ॥

मध सुगंध ले रितुराज रगायो

वन-धन चहुँ दिस सजावन सो ॥

स्थाई

<u>— — — —</u>	<u>— — — —</u>	<u>— — — —</u>	म, म, -प, प
८ ८ ८ ८	८ ८ ८ ८	८ ८ ८ ८	र, स, ८क, र

<u>नि म, प, - , -</u>	<u>गु - , - -</u>	<u>गु म, - , म, -</u>	<u>म, - , - , -</u>
सा ८, ८, ८, ८	८ ८, ८ ८	८ ८, ८, ८, ८	धो, ८, ८, ८

<u>म नि, - , घ, -</u>	<u>नि प, - , म, -</u>	<u>गु, म, नि, -</u>	<u>घ, - , नि, सा</u>
रे ८, ८, ८, ८	८ ८, ८, ८, ८	८, म, ग, ८	८, ८, म, र

<u>सा - , - -</u>	<u>री नि, सा, नि, घ</u>	<u>नि प, - , म, -</u>	<u>- , - , म, म</u>
आ ८, ८ ८	८ ८, ८, ८, ८	८ ८, ८, यो, ८	८, ८, म, न

<u>- , म, - , म</u>	<u>- , प, - , प</u>	<u>नि नि प म, प नि प - , गु, -</u>	<u>म, म, -प, प</u>
८, रि, ८, सा	८, व, ८, न	सो ८ ८ ८, ८ ८ ८ ८, ८, ८	र, स, ८क, र

अंतग

<u>— — — —</u>	<u>— — — —</u>	<u>— — — —</u>	म, गु, - म, नि घ नि
८ ८ ८ ८	८ ८ ८ ८	८ ८ ८ ८	म, घ, ८ गु, ग ८ घ

<u>-सा - , - -</u>	<u>नि सां, - , सां, सां</u>	<u>सां - , - -</u>	<u>नि सां, - , सां, सां</u>
छे ८, ८ ८	८ ८, ८, रि, तु	सा ८, ८ ८	८ ८, ८, च, र

रीं, - , सा, - ^मगु, - , म गु, म गु म, - , रीं रीं, - सा, - , नि सा -
 गा, ऽ, ऽ ऽ ऽ, ऽ, ऽ ऽ, ऽ ऽ ऽ, ऽ, ऽ ऽ, ऽ यो, ऽ, ऽ ऽ ऽ

सा - , नि - घ - , नि सा सा रीं, - , सा, - ध, नि, प, म
 न ऽ, न ऽ ऽ ऽ, घ न च ऽ, ऽ, हँ, ऽ ऽ, ऽ, दि, स

- , म, - म - , प, - , प नि - नि प, प नि प - , गु, - म, म, - प, प
 ऽ, ल, ऽ बा ऽ, व, ऽ, न लो ऽ ऽ ऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ, ऽ, ऽ र, ल, ऽ व, र

राग बहार, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

ऐसो कैसो धायो रीता रे
 धनुवा मे मोर ना धायो
 कच्यो ना गुतारे भवरा रे ॥
 पीर बढ्योरे कोयल की
 रग ना बिल्यो हे फुलवारो ॥

म्यार्ह

सा	- धनि प म	प - गु म	म - नि ध	धनि सानि रीसा, सा
ऐ	ऽ सो ऽ कै सो	आ ऽ ऽ ऽ	यो ऽ री ता	रे ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ, ऐ
	३	X	०	०

- धनि प म	प - गु म	म - नि ध	धनि सानि सा, निनि
ऽ सो ऽ कै सो	आ ऽ ऽ ऽ	यो ऽ री ता	रे ऽ ऽ ऽ ऽ, अ ऽ
३	X	२	०

पप गु म रीसा	री - सा ता	म - म -	पप मगु म, री
बु ऽ वा ऽ पे ऽ	मो ऽ ऽ र	ना ऽ आ ऽ	यो ऽ ऽ ऽ ऽ, क
३	X	२	०

सा म - म	पप मगु म -	नि ध नि ध	धनि सानि रीसा, सा
च्यो ना ऽ गु	जा ऽ ऽ ऽ ऽ	रे ऽ भ व	रा ऽ ऽ ऽ रे ऽ, ऐ
३	X	२	०

अंतरा

			नि नि	
सा	- धनि प म	गुम धनि सा सा	सा - सा सा	री - सा, सासा
पी	ऽ र ऽ ऽ व	ल्यो ऽ ऽ ऽ ऽ रे	को ऽ य ल	की ऽ ऽ, र ऽ
	३	X	२	०

		म		
धनि पम प निप	गु - - -	मनि - धनि ध	धनि सानि रीसा, सा	
ग ऽ ना ऽ ऽ ति ऽ	ल्यो ऽ ऽ ऽ	हे ऽ ऽ ऽ फुल	वा ऽ ऽ ऽ रे ऽ, ए	
३	X	२	०	

राग बहार, ताल त्रिताल, लय द्रुत

भवर मन गेल्यो हो रे हो रे
रितु यसंत मे कलि फूलन पै ॥
रग-मुरग छायो वन वन
सज धज बुलायो कलि फूलन पै ॥

स्थार्ड

म	म																		
ग	ग	म	धनि	प	म	प	-	मप	-	ग	-	म	प	ग	-	ग			
भ	व	र	मऽ	न	गे	ल्यो	ऽ	होऽ	ऽ	रे	ऽ	हो	रे	ऽ	ऽ	रि			
	३				×				२			०							

म	प	री	-	छा	छा	म	म	म	-	प	म	प	ग	-	ग				
तु	व	से	ऽ	त	म	क	लि	फू	ऽ	ल	न	पै	ऽ	ऽ	भ				
	३			×				२				०							

अतरा

म	म																		
ग	ग	म	निध	नि	छा	-	छा	-	-	-	सा	सानि	री	-	सां,	निति			
र	ग	सु	रऽ	ग	छा	ऽ	यो	ऽ	ऽ	ऽ	व	नऽ	व	ऽ	न,	सऽ			
	३				×				२			०							

पम	प	ग	म	री	-	सा	म	म	म	-	प	म	प	ग,	ग				
जऽ	ध	ब	बु	ला	ऽ	यो	क	लि	फू	ऽ	ल	न	पै	ऽ,	म				
	३			×				२				०							

राग दरचारी कानडा, ताल एकताल, लय विलंबित

सुदर मुख तेरो को बरनी न जाय
 मुख हरत मन मेरो ॥
 खेलत कुवरकान्ह रविआंगनमे
 परत नही परछाईं, इह देल
 निरखनिरख नैन भर भाये ॥

स्थाई

री ङि, --, री सा, -- सा म, --, री --, -- | सा, --, धु, -- ङि, --, प, प |
 सु ङ, ङ ङ, ङ ङ, ङ ङ ङ ङ, ङ ङ, द ङ, ङ ङ | र, ङ, ङ, ङ ङ ङ, मु, र |
 ३ ४

धु, --, --, --, --, --, -- | री री, --, --, -- सा, --, --, -- |
 हे, ङ, ङ, ङ, ङ, ङ, ङ, ङ | रो ङ, ङ, ङ, ङ ङ, ङ, ङ, ङ |
 × ०

री ङि, --, री सा, -- सा म, --, री --, सा -- | ङि, सा, -- ङिसा ङिसा, --, ङिमा, रीसा |
 को ङ, ङ ङ, ङ ङ, ङ ङ ङ ङ, ङ ङ, ब ङ, र ङ | नी, ङ, ङ ङ ङ ङ, ङ, ङ ङ, न ङ |
 र ०

धु, --, --, -- धु ङि, --, प, -- | प, --, --, -- म प म प, --, --, -- |
 जा, ङ, ङ, ङ ङ, ङ, ङ, ङ, ङ | य, ङ, ङ, ङ ङ ङ ङ, ङ, ङ, ङ |
 ३ ४

म, --, प, -- धु, --, ङि, -- | सा, --, --, -- सा, --, री, सा |
 मु, ङ, र, ङ ह, ङ, र, ङ | त, ङ, ङ, ङ ङ, ङ, म, न |
 × ०

री मु, --, --, -- री री, --, --, -- | ङि, सा, --, --, ङि री, --, सा -- |
 मे ङ, ङ, ङ, ङ रो ङ, ङ, ङ, ङ | ङ, ङ, ङ, ङ ङ, ङ, ङ, ङ |
 र ०

अंतरा

<u>म, म, प, -</u>	<u>मप, प, ध, ध</u>		<u>सां, -</u>	<u>सां, नि सां</u>	<u>सा, सा री, री, सा</u>
खे, ल, त, ङ	ऽऽ, कुं, ब, र		का, ऽ	न्ह, र वि	आं, ग न, मे, ऽ
४			X		

<u>नि नि, प म, प, नि सा</u>	<u>गं, री री सा</u>		^प <u>नि नि प म, सा, -</u>	<u>सां नि नि प म, प, - म, प नि</u>
प र, त न, ही, प र	छा, ई ऽ ऽ		इ ऽ ह ऽ, दे, ऽ, ख नि ऽ र ऽ, ख, ऽ नि, र ख	
०			२	

<u>ग, -</u>	<u>री री, -</u>	^{सा} <u>नि, -</u>	<u>सा, री सा</u>		^{री} <u>ग, -</u>	<u>री री, -</u>	<u>सा, -</u>
नै, ऽ, न ऽ, ऽ	ऽ, ऽ, म, र ऽ				आ, ऽ, ऽ, ऽ	ये ऽ, ऽ, ऽ, ऽ	
०					३		

<u>नि सा नि सा, री सा री</u>	<u>ग, री ग म -</u>	<u>री सा</u>		^{नि} <u>धु, नि, - प, प</u>
सुं ऽ ऽ ऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ, ऽ ऽ ऽ ऽ, द र				ऽ, ऽ, ऽ मु, ख
४				

राग दरचारी कानडा, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

गोरी तोरे नैना नैना, करत धरजोरी हमसग
हरत मन मेरो मेरो ॥

चाहल हम गोरी तुमरो, करोरी बतियाँ
बतियाँ लागे लागे मन मेरो भाये भाये ॥

स्थाई

सा	री नि सा -	री - गु -	- - री -	री सा -,	नि
गो	री तो रे ऽ	ने ऽ ना ऽ	ऽ ऽ ने ऽ	ना ऽ ऽ,	क
	३	×	२	०	

सा नि री सा	री ऽ ध्र -	- - नि नि	सा सा -,	नि
र त ब र	बो ऽ री ऽ	ऽ ऽ ह म	स ग ऽ,	ह
३	×	२	०	

सा नि री सा	नि - गु -	- - री -	री सा -,	री
र त म न	मे ऽ रो ऽ	ऽ ऽ मे ऽ	रो ऽ ऽ,	गो
३	×	२	०	

अंतरा

म	प प ध्र - ध्र	नि सा - नि	सा सा सा नि	री सा -,	-
षा	हत ह ऽम	गो री ऽ तु	म को करो	री ऽ ऽ,	ऽ
	३	×	२	०	

नि सा ध्र -	ध्र गु - गु	म नि - सा	नि - सा -
ब तियाँ ऽ	ब ति ऽ यौ	ऽ ल ऽ मे	ल ऽ मे ऽ
३	×	२	०

री सा नि सा	नि - गु -	- - री -	री सा -,	री
म न मे रो	भा ऽ ये ऽ	ऽ ऽ भा ऽ	ये ऽ ऽ,	गो
३	×	२	०	

राग अडाणा, ताल एकताल, लय द्रुत

सुन जियरा तरसे जियरा

सुन जब कान तान मुरली की जिय तरसे ॥

सुन मुरली की तान सुन गोपीजन नाच करत

गीत रचत गावत गुनी ॥

स्थाई

री	नि॒	सा	री	ग॒	-	म	प	ध॒	-	नि॒	सा
सु	न	जि॒	य	रा	ऽ	त	र	से॒	ऽ	जि॒	य
×		०		२		०		३		४	
सा	-	नि॒	म	नि॒	प	सा	-	सा	ध॒	नि॒	प
रा	ऽ	सु॒	न	ज	ब	का	ऽ	न	ता	ऽ	न
×		०		२		०		३		४	
म	प	ग॒	म	री	सा	री	नि॒	सा	री	ग॒,	म
सु	र	ली॒	ऽ	की	ऽ	जि॒	य	त	र	से,	ऽ
×		०		२		०		३		४	

अंतरा

म	म	प	प	ध॒	-	नि॒	सा	-	नि॒	सा	सा
सु	र	सु॒	र	ली	ऽ	की	ता	ऽ	न	सु॒	न
×		०		२		०		३		४	
नि॒	-	सा	री	री	री	सा	नि॒	सा	ध॒	नि॒	नि॒
गो	ऽ	पी॒	ऽ	ब	न	ना	ऽ	ब	क	र	त
×		०		२		०		३		४	
म	-	री	सा	नि॒	सा	ध॒	नि॒	म	प	ग॒	म
गो	ऽ	त	र	ब	त	गा	ऽ	ब	त	गु॒	नी
×		०		२		०		३		४	

राग अडाणा, ताल एकताल, लय द्रुत

कंचन पिपकारी
 सोहत कर केहती दे
 भरि रंग भरि भारत सपी ॥
 सज धज दुख भापव हे
 भरर येहो, दरर हे हो,
 शेर मपाय नाचे सरी ॥

स्वार्थ

नि कं ०	-	सां ५ ३	नि न	सां ४	री ५	सांसां (कां) ५ X	-	-	-	ध्रि ५ ०	-	ध्रि (री) ५ २	-
नि कं ०	-	सां ५ ३	नि न	सां ४	री ५	सां ५ X	-	-	-	ध्रि ५ ०	-	ध्रि (री) ५ २	-
नि सो ०	-	प ५ ३	म त	प ४	म र	द्रि फे X	-	प ५ ०	म त	प ५ ०	म त	प री २	म दे
म म ०	म रि	प रं ३	प ग	द्रि ध्रि म ४	द्रि ध्रि रि	नि मा X	-	सां ५ ०	ध्रि त	नि ५ २	नि ५ २	नि सी	

अंतरा

म त ०	म ज	प ध ३	प ज	द्रि ध्रि द ४	द्रि ध्रि ल	नि आ X	-	सा ५ ०	नि त	सां ५ २	-
-------------	--------	-------------	--------	------------------------	-------------------	--------------	---	--------------	---------	---------------	---

सा अ ०	सा र ३	घ र ३	घ र ३	नि ये ४	नि हो ४	सा ड X	सां र ०	घ र ०	घ र ०	नि हे २	नि हो २
नि शो ०	- ऽ	सांसा-नि रऽऽऽ म	सांसा-नि रऽऽऽ म	सांसा-नि रऽऽऽ म	सांसा-नि रऽऽऽ म	सांसा-नि रऽऽऽ म	सांसा-नि रऽऽऽ म	सांसा-नि रऽऽऽ म	सांसा-नि रऽऽऽ म	सांसा-नि रऽऽऽ म	सांसा-नि रऽऽऽ म
		३	३	४	४	X	०	०	०	२	२

राग कानडा, ताल त्रिताल, लय द्रुत

मेहल मंदरमांडी रे
 भाज रे पिया दियना बरे रे ॥
 रतिया चौदिस बनायो चौगुन
 और मंगलचार बधावो सहेल्यारे ॥

स्थई

म	त्रि	-	प		-	म	प	त्रि		प	-	-	-		गु	-	गु	गु	
मे	ह	ऽ	ल		ऽ	म	द	र		मा	ऽ	ऽ	ऽ		ऽ	ऽ	ही	रे	
०					३					×					२				
म	री	-	सा		री	त्रि	सा	-		री	गु	-	म		-	प	घ	घ	
भा	ज	ऽ	रे		ऽ	पि	या	ऽ		दि	य	ऽ	ना		ऽ	म	रे	रे	
०					३					×					२				

अंतरा

त्रि	पम	प	घ		-	त्रि	त्रि	त्रि		सा	-	सानि	घ		त्रि	-	सा	सा	
रऽ	तिऽ	या	चौ		ऽ	दि	स	व		ना	ऽ	योऽ	ऽ		चौ	ऽ	गु	न	
०					३					×					२				
त्रिसां	रीम	रीं	सां		त्रि	पम	-प	प		त्रि	-	घ	त्रि		सा	रींसा	त्रि	पम	
औऽ	ऽर	मं	ग		लऽ	चाऽ	ऽर	व		धा	ऽ	बो	स		हे	ल्याऽ	रेऽ	ऽऽ	
०					३					×					२				

राग कानडा, ताल एकताल, लय द्रुत

तान कपतान

नूर सूर या जगमें, फतेभली बली, बली बली बली ॥

मौमदप्ता घीर हदूपों हसूखों, भास्कर भये

अहादियो रजबली बली, बली बली बली ॥

स्थाई

--	सानि	सारी सानि	पम	प	सा	-	नि	-	नि	प
५५	ता ५	५५ न ५	क ५	प	ता	५	५	५	५	न
०		३	४	×		०		२		
म	-	री	प	-	म	नि	प	सा	नि	सा
नू	५	र	सू	५	र	या	५	ज	ग	में ५
०		३	४	×		०		०	२	
नि	प	नि	सा	नि	सा	-	सारी	नि	सा	नि
फ	ते	अ	ली	अ	ली	५	ब ५	ली	सारी	सां सारी
०		३	४	×		०		०	ब ५	ब ५
नि										
सां	सानि									
ली,	ता ५									
०										

अंतरा

म	प	-	नि	-	प	सां	-	-	सा	-	सां
मौ	५	५	म	५	द	खा	५	५	धी	५	र
०		३		४		×		०		२	
सा			सां		सा	नि	सां	री	प	नि	प
नि	-	-	री	-	सा	नि	सां	सा	र	५	गों
ह	५	५	दू	५	खों	ह	५	५	र	५	
०		३		४		×		०			

नि	सां	रीम	री	-	सानि	प	-	म	री	प	म
भा	ऽ	रूऽ	र	ऽ	भऽ	ये	ऽ	भ	ला	दि	यो
०		३		४		५		०		२	

नि	प	सा	नि	सारी	सा	-	सारी	नि	सां,	सारी	नि	सा	सारी
र	ज	व	ली	बऽ	ली	ऽ	बऽ	ली,	ली,	बऽ	ली	ली	बऽ
०		३		४		५		०				२	

सां	सानि
ली	वाऽ
०	

राग नायकीकानडा, ताल त्रिताल, लय द्रुत

आये मंदरवा

पिया मोरे धाज्यो सहेल्यारी ॥

आवो मिल आवो, गावो बजावो

शुभ घडी धाज्यो सहेल्यारी ॥

स्थई

म	म	म							
गु	- गु - म	प - गु -	- रीम पम रीसा	री - सा,	त्रि				
आ	५ ये ५ मं	४ ५ ५ ५	५ ५५ ५५ ५५	४ ५ वा,	पि				
	३	×	२	०					

सा	त्रिसा री सा	त्रि - प गु	- म प रीम	रीम पम रीसा,	गु
या	मो ५ ५ रे	आ ५ ज न्यो	५ स हे ल्या ५	५५ ५५ री ५,	आ
	३	×	२	०	

अंतरा

त्रि	पम त्रि प -	सा - सा -	- त्रि सा री	सां - सां,	त्रि
आ ५	बो ५ मि ल ५	आ ५ बो ५	५ गा बो ब	जा ५ बो,	शु ५
	३	×	२	०	

म	पप गु म रीसा	री - सा गु	- म प रीम	पम रीसा त्रिसा,	गु
म ५	घ ५ छी ५	आ ५ ज न्यो	५ स हे ल्या	५५ री ५ ५५,	आ
	३	×	२	०	

राग जैजैवंती, ताल एकताल, लय विलंचित

सुनलै मना मान मद ना करो
 क्षमरो ना लयसुरसंग बेसंग व्हे जाय ॥
 नादनिधि लय सौं समशो मन, गावो गान तब
 ना तो मेलय स्वर च्हे जाय ॥

स्थाई

सा सा	ग म				
सु न	री ग		प, ग, गरी, -	सासा, - , ध, त्रि	
३	ले ऽ		ऽ म नाऽ ऽ	ऽ ऽ, ऽ, ऽ, ऽ	
			४		
					ग री री
					मा ऽ न
					४

सा				घ घ	
गु री सा, - , सासा, -		सा, - , सारी, त्रि	धध, - , प, -		प प
म द ना, ऽ, ऽऽ, ऽ		क, ऽ, रो ऽ, ऽ	ऽऽ, ऽ, ऽ, ऽ		परी, - , - , -
०		२			०
					रो ऽ, ऽ, ऽ, ऽ

ग					
री-गरी	ग, - , म, गम		गग, - , री, - -		गरी, - , ग, - - म प ध
ऽऽऽऽ	ऽ, ऽ, ऽ, ऽऽ		नाऽ, ऽ, ऽ, ऽ ऽ		लऽ, ऽ, य, ऽ ऽ सुर ऽ
३			४		४

पमम, - , ग, - , री, - , रीग, म		ग री री -	री	सा नि		सारी, - , - , -	सा, - , निता, -
सेऽऽ, ऽ, ग, ऽ ऽ, ऽ, वे ऽ, ऽ		से ऽ ग ऽ	व्हे ऽ		जाऽ, ऽ, ऽ, ऽ य, ऽ, ऽ, ऽ		
०		२		०			

अंतरा

म-पनि नि, - , सा, निनि		सा निता, - , - , -		ध, ध, त्रिग, रीग	री सा, सारी
नाऽदनि धि, ऽ, ल, यऽ		सो ऽ ऽ, ऽ, ऽ, ऽ		स, म, शोऽ, ऽऽ	म न, गावो
४		४		०	

खलिभ, त्रि, धप, ध प		प-री- सा, - नि, ध, प		म, ग, री, गम	रीग रीसा
गाऽऽ, ऽ, नऽ, त च		नाऽतोऽ वे, ऽऽ, ल, य		ख, र, व्हे, ऽऽ	जाऽयऽ
२		०		३	

सा, सा, निखारीग, मपम-		ग, री, सा, धत्रि	
सु, न, लैऽऽऽ ऽऽमऽ		ना, ऽ, ऽ, ऽ ऽ	
४			

राग जैजैवंती, ताल त्रिताल, लय मध्य

घात तू न करो मन नहीं माने
 जान गयी मैं सुप सत बोले ॥
 तू शव लाग्यो भूलन मोहे
 फाँदे कर मेरो घर तब बोले ॥

स्यार्द्रि

- सा - धृ ति | री गु री - | -री ग म ग | री गु री सा |
 ऽ वा ऽ त तृ | न क रो ऽ | ऽम न न हीं | मा ऽ ने ऽ |
 ३ X २ ०

ग
 ऽ नि - सा री | नि सा ति धृ | -ति री ग म | री गु री सा |
 ऽ वा ऽ न ग | शी ऽ में ऽ | ऽमु रा छ त | बो ऽ ले ऽ |
 ३ X २ ०

अंतरा

- म - प नि | सा - सां - | गुं रीं - गं मं | रीं गुं रीं सां |
 ऽ तृ ऽ अ न | ल्य ऽ ग्यो ऽ | भू ऽ ल न | मो ऽ हे ऽ |
 ३ X २ ०

- री - सा | ति ध प प | ति धप म ग | री गु री सा |
 ऽ का ऽ हे | क र मे रो | ऽ ध र त व | बो ऽ ले ऽ |
 ३ X २ ०

राग जैजैवंती, ताल त्रिताल, लय मध्य

बहोत ना धोले बनत कछु नाहीं
 बहोत करो तय बनत कछु थोरा ॥
 करमहि कर करमहि सत चरय सप
 ना बोले बनत नहीं कछु थोरा ॥

स्थाई

- सा ध नि	ग	ग	री - री ग	- म प म ग	री गु री, री सा
५ ब हो त	ना	५ बो लो	५ ब न ५ त	५ क छु ना, ५ ही	
३	×		२	०	
- ग म नि	ध प ग म	- प ग म	री गु री सा		
५ ब हो त	क रो त ब	५ ब न त	क छु थो रा		
३	×	२	०		
- सा ध नि					
५ ब हो त					
३					

अंतरा

- मप नि नि	सा सां - सा सां	प नि री री	- री गु री सां
५ कर म हि	क र ५ कर	म हि स त	५ चर थ त
३	×	२	०
सा रीनि सां ध	नि ध प ध	प म ग म	री गु री सा
ब ना ५ ५ बो	५ लो ५ ब	म त न ही	क छु थो रा
३	×	२	०
- सा ध नि			
५ ब हो त			
३			

राग जैजैवंती, ताल त्रिताल, लय द्रुत

भाष्य बनगारा रे

काहे करत हूत उत ठ्योरी रे ॥

भाजारे भाजारे, ना तरसाओ

इनसे उनसे करो ना हूत उत ठ्योरी रे ॥

स्वाइ

रीग मपम ग री		सा - - -		सारी निषा धनि प		री - ग री
आऽऽऽव व न		जा ऽ ऽ ऽ		ऽऽ ऽऽ ऽऽ रा		रे ऽ ऽ ऽ
३		×		२		०

ग म नि ष		प ध ग म		गरी ग म प		रींरीं सानिष पमग रीसा
का हे ष र		त इ त उ		तऽ ठ डो री		रेऽ ऽऽआ ऽऽऽ ऽऽ
३		×		२		०

निसारीग मपम ग री	
ऽऽऽऽ ऽऽव व न	
३	

अतरा

म प नि नि		सा - सा -		गु रीगु री सा		रींसा निसानि सा -
आ जा रे आ		जा ऽ रे ऽ		ना ऽऽ त र		साऽ ऽऽऽ बो ऽ
३		×		२		०

मग रीग मप निषा		री सा नि ष		प म ग री		रींरीं सानिष पमग रीसा
इन सेठ नसे वरो		ना इ त उ		त ढ डो री		रेऽ ऽऽआ ऽऽऽ ऽऽ
३		×		२		०

निसारीग मपम ग री	
ऽऽऽऽ ऽऽव व न	
३	

राग जैजैवंती, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

ये लायी सेरा बनरा का
 ये मै लायी सेरा बनरा का
 दिखादे दिखादे ले जा आली री ॥
 भरी मोसे के तो वोके रंग से
 मनलुभायगयो थाको सेरा आली री ॥

स्थाई

सा - धनि प	ग	री - - -	रीग ग, मप मग	री ग री सा
ये ऽ लाऽ पी	से ऽ ऽ ऽ	से ऽ ऽ ऽ	राऽ ऽ, वऽ नऽ	रा ऽ का ऽ
३	×		२	०

सा सा धनि प	ग	री - - -	रीग ग, मप मग	री ग री सा
ये मै लाऽ पी	से ऽ ऽ ऽ	से ऽ ऽ ऽ	राऽ ऽ, वऽ नऽ	रा ऽ का ऽ
३	×		२	०

- रीग म प	सा - सा -	सानि धनि प धप	मग मग रीग सा
ऽ दिरा दे दि	खा ऽ दे ऽ	लेऽ ऽऽ बाऽऽ	भाऽ लीऽ रीऽ ऽ
३	×	२	०

अतरा

म प -नि सा	सा - सा -	- रीग री सा	रीध नि ध प
भ री ऽ मो से	के ऽ तो ऽ	ऽ वोके र ग	सोऽ ऽ री ऽ
३	×	२	०

म प -नि सा	सा - सा -	रीग म री सा	सा सा धनि प
भ री ऽ मो से	के ऽ तो ऽ	बोऽ ऽ के ऽ	र ग सोऽ ऽ
३	×	२	०

री ग -म प-	सां - ध प	पध निध धप मग	मग रीग री सारी
म न ऽ लु भाय	ग्यो ऽ वा को	सेऽ ऽऽ राऽ ऽऽ	भाऽ ऽऽ ली रीऽ
३	×	२	०

राग शंकरा, ताल एकताल, लय विलंबित

अनंत जानू न जानू, पर भेद कछु जानू
सो परबीन नाहीं रे ॥

देशा न ग्यानी, सकल भेद्य न ग्यानी
निरुप परा क्य से दूंदन सो
परबीन नाहीं रे ॥

स्थाई

<u>— — — —</u>	<u>— सा ग प</u>		<u>नि — — — —</u>	<u>— — — घ —</u>
५ ५ ५ ५	५ भ न त		जा ५ ५ ५ ५	५ ५ ५ ५
५			×	

<u>सां — नि —</u>	<u>— — ग —</u>		<u>पसां, —, निनि, —</u>	<u>प — ग प</u>
५ ५ नू ५	५ ५ न ५		बा५, ५, ५५, ५	नू ५ ५ ५
०			२	

<u>री</u>	<u>री</u>		<u>सा, —नि, नि, —घ</u>	<u>सा, —, सारी, —</u>
ग — — —	सा — — —		प, ५५, ५, ५५	५, ५, ५५, ५
५ ५ ५ ५	५ ५ ५ ५		३	

<u>सा — — सा</u>	<u>प — ग प</u>		<u>रीग, —, —, —</u>	<u>री</u>
५ ५ ५ भे	५ ५ ५ ५		द ५, ५, ५, ५	सा — — —
५			×	५ ५ ५ ५

<u>—, सासा, सा, साग</u>	<u>— — — —</u>		<u>साप, —, गप, सा</u>	<u>साप, ग, प, —</u>
५, कछु, जा, नू ५	५ ५ ५ ५		सो ५, ५, ५५, ५	५५, ५, ५, ५
०			२	

<u>—, गप, नि, —</u>	<u>घसां, —, नि, —</u>		<u>निसां, रीनि, सां, —</u>	<u>निनि, प, गप, सा</u>
५, पर, बी, ५	५५, ५, न, ५		ना ५, ५ ५, ५, ५	५५, हीं, ५५, ५
०			३	

<u>सा प, ग, प, —</u>	<u>प—पग, गपगरी, सासाग—, प</u>	
रे ५, ५, ५, ५	अ५५५, ५५५५, ५५ न ५, त	
५		

अंतरा

<u>— — — —</u>	<u>— ग प नि</u>		<u>सा — — सा</u>	<u>— नि सां नि</u>
ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ दे सा न		ग्या ऽ ऽ नी	ऽ स फ स
४			×	

<u>प ग प नि</u>	<u>निघारीनि, सां, नि, —</u>		<u>निघा, गप, नि, —</u>	<u>गप, निनिघारीं, घानि, घ</u>
ऽ भे टा न	भ्याऽऽऽ, ऽ, नी, ऽ		निक, सप, रा, ऽ	कब, सेढऽऽ, ऽह, न
०			२	

<u>नि, ग, —, गप</u>	<u>नि, —घ, सा, नि</u>		<u>निघा, रीनि, सा, —</u>	<u>निनि, प, गप, घा</u>
सो, ऽ, ऽ, पर	बी, ऽ ऽ, ऽ, न		नाऽ, ऽऽ, ऽ, ऽ	ऽऽ, हीं, ऽऽ, ऽ ऽ
०			३	

<u>साप, ग, प, —</u>	<u>प-पग, गपगरी, ससारा, —, प</u>
रेऽ, ऽ, ऽ, ऽ	भऽऽऽ, ऽऽऽऽ, ऽ ऽ नऽ, त
४	

राग शंकरा, ताल झपताल, लय मध्य

सुंदर नयन तोरे देव मन भाये
नाद शिव शिव हमद माये ॥
भाये नटराज शेषगलमाल
नोभे संग गिरिजासुत साथ ॥

स्थायी

नि	प	ग	प	प	नि, नि	निघारी	निघा	नि	घनि
सु	द	र	न	य	न, ऽ	वो ऽऽ	ऽऽ	रे	ऽऽ
३			×		२			•	

प		घ					री		
सा	-	प	ग	प	ग	-	सा	गपनिघा	ग
दे	ऽ	न	म	न	मा	ऽ	ये	ना ऽऽऽ	ऽ
३			×		२			•	

री	सा	नि, नि	री	सा	गप	निनिघारी	निघा	नि	घनि
द	धि	व, ऽ	धि	व	हम	ववाऽऽ	ऽऽ	जे	ऽऽ
३			×		२			•	

अंतरा

नि	घ				री				
आ	प	गपनि	नि	सा	सा	सा	सा	-	
३	ये	ऽऽऽ	न	ट	रा	ऽ	ज	शे	ऽ
			×		२			•	

सा	नि	घ	निघारी	निघा	नि	-	-	सा	ग
प	ग	ल	माऽऽ	ऽऽ	ल	ऽ	ऽ	शो	भे
३			×		२			•	

पग	-	सा	री	सा	नि	पनि	निघारीनि	घनि	घनि
ऽऽ	ऽ	ग	नि	रि	आ	सुत	साऽऽऽ	ऽय	ऽऽ
३			×		२			•	

राग शंकरा, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

सिर वै धरी गंग, कमर मृगछाला
 मुंडकी गलमाल, हथेली सुल साते ॥
 पिनाकी महाग्यानि, अजब रूप धारे
 हुलत हुल भावे, डिमरु डिम बाजे ॥

स्थायी

गप सिऽ	निष पप गरे सासा रऽ पैऽ घऽ रीऽ ३	प - प, गप ग ऽ ग, कऽ x	गरी सासा ग प मऽ रऽ मृ ग २	सा नि -, गप छा ला ऽ, मुऽ ०
निष पप गरे सासा इऽ कीऽ गऽ लऽ	सा - सा सा मा ऽ ल ह x	ग प नि सा थे ली सु ल २	रीसा निष पप, गप साऽ ऽऽ जेऽ, सिऽ ०	

अंतरा

सा पि	सा ना	सा ^घ नि प ग कीऽ म हा ३	सां - सां, नि ग्या ऽ नि, अ x	सा नि प ग ज ब रूप २	सां - नि, सा घा ऽ रे, हु ०
ग ग -ग प ल त ऽहु ल	गरे सा ^घ नि घपप, गप आऽ ऽऽ वेऽऽ, डिऽ x	गरे सासा ग प मऽ कऽ डि म २	निसा रेसा निष, पप बाऽ ऽऽ जेऽ, सिऽ ०		

राग शंकरा, ताल त्रिताल, लय द्रुत

धापो रिहापो रिहापो रे
 सुरन भेद प्रमाण सुनायो रे ॥
 भेद धभेद प्रथम कर जानो
 सुंदर रूप यनत बनायो रे ॥

स्थाई

- प ग गप	री	- - -	री	सा - सा -	सा सा - सा
५ भा वो रिऽ	हा	५ ५ ५	वो	५ रि ५	हा वो ५ रे
६	×		२		०

- सा सा सा	ग - ग,	ग	प - प,	सा	नि - प,	पघ
५ सु र न	भे ५ द,	प्र	मा ५ ण,	सु	ना ५ वो,	रेऽ
६	×		२		०	

निघ, पप ग गप
५५, भाऽ वो रिऽ
३

अंतरा

- निघ पप ग	प	नि, - नि, नि	सा नि प ग	प	सा - सा -
५ भेऽ दऽ अ	भे,	५ द, प्र	य म क र	वा	५ नो ५
३	×		२		०

- निघ पप गप	री	सा	ग	प	सा नि - , पघ
५ सुऽ दऽ रऽ	रुऽ ५ प, य	न त ५, य	ना वो ५,	रेऽ	
३	×	२	०		

निघ, पप ग गप
५५, भाऽ वो रिऽ
३

राग शुद्धकल्याण, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

ये मोरा रे मोरा मानलै
जानलै तू मो मन हर लीनो ॥
जब मैं सुनी तोरा गाग पिया
न जाने तू कज मनहर लीनो ॥

स्थायी

ग	घ प - , ग	-प री - सा	सा - - घ	री सा ग री
ये	५ मो ५, रा	५५ रे ५ मो	रा ५ ५ मा	५ न ले जा
	०	३	×	२
प ग घ प	सां - घ -	पघ पप गगप	री - सा ग	
५ न ले ५	तू ५ मो ५	म५ न५ हर५	ली ५ नो ये	
०	३	×	२	

अंतरा

री	प ग घ प	सा घ री सा	सां - घ -	घ री - री
ब	ब मैं ५ सु	नी तो ५ रा	गा ५ न ५	पि या ५ न
	०	३	×	२
सां - घ -	घ - प प	ग गप री री	सा सा सा ग	
जा ५ ने ५	तू ५ क ब	म न५ ह र	ली ५ नो ये	
०	३	×	२	

राग केदार, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

बैठी हूँ अकेली पियापिन रतियाँ
 बिरह छन जारत कैसे कटे रतियाँ ॥
 सोफ यह भार, कैसे सह जाय
 नैन झरझरत, पिया नहीं भाये ॥

स्वार्थ

पमं- बैऽऽ	घप- मंम म ठीऽऽ हूंऽ भ	प - प प के ऽ ली पि X	प नि घ घ घ पमं या ऽ वि नऽ	घप मंम म म रऽ तिऽ याँ वि
३			२	०
म म पमं घप र ह तऽ नऽ	म री सा सा ज र त कै X	म -ग प सांनि से ऽऽ क टेऽ	निघ निघ प पमं- रऽ तिऽ याँ बैऽ	
३		२	०	

अंतरा

प शो	मं म म पमं- घप- ऽ क यऽऽ हऽऽ	सा - सां नि भा ऽ र कै X	घ नि सांनि- रेंसासा ऽ से सऽऽ हऽऽ	निघ घ पम म जाऽ ऽ यऽ नै
			२	०
-म प-घ पप ऽ न झऽऽ रऽ	सां-नि नि-घघ-प झऽऽ रऽऽ तऽऽ	पमं पिऽ	म - प-घ प प या ऽ नऽऽ हीऽ	
३	X	२		

मं
म री सा प
भा ऽ ये बै
०

राग केदार, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

ऐला वृ भइं कइं भटकरियो
 भवर मन ऐत फिरत रस चाखो ॥
 केतोनि केतो पाछे नैनया
 जोवन हर जाय, सरम लज राखो ॥

स्थई

पप छेऽ	घप म - पर लऽ वृ ऽ भइ	सा - - सा कइ ऽ ऽ भ x	रीं सां नि घ ट क ऽ रि २	नि घ - प म यो ऽ ऽ भ ०
म ग पघ पप घ र मऽ नऽ	म री सा सा ले ऽ त कि x	म म प री र ठ र ठ २	सां नि घ प वा ऽ खो छै ०	

अंतरा

री के	सां - प प रो ऽ नि के	सां - - सा रो ऽ ऽ पा x	सां सा - री छे नै ऽ न ०	सा - - म वा ऽ ऽ खो ०
री ब न श र	निसां री सां प वाऽ ऽ खो स x	म म प री र म ल ज २	सा नि घ प रा ऽ खो छै ०	

राग केदार, ताल त्रिताल, लय द्रुत

सुख दिग्गदे मोद्रेरी
 बाज मै तरफत दिन रेनारी ॥
 हर गयी हो सयरी
 बात बने, ना बने, ना बनेरी ॥

स्थार्ई

-	सा	री	सा		म	-	-	-		ग,	प	-	प		घप	मम	रीसा	सारी	
५	सु	ख	दि		सा	५	५	५		५,	दे	५	मो		हे५	५५	५५	५री	
३					×					२					०				

-	सा	-	ध		प	-	सा	सा		म	म	प	प		घप	मम	रीसा	सारी	
५	आ	५	ब		मैं	५	त	र		फ	त	दि	न		रे५	ना५	५५	५री	
३					×					२					०				

अंतरा

-	प	घप	प		सा	-	-	-		नि	-	प	प		घ	प	म	-		
५	ह	५र	ग		यी	५	५	५		२	हो	५	स	ब		री	५	५	५	
३					×										०					

-	सा	सा	सा		म,	म,	म,	म		प,	प,	-	प		घप	मम	रीसा	सारी	
५	बा	५त	ब		ने,	ना,	५,	ब		ने,	ना,	५	ब		ने५	५५	५५	५री	
३					×					२					०				

-	सा	री	सा	
५	सु	ख	दि	
३				

राग गौडमल्हार, ताल त्रिताल, लय मध्य

न बताती तू पैग़ान
भूल न मेरी जान तू ॥
याद करत मै घो प्यार
भूल न जा पैग़ान तू ॥

स्थायी

ध	प	म	प	ध		-	नितां	निनि	प		म	-	-	-		म	म		
प	म	प	ध			-	नितां	निनि	प		म	-	-	-		री	री	प	-प
न	ब	ठा	ती			५	तू५	५५	पै		छा	५	५	५		५	५	५	५न
०						३					X					२			
-	म	-म	प			नि	ध	नि	ध		धनि	सां	नि	सां		नि	ध	सानिनि	प
५	भू	५ल	न			मे	५	री	५		बा	५	५	५		न	५	तू५५५५	५
०						३					X					२			

अंतरा

रीग	म	-म	री			प	प	नि	ध		नि	-	सारी	सांसां		ध	नि	प	-
या	५५	५द	क			र	त	मै	५		बो	५	प्या	५५		५	५	र	५
०						३					X					२			
-	म	-म	प			नि	ध	नि	ध		नि	सां	धनि	पप		पमम-	-	री	-
५	भू	५ल	न			बा	५	५	५		पै	छा	५५	५न		तू५५५	५	५	५
०						३					X					२			

राग गौडमल्हार, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

घन गरजे यरसा भाई
 गरज गरज मोहे डराये
 नाद दिलाने मोहे याद पियाकी ॥
 पिया पिया मुन कोयल की
 मन में शोरक पिया कय भाये
 नाद गरज मोहे याद मतावे ॥

स्थान

म	री	प	प	त्रि	घ	सा	नि	सा	-	-	-	घ	त्रि	प	-		
घ	न	ग	र	जे	ऽ	व	र	ता	ऽ	ऽ	ऽ	आ	ऽ	ई	ऽ		
०				३				×				२					
ग	म	-म	म	मप	मम	री	-री	नि	सा	-	सा	री	-	सा	-		
ग	र	ऽ	ज	र	ऽ	ऽ	ऽ	ज	मो	हे	ऽ	ड	रा	ऽ	वे	ऽ	
०				३				×				२					
-	रीम	रीम	री	प	प	म	प	धनि	सारी	निसा	धनि	म	प	म	ग		
ऽ	ना	ऽ	द	दि	ला	चे	मो	हे	या	ऽ	ऽ	द	पि	या	ऽ	की	ऽ
०				३					×			२					

अंतरा

म	त्रि	घ	नि	सा	सानि	सा	सा	-	नि	सा	सा	री	-	सा	-		
पि	या	ऽ	पि	या	ऽ	मु	न	ऽ	को	य	ल	की	ऽ	ऽ	ऽ		
०				३				×				२					
त्रि	त्रि	त्रि	घ	नि	सा	सा	सा	निसा	री	नि	सा	घ	त्रि	प	-		
म	न	में	ऽ	शो	ऽ	क	पि	या	ऽ	क	द	आ	ऽ	वे	ऽ		
०				३				×				२					
-	रीम	रीम	रा	प	प	म	प	धनि	सारी	निसा	धनि	म	प	म	ग		
ऽ	ना	ऽ	द	ग	र	ज	मो	हे	या	ऽ	ऽ	द	स	ता	ऽ	वे	ऽ
०				३					×			२					

राग भियामल्हार, ताल एकताल, लय विलंबित

कारे मेधा धरसत नाहीं रे

हरी हरी दूख सूख रह्यो, हादाकार मचो धहुँ भोर ॥

सूख गयो रे ताल तलैया, तरफत जीव सब ब्याकुल

तरसत मोर, दोर करे परीहा चहुँ भोर ॥

स्थाई

$\begin{array}{c} \text{सारी-} \text{, निसा} \quad \text{- रीप-} \\ \text{काऽऽ, रे ऽ} \quad \text{ऽ मेऽऽ} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{म} \\ \text{गु} \quad \text{-} \end{array} \right| \begin{array}{c} \text{म} \\ \text{मपमम, री} \quad \text{-, सारी} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{रीसासानि, ध निसा} \\ \text{नाऽ ऽऽ, ऽ ही ऽ} \end{array} \right|$

$\begin{array}{c} \text{सा-} \\ \text{रे ऽ} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{सा-} \\ \text{ऽ ऽ} \end{array} \right| \begin{array}{c} \text{मप} \\ \text{हरी} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{त्रि ध, नि} \\ \text{ह ऽ, री} \end{array} \right|$

$\begin{array}{c} \text{सा} \\ \text{दू} \\ \text{५} \end{array} \begin{array}{c} \text{त्रि} \\ \text{सा} \\ \text{ब} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{सा} \\ \text{री} \\ \text{ख} \\ \text{५} \end{array} \right| \begin{array}{c} \text{री} \quad \text{---} \quad \text{री} \\ \text{र ऽ ऽ र} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{प} \\ \text{हो} \end{array} \right| \begin{array}{c} \text{म} \\ \text{प} \\ \text{ऽ हा} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{त्रि ध} \quad \text{---} \quad \text{नि सासा सा} \\ \text{हा ऽ ऽ ऽ का ऽ र म} \end{array} \right|$

$\begin{array}{c} \text{सारीसासा, ध निम, प} \\ \text{बोऽऽऽ, ऽ ऽऽ, च} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{धनिसा,} \quad \text{---} \quad \text{ग-मरी} \\ \text{हुँऽऽ, ऽऽऽ भोऽऽर} \end{array} \right|$

अंतरा

$\begin{array}{c} \text{म-री-} \\ \text{ख ऽ ऽऽ} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{- पपप} \\ \text{ऽ ख ऽ ग} \end{array} \right| \begin{array}{c} \text{पनि, - , ध, -} \\ \text{योऽ, ऽ, ऽ, ऽ} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{नि- ध-} \\ \text{रेऽ ऽ ऽ} \end{array} \right| \begin{array}{c} \text{नि सा} \\ \text{ता ऽ} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{सा-सा} \\ \text{ल ऽऽ त} \end{array} \right| \begin{array}{c} \text{नि} \\ \text{री सा} \\ \text{ले या} \\ \text{२} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{री सा} \\ \text{ले या} \end{array} \right|$

$\begin{array}{c} \text{सारीसासा, निध} \\ \text{त ऽ र ऽ, ऽऽ} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{- निसा-} \\ \text{ऽ फत ऽ} \end{array} \right| \begin{array}{c} \text{सा} \\ \text{रीं सां- सारी} \\ \text{बी व ऽ त ब} \end{array} \left| \begin{array}{c} \text{३} \end{array} \right|$

^म <u>घ - निर - पप -</u> व्या ऽ ऽ ऽ कुलऽ ४	^म <u>मम्मम, री - पप -</u> त ऽ रऽ, ऽ ऽ सतऽ ×	<u>पनिध - - नि - नि</u> मोऽऽऽ ऽरऽ ओ ०	<u>- छा - छां री - री पं</u> ऽ र ऽ क रेऽप पी २
---	---	---	--

^म <u>गुं - मंनि</u> हाऽ ऽ ऽ ०	<u>सांध, निमप</u> ऽऽ, ऽऽच ०	^म <u>धनिता, --- गुं - मरी</u> _३ हूँ ऽ ऽ, ऽऽऽ ओ ऽऽर ३
---	-----------------------------------	---

राग मियामल्हार, ताल त्रिताल, लय द्रुत

बाज्योरे धरषा

पाय तूतो सैवोनी तीग वरसोरे ॥

बाय मुनायो, में तोदे प्थावा

गरजो रे, पिया मुल हसोरे ॥

45182

स्वाहे

म	गु	म	री	सारी	सा,	सा	री	प	प	-	गु,	-	-	-	गु	-	
बा	ड	व्यो	रे	ड	ड,	ब	द	र	षा	ड	ड,	ड	ड	ड,	ड	रे	ड
०					३				X					२			

गु	म	री	सारी	सा	सा	री	प	प	-	गु,	-	-	-	गु	म		
बा	ड	व्यो	रे	ड	ड	ब	द	र	षा	ड	ड,	ड	ड	ड,	ड	जा	ड
०					३				X					२			

री	सा	री	म	प	निष	नि	सा	री	प	प	-	गु,	-	गु	-	
य	तू	तो	से	षो	जी	रे	ता	ष	र	सो	ड	ड,	ड	रे	ड	
०				३				X						२		

अंतरा

मप	मम	-म	री	प	प	नि	ष	नि	सा	-	नि	सा	-	सा	-	सा	-
जा	ड	ड	ड	य	मु	ना	वो	में	ड	तो	हे	ड	प	ठा	ड	या	ड
०						३			X					२			

सा	री	नि	सा	ष	नि	प	म	प	म	मप	निष	गु	-	गु	-	
म	र	सो	ड	रे	ड	पि	या	मु	ल	ह	र	सो	ड	रे	ड	
०				३				X						२		

राग मालकांस, ताल एकताल, छय ठाय

काहे री धन जागी हो
 ऐमन रात अंधियारी, जियरा नाहिं ढरे हो बोरा ॥
 आज मोरा रे पिया आँखन में बापो रे
 निंदिया हराय, शोक उभराय गयो रे मोरा ॥

स्याहें

सागु	मगु मघु	धुम	-म	म-	गु-मघु	गु	सा सा
काहे	ऽरी धन	जाऽ	ऽगी	होऽ	ऐऽऽऽ	सऽ	ऽन
४		X		•		२	

सा--नि	गुसा	सा-	नि
राऽऽऽ	ऽऽ	वऽ	ऽअं
		२	

निधु	धु-धुनि	नि-	नि सा	सा-	गुम	म--गु
विऽ	याऽऽऽ	रीऽ	धु-	राऽ	नाऽ	हिऽऽऽ
४		X	ऽऽ	जिय	२	

म	धुम	--मघु	गु	सासा
रेऽ	ऽऽ	होऽ	वोऽ	ऽरा
			३	

अंतरा

सा--गु	मघुनिषा	साऽ	--	सांनिधुनि, --सा-	गुम गु सा
आऽऽऽ	मोरारेपि	याऽ	ऽऽ	आँखनमें, ऽऽआऽ	योऽऽरे
४		X		•	

-, निनि, सा, सा	निधु, -, म, -	मघुनि	सा, -, गुम, गु-	सा, -, धु, मघु	म-गुला
ऽ, निदि, या, ह	राऽ, ऽ, य, ऽ	शोक उम रा, ऽ, ऽय, गऽ	यो, ऽ, रे, मोऽ	राऽऽऽ	
२		•		३	

राग मालकौंस, ताल त्रिताल, लय मध्य

माई री मैं कैसे पाऊं दरस तोरे
जानत वही मेरो ध्यान ॥
मान री भौं, भौं का नहीं देत दरस
शोक मन करत तेरो ध्यान ॥

स्थानि

म	गु	-घ	म	घ	म	-म	गु	-	म	गु	सा	सा		
मा	ई	ऽरी	मैं	के	ऽ	से	ऽ	पा	ऊ	ऽ	द	र	ऽ	स
३				X			२				०			

मि	सा	घ	मि	सा	सा	म	गु	म	मि	मि	मि	मि	मि	मि	मि	मि	मि	मि
तो	ऽ	रे	ऽ	जा	न	त	ऽ	तू	ऽऽ	ही	मे	ऽरो	ऽ	ध्या	ऽ	ऽ	न	ऽ
३				X				२						०				

अंतरा

म	घ	-म	घ	सा	-	-	मि	-	गु	मि	सा	घ	मि	मि
मा	ऽ	ऽन	री	भौं	ऽ	ऽ	भौं	ऽ	का	न	हीं	दे	ऽ	त
३				X			२				०			

सा	मि	मि	गु	म	घ	मि	सा	सा	मि	घ	म	मि	मि	मि	मि	मि	मि	मि
द	र	स	शो	क	म	ऽ	ऽ	न	क	र	त	ते	ऽरो	ऽ	ध्या	ऽ	ऽ	न
३				X					२						०			

राग मालकौंस, ताल एकताल, लय द्रुत

जानंद मना, आज जानंद मना
मोरा जो पिया घर भाया ॥
चहुँ दिस सय घमकत
रतियाँ बिल गयो घनिया ॥

स्याई

ध्रु	-	ध्रु	गु	म	गु	ध्रु	-	म	-	-	-
म	५	म	नं	ट	म	ना	५	५	५	५	५
भा		३		४		×		०		२	

म	-	ध्रु	गु	म	गु	ध्रु	-	म	-	गु	म
भा	५	म	नं	द	म	ना	५	५	५	भा	ज
		३		४		×		०		२	

म	सा	गु	गु	म	गु	ध्रु	-	म	-	म	-
भा	५	५	नं	द	म	ना	५	५	५	५	५
		३		४		×		०		२	

गु	म	ध्रु	म	ध्रु	-	गु	म	सां	-	ध्रु	त्रि
मो	रा	जो	पि	या	५	ध्रु	र	भा	५	या	५
		३		४		×		०		२	

अंतरा

गु	म	ध्रु	म	त्रि	ध्रु	सां	त्रि	सां	सां	त्रि	गुं
ध्रु	हुं	दि	स	स	ब	ध्रु	म	क	त	र	ति
		३		४		×		०		२	

त्रि	-	ध्रु	म	ध्रु	त्रि	ध्रु	गु	सां	-	ध्रु	त्रि
यां	५	खि	ल	ग	यो	ब	नि	या	५	५	५
		३		४		×		०		२	

राग मालकौंस, ताल एकताल, लय मध्य और द्रुत

छय तेरी छय तेरी, झॉलन में झॉलन में
 करसायो मन निसदिन निसदिन ॥
 हतै नतै तू री तू री, भर जो गयी दसों दिस
 करसायो मन निसदिन निसदिन ॥

स्थाई

म	-	म	ग	सा	-	त्रि	-	सा	सा	सा	-
गु	५	ब	ते	री	५	छ	५	ब	ते	री	५
छ		०		२		०		३		४	
त्रि	साग	सा	घ	त्रि	घ	त्रि	सा	-	सा	-	सा
झॉ	पड	५	न	५	में	झॉ	ख	५	न	५	में
ख		०		२		०		३		४	
त्रि	सा	-	गम	पनि	सांग	सां,	-	घ	त्रि	घ	म
त	र	५	सा	५५	५५	यो,	५	५	५	म	न
ख		०		२		०		३		४	
गु	म	-	गु,	-	सा	त्रि	सा	-	सा,	-	सा
नि	स	५	दि,	५	न	नि	स	५	दि,	५	न
ख		०		२		०		३		४	

अंतरा

गु	गु	-	म	घ	-	त्रि	सा	-	त्रि	सा	-
इ	ते	५	उ	ते	५	तू	री	५	तू	री	५
ख		०		२		०		३		४	
त्रि	त्रि	सां	गु	सां	-	घ	घ	त्रि	घ	म	-
भ	र	झो	ग	यी	५	द	सों	५	दि	स	५
ख		०		२		०		३		४	

त्रि	षा	-	गुम	ध्रुति	सां	सा,	-	ष	त्रि	ष	म
व	र	५	सा५	५५	५५	यो,	५	५	५	म	न
X		०		२		०		३		४	
ग	म	-	गु,	-	सा	त्रि	षा	-	षा,	-	षा
नि	ष	५	दि,	५	न	नि	ष	५	दि,	५	न
X		०		२		०		३		४	

राग मालकौंस, ताल त्रिताल, लय द्रुत

फूल वेदाग ये बन
बन घन भरे खिरै सुंदर ॥
तरु पर लागे सोहे
बेलरिया खिरै फौर सुंदर ॥

स्थई

म	-	ग	-	त्रि	सा	-	-	-	सा	-	त्रि	-	ग	-	सा	म
फ	५	ल	५	वे	दा	५	५	५	ग	५	ये	५	ब	५	न	फ
	३				X				२				०			

-	ग	-	त्रि	सा	-	-	-	सा	-	त्रि	-	ग	-	सा	त्रि
५	ल	५	वे	दा	५	५	५	ग	५	ये	५	ब	५	न	ब
३				X				२				०			

सा	त्रि	साम	गुम	ग	मनि	ध	-	निसा	ध	-	त्रि	सा	सानि	धध	मग	म
न	घ	५	५	न	म	रे	५	खि	रे	५	सु	द	र	५	५	फ
३					X				२				०			

अंतरा

म	म	ग	मनि	धनि	घ	त्रि	-	सा	-	-	-	सानि	साग	सा,	-	-	त्रि
त	रु	प	५	५	र	ला	५	गे	५	५	५	सो	५	हे,	५	५	वे
३						X				२				०			

-	साम	गुम	ग	मनि	ध	-	निसा	ध	-	त्रि	सा	सानि	धध	मग	म
५	ल	५	या	खि	रे	५	फ	रे	५	सु	द	र	५	५	फ
३				X				२				०			

राग कौशी, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

सीसेरी सेरा बंयले
 फनाजी धारो सवालाखा पेचारो ॥
 ग्हारो जो है धारो, सगव्य रे खादा
 अस का करो रे, घोका पे पधारो ॥

स्थान

ग		म	घ	प		म	-	-	-		ग	म	री	ग	म		ग	-	-	घ					
सी		५	से	५	री	से		रा	५	५	५		५	५	५	बं	घ		ले	५	५	घ			
		३						×					२							०					
		मि	सा	ग	म		प	म	-	घ	नि		सा	नि	नि	घ	-	ग		म	प	ग	ग		
		ना	जी	धा	रो		स	बा	५	ख	५		५	५	सा	५	५	पे		चा	५	रो	५	सी	
		३						×					२								०				

अंतरा

ग		म	घ	नि	सा	नि	नि	घ		नि	सा	-	घ		नि	सा	गं	मं		गं	-	सा	सा		
ग्हा		रो	बो	५	५	है	५		धा	रो	५	स		ग	ळा	रे	५		ला	५	हा	अ			
		३						×						२							०				
		सा	नि	-	घ		प	म	-	ग		म	घ	नि	सा	नि	नि	घ		म	प,	प	म	ग	
		स	भा	५	क		रो	रे	५	चो		का	पे	५	५	प	५		घा	५,	रो	५	सी		
		३						×						२							०				

राग चंद्रकौंस, ताल त्रिताल, लय मध्य

षेणुनाद् दसोदिस गयी तव
 सुनत देव नार भूल गय सुध ॥
 षेणुसे सत सुर निकले जब
 नाद सुने जीव मृग विहंग सव
 मौन धरे मन में गाये जब ॥

स्थाई

-	म	ध	नि		सा	-	सां	घ		नि	-	सा	रिं		रीं	सा	-	नि	
५	वे	५	णु		ना	५	द	द		सो	५	दि	स		ग	ई	५	त	
३					X					२					०				
घ	म	म	म		घ	-	म	नि		-	घ	सा	-		नि	रीं	सा	नि	
व	सु	न	त		दे	५	व	ना		५	र	भू	५		ल	ग	य	सु	
३					X					२					०				
घ	म	ध	नि																
घ	वे	५	णु																
३																			

अंतरा

-	ग	म	घ		नि	-	ग	म		सा	-	सां	घ		नि	सा	-	रीं	
५	वे	५	णु		से	५	स	त		सु	५	र	नि		क	ले	५	ब	
३					X					२					०				
सां	सा	नि	ध		म	म	-	घ		-	म	नि	घ		म	ध	नि	सा	
व	ना	५	द		सु	ने	५	जी		५	व	मृ	ग		वि	ह	ग	स	
३					X					२					०				
सां	सा	-	नि		घ	नि	-	ग		ग	सा	-	रीं		-	सा	-	नि	
व	मौ	५	न		घ	रे	५	म		न	में	५	गा		५	वे	५	ब	
३					X					२					०				
घ	म	ध	नि																
व	वे	५	णु																
३																			

राग वसंत, ताल त्रिताल, लय मध्य

सपने में मिलती तोहे पियारे
जल नैन के मारे कहाँ मैं सोती ॥
दुःख की सेज पे परी तोरी प्यारी
मन में शोक पिया घर भावो
दीप की ज्योत मलिन भये अथ ॥

म्याई

री	ग	म	नि	ध्र	प	म	ग	मं	ग	नि	ध्र	प	मं	मं	गरी	सा	सा	
स	प	उने	में	मि	ल	उ	ती	उ	तो	उ	हे	पि	मा	उ	उ	उ	रे	उ
०				३				×					२					

री	ग	म	नी	ध्र	प	मं	ग	मं	ग	मं	ध्र	निसारी	निसा	निध्र	प			
स	प	ने	में	मि	ल	उ	ती	उ	तो	उ	हे	पि	या	उ	उ	उ	रे	उ
०				३				×					२					

सा	ग	म	नि	ध्र	प	मं	ग	मं	ग	म	ध्र	निसारी	निसां	मं	ध्र		
स	प	उने	में	मि	ल	उ	ती	उ	तो	उ	हे	पि	या	उ	उ	उ	बल
०				३				×					२				

री	सा	नि	ध्र	प	ग	ग	ग	नि	ध्र	प	मं	ग	री	सा	
नै	उ	न	के	मा	उ	रे	उ	क	हों	मै	उ	सो	उ	उ	ती
०				३				×				२			

अंतरा

मं	ग	मं	ध्र	सा	री	सा	सा	सा	नि	ध्र	री	नि	ध्र	प	
दु	ख	की	उ	से	उ	ब	पे	प	री	उ	री	प्या	उ	उ	री
०				३				×				२			

नि	नि	री	ग	ग	री	सा	ध्र	सा	नि	ध्र	री	नि	ध्र	प	
उ	मन	उमें	उ	शो	उ	क	पि	या	उ	घ	र	आ	उ	वो	उ
०				३				×				२			

री	ग	ग	म	ध्र	नि	नि	नि	ध्र	प	मं	ग	मं	ग	मं		
उ	दी	उप	की	ज्यो	उ	त	म	लि	उ	न	म	ये	उ	अ	ब	उ
०				३				×					२			

राग वसंत, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

रंग केसरिया स्त्रि पागा बंधले
 वनकेसरिया रंग ले खिल धावोरे ॥
 पेरी हूं तो रे सैयाँ
 रंग कुसुंभि चीरो, घवरो चुनरीरे ॥

स्थाई

म,मं	धुनि सा नि निधु धुप	पधु प,प -म ग,	मं - ग -	मंम धुनि सा, मंमंघ
र,ग	केऽ ऽऽ सऽ रिऽ	याऽऽ,ऽ ऽसि र,	पा ऽ गा ऽ	बघ लेऽ ऽ, वनऽ
	०	३	×	२

	नि			
रीरीसा सा -नि धु	पधु प,प -म ग,	सा ग म मग	निधुसा नि रीसा मंमं	
वेऽऽ ऽऽ ऽल रि	याऽ ऽ,ऽ ऽर ग,	लै खिल धाऽ	योऽ रेऽ ऽऽ रग	
०	३	×	२	

अंतरा

मंग	रीसा ग म -	धुम मधु निधु निसा	मंमधु रीरीसा सा, मंमं
पेरी	हूतो रे से ऽ	याँर गकु सुभि चीरो	घघऽ रोऽऽ ऽऽ, चुन
	०	३	×

धुनि	धुसा	निरीसा	मंमं
रीरे	ऽऽ	ऽऽऽ	रग
२			

राग परज, ताल त्रिताल, लय द्रुत

ना करोजी भोसंग रा

सह नहीं जाय, दुख जिय कह बोहे ॥

ना संग बोलत ना कछु सुगत

शोक पिया सुम दिन मन ना सहे ॥

स्थाई

- री-निसां -नि ध्रु | नि - - - | - मं -ध्रु नि | सां - - सा |
 ऽ नाऽऽऽ ऽक रो | बी ऽ ऽ ऽ | ऽ मो ऽसं ग | रा ऽ ऽ र |
 ३ X २ ०

- निनि री ग | री ग री सा सा | - निनि सा री | नि सां ध्रु नि |
 ऽ सह न ही | जाऽ ऽ ऽ य | ऽ दुख जि य | क ह तो हे |
 ३ X २ ०

- सा -नि ध्रु |
 ऽ ना ऽक रो |
 ३

अंतरा

- मं -ध्रु नि | ध्रु - नि नि | - सा -नि ध्रु | प - गम ग |
 ऽ ना ऽसं ग | बो ऽ ल त | ऽ ना ऽक छु | सु ऽ हऽ त |
 ३ X २ ०

- प -ध्रु सां | ग - री सा | - निनि सां री | सासा - ध्रु नि |
 ऽ शो ऽक पि | या ऽ तु म | ऽ बिन म न | नाऽ ऽ स हे |
 ३ X २ ०

- सारीनिसा -नि ध्रु |
 ऽ नाऽऽऽ ऽक रो |
 ३

राग सोहनी, ताल त्रिताल, लय द्रुत

रंग ना दारो श्यामजी गोरी वे रे
 वेरी लई ये नयी सारी
 सखी सहेन्या हँस करे देंगी गारी ॥
 बिभे हो पिलारी, मानन नाहीं
 पाजोरी ना करो जायो मैं तो हारी ॥

स्याई

सां	घां	घ							
सां	रीं	घां	नि	मं	-म	घ	-	-	-
३				३	३	३	३	३	३
३				३	३	३	३	३	३

सां	घां	घ							
सां	रीं	घां	नि	मं	-म	घ	-	-	-
३				३	३	३	३	३	३
३				३	३	३	३	३	३

नि				घा		नि			
सां	घ	-	मं	ग	-	-	-	ग	-
३				३				३	
३				३				३	

नि	रीं	ग	रीं	मं	ग	-	रीं	सां	-
३				३				३	
३				३				३	
३				३				३	

अतरा

मं		नि		नि					
ग	ग	मघ-	घ	घ	सा	-	सा	-	सा
३					३		३		३
३					३		३		३

नि	रीं	ग	रीं	मं	ग	-	रीं	सां	-
३				३				३	
३				३				३	
३				३				३	

राग श्रीकल्याण, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

देखो रे उत पुलन हगी
 रंग रंग छाये रे, मेरो मन भाये ॥
 धरे ये दूजो रे, रंग मिल भाये
 संजा धेरी हाली रे, मेरो मन भाये ॥

स्थान

री	ग	री	सा	-	सा		प	-	-	प		प	ध	नि	ध	-	प		री	-	-	ग
दे	खो	रे	ऽ	ऽ	उ		त	ऽ	ऽ	फु		ल	न	ऽ	ऽ	ऽ	ल		गी	ऽ	ऽ	र
	३						×					२							०			
री	नि	री	नि		ध	-	प	-		ग	मं	प	ध	प	मं	ग	री		ग	री	सा	री
ग	र	ऽ	ग		छा	ऽ	ये	ऽ		रे	ऽ	ऽ	मे	रो	म	न		भा	ऽ	ये	दे	
	३				×					२								०				
ग	री	सा	सा	-	-	सा																
खो	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	उ																
	३																					

अंतरा

री	नि	नि	-	ध		प	प	-	प	-		म	म	ध	मं		ध	नि	सा	री	री	री		
ख	रे	ये	ऽ	दू		जो	ऽ	ऽ	रे	ऽ		रं	ग	मि	ल		आ	ऽ	ऽ	ये	सं			
	३					×						२					०							
री	ग	-	री		ग	मं	प	ध	घ	-		म	ध	नि	ध	प	मं	ग	री		ग	री	सा	री
आ	के	ऽ	री		छा	ऽ	ऽ	ऽ	ली	ऽ		रे	ऽ	ऽ	मे	रो	म	न		भा	ऽ	ये	दे	
	३				×							२								०				
ग	री	सा	सा	-	-	सा																		
खो	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	उ																		
	३																							

राग गौरीवसंत, ताल त्रिताल, लय मध्य

भाज पेरीले गोरी रंग वसंतीवीरा
 भाय रितुराज, कोयलरीया कूके ॥
 रंगादे रंगादे भरे रंगरेजरा
 भाय रितुराज, कोयलरीया कूके ॥

स्थाई

- ग मंग री | ग सा री सा | - रीग - म नि | नि ध्रप- ध्र प |
 ऽ भा जपे री | ले ऽ गो री | ऽ रग ऽ ब सं | ती ऽ ऽ ऽ ची रा |
 ३ X २ ०

- सासा - नि ध्रप | पध्रप ग मंग ग | - रीग - म नि | नि ध्रप- ध्र प |
 ऽ भाय ऽ रि तुऽ | राऽऽ ऽ ज ऽ | ऽ कोय ऽ ल री | या ऽ ऽ ऽ कू के |
 ३ X २ ०

मं
 ग ग मंग री |
 ऽ भा जपे री |
 ३

अंतरा

- रीग - रीसा सांनी | ध्र नि - ध्रप - | म ग- गमं - ग री | गमंध्रनि सानि री सा |
 ऽ रंगा ऽ देऽ ऽ र | गा ऽ देऽऽ ऽ | ऽ ऽ भरे ऽ र ग | रेऽऽऽ ऽ ऽ ज रा |
 ३ X २ ०

- सासा - नि ध्रप | पध्रप ग मंग ग | - रीग - म नि | नि ध्रप- ध्र प |
 ऽ भाय ऽ रि तुऽ | राऽऽऽ ऽ ज ऽ | ऽ कोय ऽ ल री | या ऽ ऽ कू के |
 ३ X २ ०

मं
 ग ग मंग री |
 ऽ भा जपे री |
 ३

राग धनवसंती, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

दीपकी ज्योत जरे रे सुभघरी
 दीपपौति यनि मीको सुभघरी ॥
 चंदन घोलकर धांगन लीपे हे
 मोतीयन चौक पुरावो सुभघरी ॥

स्थार्ई

मं घनि सानि घु | प मंग -मं री | ग - ग ग | घ मं घनि सां |
 ऽ दीऽ ऽप की | ज्योऽऽ ऽत ज | रे ऽ रे सु | म घ रीऽ ऽ |
 ० ३ X २

म घनि सानि घु | प मंग -मं री | ग - ग ग | घ मं घनि सां |
 ऽ दीऽ ऽप की | ज्योऽऽ ऽत ज | रे ऽ रे सु | म घ रीऽ ऽ |
 ० ३ X २

घपमं - मं घनि | सा सा -नि घु | घनि रीनि घपमं- ग | घ मं घनि सां |
 दीऽऽऽ ऽ प पाऽ | ऽ ति ऽब नि | नीऽ ऽऽ कोऽऽऽ सु | म घ रीऽ ऽ |
 ० ३ X २

मं घनि सानि घु |
 ऽ दीऽ ऽप की |
 ०

अंतरा

- मंमं मं घनि | सा सा -सा सा | सा - सा सां | नि रीग गरीं सांसां |
 ऽ खद न घोऽ | ऽ ल ऽक र | आ ऽ ग न | ली पेऽ हैऽ ऽऽ |
 ० ३ X २

- निरीं ग रीं | नि रीं नि घु | घपप- मंग- - ग | घ मं घनि सां |
 ऽ मोति य न | खौ ऽ क पु | राऽऽऽ वोऽऽ ऽ सु | म घ रीऽ ऽ |
 ० ३ X २

मं घनि सानि घु |
 ऽ दीऽ ऽप की |
 ०

राग कामोदवंती, ताल त्रिताल, लय मध्य

ये तो मानलेरी मों जरा
 ताल सत सुर मिळ गान यनत ॥
 लय सम बांध ताल कर गुनिजन
 पंच मिळ सुर राग तय यनत ॥

स्थायी

रीग मर मग री | गु री सा री | प - - प | ष - मं -
 येऽ ऽऽ तोऽ मा | ऽ न ले री | मों ऽ ऽ ज | रा ऽ ऽ ऽ
 ० ३ X २

ग मप म री | नि सा प्र ति | प री री प | म ग री सा |
 ता ऽऽ ऽ ल | स त सु र | मि ल गा ऽ | न ब न त |
 ० ३ X २

अंतरा

सारी सासा मरी प | ष - प सा | - प ग म | री गु री सा |
 लऽ यऽ सऽ म | बा ऽ ध ता | ऽ ल क र | गु नि ज न |
 ० ३ X २

प - री री | ग म - प | सा - प ग | म री गु रीसा |
 पं ऽ च मि | ल सु ऽ र | रा ऽ ग त | ष ब न तऽ |
 ० ३ X २

राग दुर्गाकेदार, ताल त्रिताल, लय मध्य

छादले छदाले छदाले
 काहे करो ऐसन बतिया ॥
 जो मांगो सो देहो तोहे
 उठाले गठरिया ये पिटिया ॥

स्थाई

			- - - म
			५ ५ ५ ल
			०
ग	म		
- म री - सा	म - री -	- रीम मप म	पध ध - म
५ द ले ५ ल	दा ५ ५ ५	५ ले ५ ५ ५ ल	दा ५ ले ५ का
३	X	२	०
री		प	
- सा सारी ध	सा - म - ग	प मं ध प	सासां धप मम म
५ हे ५ ५ क	रो ५ ऐ ५ ५	स न व ति	या ५ ५ ५ ५ ला
३	X	२	०

अंतरा

			- - - म
			५ ५ ५ जो
			०
ग			
- पध पध - सा - - ध	- सा - री	सांघ प म म	म
५ मां ५ गो ५	सो ५ ५ दे	५ हो ५ तो	हे ५ ५ ५ ठ
३	X	२	०
सा			
म री - ध	गारी - सां व	म - - व ध	सांसां धप मम म
दा ले ५ ग	टा ५ रि या	ये, ५ ५ रि टि	या ५ ५ ५ ५ ला
३	X	२	०

राग केदारनंदा, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

ला दे धीरा म्हाने चुनरी
 हूं जाय पेरंगा सासरियामें
 घुंघट जोल दिखारूं, साग म्हारी पियासो ॥
 येसी वैसी नी लावो, धीरा म्हाने चुनरी
 लावो तो लावो बांधे म्हारा पचरंग पाग ॥

स्थार्ई

मं	ग	ध	ध
मं	री - सा	म - - गप	गप प प प
लाऽ	३ दे ३ बी	रा ३ ३ म्हाऽ	नेऽ ३ चु न
	३	३	०
		३	०
			०

पमं	ग	ध	ध
पमं	री - सा	म - - गम	गप प प प
३ दे ३ बी	रा ३ ३ म्हाऽ	नेऽ ३ चु न	री ३ ३ हूं
३	३	३	०

धनिप	पमं	मं	पमं	ग	ध	प	प	-	प	नि	सा	री
जाऽऽ	३य	पे	राऽ	री - सा नि	प	प	प	-	प	नि	सा	री
३	३	३	३	गा ३ सा स	रि	या	मं	३	३	घुं	घ	ट
				३	३	३	३	३	३	३	३	३

-री	सा	नि	सा	ग	ध	प	प	म	ग	म	म	-प
३ल	दि	रा	बूं	सा ३ ज्ञ म्हाऽ	री ३ ३	वि	या	सो ३ ३ ३	ला			
३				३	३			३				

अंतरा

प	मं	प	प	सा	सा	सा	ध	नि	सा	री	नि	सा	ध	प
पे	सी ३	बे	सी	नी ३	ला	बो	बी	ग	म्हा	ने	चु	न	गी	ला
	३			३			३				३			

नि	सा	री	नि	प	ध	-म	प	-ध	नि	प	ध	प	म	म	प
३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३

राग कौशीकानडा, ताल एकताल, लय द्रुत

मुख धा दरदारे, दरदा सुरदारे
 लय मिल कर भरदारे ॥
 करो मन सुर तानारे
 दूना तीना घोवा भरदारे ॥

स्थाई

सां	सां	घ	नि	घ	म	प	-	ग	-	मध	निगा
०	३	३	५	४	३	५	५	०	५	२	५५

सां	सां	घ	नि	घ	म	प	-	ग	-	म	-
०	३	३	५	४	३	५	५	०	५	२	५

ग	ग	मध	घ,	ग	ग	मप	प,	प	म	-	-
०	३	३	५	४	३	५	५	०	५	२	५

मम	ग	धध	म	निनि	घ	निगा	सांनि	धप	मग	मध	निगा
०	३	३	५	५	४	५	५	५	५	२	५

अंतरा

म	ग	ध	म	नि	घ	नि	-	सां	-	सां	-
०	३	३	५	५	४	५	५	०	५	२	५

गग	सा	मम	ग	धध	म	सांसां	सांनि	धप	मग	मध	निगा
०	३	३	५	५	४	५	५	५	५	२	५

राग कोमल वागेथी, ताल त्रिताल, लय द्रुत

भाज दिया धरे घर मोरे
 पिपारे भाव मिलोरे, मगल दिन ॥
 जगत मन परत दिवना पहुँ
 पिपारे भाव घर, मगल दिन ॥

स्थाई

नि	सारी	सां	ध	नि	धुप	पम	म	पम	-	-	ग	ग	ग	ध	ध
भा	५५	५	ब	५	दि५	या५	ब	रे५	५,	५	५	घ	र	मो	रे
०				३				×				२			

घनि	धुधु	-	ग	म	री	-	ग	री	सारीसा	धु	-	नि	साग	ग	मधु	ध
पि५	या५	५	रे	५	भा	५व	मि	लो५५	रे५	५	म	ग५	रु	दि५	न	
०				३				×				२				

घनि	सारी	सां	ध
भा५	५५	५	ब
०			

अंतरा

नि	सां	सा	ध	ध	नि	सा	सा	नि	नि	निरी	सां	री	-	सां	सां
ब	र	त	म	न	ब	र	त	दि	य	ना५	५	५	५	ब	हुँ
०				३				×				२			

म	री	ग	री	सा	ध	-	नि	धुप	पम	-	-	ग	मधु	ध	निसा	सा
मि	या	५	रे	५	भा	५व	घ५	र५	५,	५	म	ग५	रु	दि५	न	
०				३				×				२				

घनि	सारीसा-	-	ध
भा५	५५५५	५	ब
०			

राग सोहनीभटियार, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

मारुजी भूलो ना म्हाने
 अज घर तुमविन रातां डर लागे म्हाने
 फयु नहीं सूझे, दुख जिय लागे म्हाने ॥
 रो रो जागत सारी रतियाँ
 यह बिहुड़न अव सह नहीं जाये म्हाने ॥

त्याई

- - मं ष |
 ऽ ऽ मा रु |
 २

मंघ निसां सां घ | नि ष प म | म - - - | प ग - - |
 जीऽ ऽऽ ऽ भू | लो ना ऽ म्हा | ने ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ |
 ° ३ X २

- मप -ग री | सा सा -ग ग | ग म -घ ष | नि सां नि ष |
 ऽ अव ऽष र | तु म ऽवि न | रा तां ऽड र | ला गे म्हा ने |
 ° ३ X २

-घ नि सा री | नि - सां - | - निसां -नि ष | मं घ निसां सा निष |
 ऽ फ लु न ही | सू ऽ से ऽ | ऽ दुख ऽजिय | ला गे म्हाऽ नेऽऽ |
 ° ३ X २

मंघ रीनि सा घ |
 मारु जीऽ ऽ भू |
 °

अतरा

- मंघ -मप | म - म म | - मप मप ग | म ग ष - |
 ऽ रोऽ ऽरोऽ | जा ऽ ग त | ऽ साऽ ऽरी ऽ | र ति याँ ऽ |
 ° ३ X २

- गम - घ ति | सा नि सां सां | - निसा - नि ध | म ध निसां सा नि ध |
 ऽ यह ऽ वि छु | ङ न भ य | ऽ सह ऽ न ही | जा ये म्हाऽ नेऽऽ |
 ० ३ X २

मध री नि सां ध |
 मारु जीऽ ऽ भू |
 ०

राग पटमंजरी, ताल त्रिताल, लय मध्य

सूक्ष्म नाहिं गान त्रिन भम कछु
 धानत तूहि सब जन नाहिं भौ ॥
 देखत घाट शोक मन नयनन
 धीरज धार तू दौ धीर भौ ॥

स्याई

म	गु	म	नि	प	म	प	गु	म	म	गु	री	सा
-	गु	-म	नि	प	-	प	-	गु	म	म	गु	री सा
५	सू	५	त	ना	५	हि गा	५	न	वि	न	म	म क छु
३			×				२				०	

म	गु	म	नि	प	म	प	गु	म	म	गु	री	सा
म	गु	-म	नि	प	-	प	-	गु	म	म	गु	री सा
५	सू	५	त	ना	५	हि गा	५	न	वि	न	म	म क छु
३			×				२				०	

म	गु	म	घ	घनि	सां	सां	सां	निष	प	घनि	घ	म	प
-	गु	-म	घ	घनि	सां	सां	सां	निष	-	प	घनि	घ	म प
५	जा	५	त	तू	५	हि	स	ब	५	न	ना	५	हि भौ
३			×					२			०		

म	गु	म	नि
म	गु	-म	नि
५	सू	५	त
३			

अंतरा

म	प	नि	सां	सा	री	गु	री	सां	री	नि	सां	नि	प
-	प	नि	सां	-	सा	री	गु	री	सां	री	नि	सां	नि प
५	दे	५	त	बा	५	ट घो	५	क	म	न	न	घ	न न
३			×				२				०		

- निषानिनि -प म | मप श म री | री प धनि सां | निष निप मप गुम |
 ऽ धी ऽ ऽ ऽ ऽ र ज | घा ऽ ऽ ऽ र | त् ऽ दौ ऽ ऽ | धी ऽ ऽ ऽ र ऽ मौ ऽ |
 ३ X २ ०

म
 - श -म नि |
 ऽ ष ऽ ष त |
 ३

राग पटमंजरी, ताल त्रिताल, लय मध्य

सजल नैना काहे
गोरी कारन बतादे री ॥
ना हम देख सकत तोरा शोक
भा शोभे द्रगजल तोहे
गोरी कारन बतादे री ॥

स्थाई

-	सा	ध	नि		सा	ग	-	म		-	-	प	ग		^प म	म	ग	री	
५	स	ज	ल		नै	ना	५	५		५	५	का	५		५	५	हे	५	
३					X					२					०				

सा	सा	ग	म		प	-	ध	नि		प	^प ध	^म म	प		ग	^म मे	ग	री	
५	गो	री	५		का	५	र	न		ब	ना	५	दे		५	री	५	५	
३					X					२					०				

सा	सा	ध	नि	
५	स	ज	ल	
३				

अंतरा

-	सा	<u>री</u>	सा		म	-	म	ग		प	नि	ध	सा		<u>नि</u>	<u>ध</u>	<u>प</u>	<u>म</u>	
५	ना	५ह	म		दे	५	र	स		क	त	तो	रा		शो	५	५	क	
३					X					२					०				

-	ग	प	नि		सा	-	ध	नि		सा	ग	म	-		म	ग	री	सा	
५	ना	५	शो		मे	५	द्र	ग		ज	ल	५	५		तो	५	५	हे	
३					X					२					०				

-	ग	प	नि		सा	-	नि	^प प		प	^ध ध	^म म	प		ग	म	ग	री	
५	गो	री	५		का	५	र	न		ब	ता	५	दे		५	री	५	५	
३					X					२					०				

सा	सा	ध	नि
५	स	ज	ल
३			

राग पटमंजरी (भटियार अंग), ताल छक ताल, लय विलंबित

सब रस एक भयो है मोहे री
 एक ही एक रस महिं, कस समझाऊं तमसो री ॥
 लय सुर ताल राग बंधन कर
 ग्यान ध्यान करे गान तमसो री ॥

स्थार्इ

सा, --- सा, --- ष, निषा० नि-ष-
 स, ५५५ ५५५५ व, ५५५ ५५५५ ५, ५५५ र ५ स ५
 ३

सा, --- सा, --- षा, --- सा, --- षा, --- --सा-
 ए, ५५५ ५५५५ क, ५५५ ५५५५ ५, ५५५ ५५ म ५
 X

री, --- नि --- ष, --- प --- म, -प- ग ---
 यो, ५५५ ५५५५ हे, ५५५ ५५५५ मो, ५ हे ५ ५५५५
 २

म, -प- ग --- री, --- सा --- • ष, --- प प ग-
 मो, ५ हे ५ ५५५५ ५, ५५५ ५५५५ री, ५५५ ५५५५
 ०

री, -सा- सा --- मं, --- प, -, निषा, - सा, --- --सा-
 ५, ५५५ ५५५५ ए, ५५५ क, ५, ही ५, ५ ण, ५५५ ५५ क ५
 ३

ष, --- नि --- री, --- षा --- , --- --नि
 र, ५५५ स ५५५५ म, ५५५ दि ५५५ ५, ५५५ ५५५५
 X

प, -नि- सा-सा- नि, ष- प-प- म, -प- प ग--
 क, ५ म ५ स ५ म ५ शा, ५५५ ५५ ऊ ५ त, ५ म ५ ५५५५
 २

म, -प- पग, --- री, --- सा, --- घ, --- पप, ---, पग, ---
 त, डमड सोडडड ड, डडड ड ड ड ड री, डडड डड, डड, डड, डड

री, -सा- सा, --- सा, --- --- घ, निगरी नि-घ-
 ड, ड ड ड स ड ड ड व, ड ड ड ड ड ड ड ड, ड ड ड र ड स ड

अंतरा

--- घमं, -, घमं, - -, -, घमं, - घमं, -, -, -
 ड, ड ड ड लड, ड, यड, ड ड, ड, सुड, ड रड, ड, ड, ड

घनि, सा-, -, - -, -, सा-, -
 ताड, ड ड, ड, ड ड, ड, लड, ड

सा, --- --सा- सा, -सा- सा-सां^{नि} घ, --- --नि-
 रा, ड ड ड ड ड गड व, ड घ ड नड कर ग्या, ड ड ड ड ड न ड

सा
 री, --- नि-घप प, --- म-म- म, -प- पग, ---, ---, ---
 प्या, ड ड ड नड कक गा, ड ड ड ड ड न ड त, डमड डड, डड, डड, डड

म, -प- पग, ---, ---, --- री, --- सा, --- घ, --- पप, ---, पग, ---
 त, डमड सोड, डड, डड, डड ड, डड ड ड ड ड री, डडड डड, डड, डड, डड

री, -सा- सा, --- सा, --- --- घ, निगरी नि-घ-
 ड, ड ड ड स ड ड ड व, ड ड ड ड ड ड ड ड, ड ड ड र ड स ड

राग पट्टमंजरी (भट्टियार अंग), ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

याद भापी री जागी मैं
 तास रही बरसत मैजूरी ॥
 शोक मन मेरो, पिवा ना भाये
 देते बिन बरसत फलसारी ॥

स्थिति

प - - म	मप	ग	री	छा	साप	- - -	धर	मर	म -
पा ८ ८ द	८८	आ	यी	री	जा ८ ८ ८	८ ८ ८	गी ८ ८ ८	८ ८	मै ८
०	३				×		२		
प - - म	मप	म	री	छा	सा	- - -	छा	मा	-
पा ८ ८ द	८८	आ	यी	री	जा ८ ८ ८	८ ८ ८	गी ८ ८ ८	८ ८	मै ८
०	३				×		०		
प - - म	मप	ग	री	छा	साप	- - -	धर	मर	म -
पा ८ ८ द	८८	आ	यी	री	जा ८ ८ ८	८ ८ ८	गी ८ ८ ८	८ ८	मै ८
०	३				×		२		
म म प म	प - म म	पध	ध - प	पप	प, म -				
न र म र	री ८ ब र	म ८ त ८	नै	नू ८ ८	री ८				
०	३			×	२				

अंतरा

ध	मं - मं	ध	सांछा	छा - छां	रूं	नि - ध	- धनि	सांछी	रीं
शो ८ क म	न ८ मे ८	रो	वि	वा ८ ना	८ आ ८ ८ ८	मे			
०	३			×		०			
रूं	नि - ध	प प म म	पप	ध - पप	पप	प, म -			
दे खे ८ वि	न ब ८ र	स ८ त ८	पल	खा ८ ८	री ८				
०	३		×		२				

राग देस, ताल एकताल, लय मध्य और द्रुत

आ राजाजी घरे

कितक दिन वीच्यो रे ॥

शोक कर कर जागियो रे

पियारे मुए तेरे बाँलन में लियो रे ॥

स्थाई

म	मग	रीग	सारी	म	म	प	-	म	-	घ	प
आ	५५	५५	५५	रा	जा	जी	५	५	५	घ	रे
०		३		४		×		०		२	

रप	मग	रीग	सारी	म	म	प	-	म	-	घ	प
भा	५५	५५	५५	रा	बा	जी	५	५	५	घ	रे
०		३		४		×		०		२	

म	प	रि	घप	म	पनि	सारी	सांवा	निप	पम	गरे
री	म	प	नि	म	पनि	सारी	सांवा	निप	पम	गरे
कि	त	क	दि	न	की	त्यो	रे	रे	रे	रे
०		३		४	५	५	०	२	५	५

अंतरा

म	-म	म	प	नि	नि	नि	-	सा	नि	सां	-
ओ	५क	क	र	क	र	जा	५	गि	यो	रे	५
०		३		४		×		०		२	

प	नि	सारी	-	-	-	प	नि	सारी	गरी	सानि	घनि
पि	या	रे	५	५	५	मु	रा	ते	५	रे	५
०		३		४		×		०		२	

प	घ	ग	म	री	-	सारी	सावा	निप	पम	गरी	-
भौं	५	रा	न	में	५	लि	यो	रे	५	५	५
०		३		४		×		०		२	

तराणा, राग देस, ताल त्रिताल, लय मध्य

मला पला पाल पला

मललों मललों दानी दीं दीं तादीं

दिर दिर तादीं तन तादीं

साह देरेना, तनन देरेना देरेना ॥

दानी उदानी दीं दीं तादीं

तन देरेना देरेनात्त दीं

धाकडान् धिरकिटतक धातूना, धिर धिर धिर

साह देरेना, पधप, निसारे मगरे, तनन देरेना देरेना ॥

स्थाई

		सा											
म	गरी	री	म	प	सा	-सा	नि	सा	- - -	नि	ध	पध	पध
५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५
०				३				X			२		

म	गरी	-	म	प	सा	-सा	नि	सां	- - -	नि	सां	री	री
५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५
०				३				X			२		

						री ग								
सा	नि	ध	प	ध	ध	प	म	ग	ग	प	म	गरी	नि	सा
५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५
०				३				X				२		

								ग						
-	मम	रीरी	म	प	सा	नी	सां	री	- -	रीं	ग	पं	म	ग
५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५
०				३				X			२			

रीं	गं	री	-	-	म	गं	री	सां	नि	सां	रीं	रीं	नि	ध	पध	पध
५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५
०				३				X					२			

अंतरा

म म	प नि नि सा	-सा नि नि	सा - - -	- नि सा री
दानी	ठ दा नी दी	५ दी ५ ५ ता	दी ५ ५ ५	५ त न दे
०		३	×	२

गं री री ग	म प प म	ग री सा री ग	-ग गप मम गग
रे ना दे रे	ना ५ ५ त	दी ५ घा कडा ५	५न् धिर किट तक
०	३	×	२

री ग री मम	गा री री नि-	सां नि सा री	सा नि ध पति
घा तू ना धिर	धिर धिर ता ५	नू दे रे ना	५ ५ ५ पनी
०	३	×	२

प निसा री मग	री म ग री	सानिसारी रिसा	नि ध पध धप
प नीसा रे मग	रे त न न	दे रे ना ५ ५ ५	दे रे ना ५ ५ ५
०	३	×	२

<u>सारी, -, सानि, घ</u> ऽ ऽ, ऽ, ही ऽ, ऽ	<u>सा, -, -, -</u> ऽ, ऽ, ऽ, ऽ ०	<u>घ, सा, -, रीग</u> झ, फ, ऽ, जेरो
--	---------------------------------------	---------------------------------------

^{री} <u>सा, -, गरी, म</u> ना, ऽ, ऽ ऽ, ऽ २	<u>गरी, -, सा, -</u> रे ऽ, ऽ, ऽ, ऽ	^{री} , -, साठा, - <u>खे, ऽ, छै ऽ, ऽ</u> ०
---	---------------------------------------	--

<u>नि, घ, प, -</u> या, ऽ, ऽ, ऽ	^म <u>म, पघ, प, म</u> फा, ऽ ऽ, ग, र ३	^{मम} <u>ग, -, रीरी, सा</u> चै, ऽ, ऽ ऽ, या
-----------------------------------	--	--

<u>गरी, -, सा, रीप</u> रे ऽ, ऽ, ऽ, याकी ४	^म ^{री} <u>ग, रीग, सा, री</u> रे, ऽ ऽ, मै, पि
---	--

तराणा राग शिञ्जोटी, ताल त्रिताल, लय मध्य

दानी तदानी दानी देरेना देरेना दे
 तारे तारे दानी तना, देरेना देरे तारे
 तदारे दानी तों, तन देरेना दे ॥
 तान तनारे तनता, ननन देरेना
 तननन तनत, दारे तदानी तना
 तदानी तनदे तनदे, तनतदे तनतदे तनतदे ॥

स्थाई

- सा री सा | नि सा री ग | म ग म - | ग री ग री |
 ऽ दा नी त | दा नी दा नी | दे रे ना ऽ | दे रे ना दे |
 ० ३ X २

- सा री सा | नि सा री ग री | म ग म - | ग री ग री |
 ऽ दा नी त | दा नी दा ऽ नी | दे रे ना ऽ | दे रे ना दे |
 ० ३ X २

- सा - री सा नि ध नि | ध प - ध | नि सा री ग |
 ऽ वा ऽ रे | ता रे दा नी | त ना ऽ दे | रे ना दे रे |
 ० ३ X २

म - ग सा री ग म प | म - ग री | ग म ग री |
 वा ऽ रे त | दा रे दा नी | तों ऽ त न | दे रे ना दे |
 ० ३ X २

अंतरा

- प ध प | म प ध नि | सां - नि ध | नि सां नि ध |
 ऽ वा न त | ना रे त न | ता ऽ न न | न दे रे ना |
 ० ३ X २

- प ध नि | सा री नि सां | री ग री सां | नि ध नि प |
 ऽ व न न | न त न त | दा रे ऽ त | दा नी त दा |
 ० ३ X २

-	सां	-	'प		-	म	ग	री	ग		म	-	प	म		प	-	-	म	
ऽ	ता	ऽ	दी		ऽ	नि	त	न	न		दे	ऽ	त	न		दे	ऽ	ऽ	त	
०					३						×					२				

प	प	म	-		-	ग	म	प	म		ग	-	-	री		ग	ग	री	-	
न	त	दे	ऽ		ऽ	त	न	त	त		दे	ऽ	ऽ	त		न	त	दे	ऽ	
०					३						×					२				

तराणा राग मिश्रगारा, ताल एकताल, लय द्रुत

देरेना दारे, तदारे दारे
 देरेना देरेना देरे नादेरे सना
 तारे दानी तदानी दानी ॥
 दानी तदानी दीं देरेना
 तारे दानी दीं दीं दीं सन दे
 सन देरेना तदारे दानी ॥

स्थाई

त्रि. घ. दे X	- ५	त्रि. रे ०	सा ना	री दा २	ग रे ०	म त ०	ग दा	री रे ३	सा दा	रीगु रे५ ४	रीसा ५५
त्रि. घ. दे X	- ५	त्रि. रे ०	सा ना	री दा २	ग रे ०	- ५	री दा ३	- ५	सा रे	त्रि. दा ४	सा रे
घ. दे X	- ५	त्रि. रे ०	सा ना	री दा २	ग रे ०	म त ०	ग दा	री रे ३	सा दा	रीगु रे५ ४	रीसा ५५
त्रि. दे X	सा रे	री ना ०	त्रि. दे २	सा रे २	त्रि. ना ०	घ. दे ०	त्रि. रे ३	सा ना ३	री दे ४	ग रे ४	म त
म ग ना X	- ५	प सा ०	- ५	म रे २	ग दा	री नी ०	सा त	त्रि. दा ३	सा नी	रीगु दा५ ४	रीसा नी५

अंतरा

म दा X	- ५	प नी ०	घ. त	म दा २	प नी	नि दी ०	-नि ५म	सा दे ३	री रे	सा ना ४	- ५
--------------	--------	--------------	---------	--------------	---------	---------------	-----------	---------------	----------	---------------	--------

सा	नि	घ	प	घ	-घ	म	-म	ग	मग	री	सा
वा	रे	दा	नी	दी	ऽम्	दी	ऽम्	दी	ऽम्	त	न
X		०		२		०		३		४	
री	-	ग	म	प	सा-नि	घप	म	ग	री	सागु	रीसा
दे	ऽ	त	न	दे	रेऽऽ	नाऽ	त	दा	रे	दाऽ	नीऽ
X		०		२		०		३		४	

तराणा, राग मिश्रकाफी, ताल त्रिताल, लय 'मध्य

तना दीम् तना देरेना

तद्रे दानी तारदानी तना, तनतनत तन दीम्

तनादीम् तनादीम् तनादीम्, तना देरेना ॥

तनत नत तन नतन दीम्

नतनना तदीम् देरेना, पध निप धनी, धनिसानि

सारे, नात्तदीम् नात्तदीम् नात्तदीम्, तना देरेना ॥

स्थाई

										- - घ प -
										५ ५ त ना ५
म	रीरी	म म	प	ध - नि सानि	ध - पप -	मम	प घ पघ			
दी	५म् ५	त	ना ५ दे रे ५	ना ५ ५ ५ ५	५ ५ ५ त ना ५					
०			३	×	२					

पमम	रीरी	म म	मपधनि पध - नि सानि	ध - पप -	मम	प घ पघ
दी ५ ५	५म् ५	त	ना ५ ५ ५ ५ ५ दे रे ५	ना ५ ५ ५ ५	५ ५ ५ त ना ५	
०			३	×	२	

म	रीरी	म म	प	ध - नि सानि	ध प - ध	ध म प घ
दी	५म् ५	त	ना ५ दे रे ५	ना ५ ५ त	दा रे दा नी	
०			३	×	२	

नि सा	-सा नि	सॉनि	घ प नि	ध - - म	घप पम	री म
ता ५ ५	र दा	५ ५ नी ५ त	ना ५ ५ त	म ५ त ५ न त		
०			३	×	२	

प ध नि	सा	- सांसां सानि निघप	-घ निनि निघधम	-प घघ घ प	
त न दी	५	५ ५ त ५ ना ५ ५	५ दी ५ त ५ ना ५ ५	५ दी ५ त ना	
०			३	×	२

मम	रीरी	म म	प	ध - नि सानि	ध - पप -	मम	प घ पघ
दी ५ ५	५म् ५	त	ना ५ दे रे ५	ना ५ ५ ५ ५	५ ५ ५ त ना ५		
०			३	×	२		

अंतरा

- - सा नि ।
 ऽ ऽ त न ।
 २

ध प ध ध | म प ध नि | सा - सा सानि | निध ध री - |
 त न त त | न न त न | दी ऽ ऽम् नऽ | तऽ न ना ऽ |
 ० ३ X २

- ग म गग | रीं सा नि ध | पध निप ध नि | धनि सानि सा रीं |
 ऽ त वी ऽम् | दे रे ना ऽ | पध निप ध नि | धनि सानि षा रे |
 ० ३ X २

- रीमं ग रीं | सा नि धध नि रीं | सा नि ध प | मम पसा नि ध |
 ऽ नाऽ ऽ त | दी ऽ ऽम् नाऽ | ऽ त दी ऽ | ऽम् नाऽ ऽ त |
 ० ३ X २

प री मम म | ध - नि सानि | ध - धध - | मम प ध ध |
 दी ऽ ऽम् त | ना ऽ दे रेऽ | ना ऽ ऽऽ ऽ | ऽऽ ऽ त ना |
 ० ३ X २

तराणा, राग मिश्रविहाग, ताल त्रिताल, लय मध्य

यला याल यला, यल्ले यल्ले
 यल्लमुले यलं, तानं तानं तानं ॥
 देम् तानावा देम् सदावे दानी दारे
 तोम् छनत तन तोम् तानं तानं तानं ॥

• स्थाई

सा		रीग प - प म		ग - री सा		री - सा सा		मग री - गम	
य		लाऽ या ऽल य		ला ऽ य ल		ले ऽ य ल		लेऽ ऽ ऽ यल	
		३		X		२		०	

				घ					
पम		ग म प		छा - नि प प		- ग गम पम		पम मग गरी सा	
छमु		ले य ल		ता ऽऽ नं ता		ऽ नं ताऽ ऽऽ		नऽ ऽऽ ऽऽ य	
३				X		२		०	

अंतरा

प									
ग		- ग म पघ प		सा - छा प		नि सा री ग		रीसा, छा - घपप, ग	
दे		ऽम् ता नाऽ ता		दे ऽ ऽम् त		दा रे दा नी		दाऽऽ ऽ रेऽऽ, तो	
		३		X		२		०	

				घ					
- ग मपम, पमगम		सा - नि प प		- ग गम पम		पम मग गरी सा			
ऽम् तन त, त नतोम्		ता ऽऽ न ता		ऽ नं ताऽ ऽऽ		नऽ ऽऽ ऽऽ य			
३		X		२		०			

तराणा, राग शिंशोटीमिश्रवन्ती, ताल त्रिताल, लय मध्य

तना तना दीम् तना, दानि दानि
 तदानी देरेना तनदीम् तनदीम्
 तारे दानी तदानी दानी तारे दीम् दीम् दीम् ॥
 धेत् ऐना तदानी दीम् दनत नत
 देरेना तारे नतनोम्, तानदीम् तानदीम्
 तानदीम् तना, दानि दानि तना तना ॥

स्थाई

म	ग	-	री		सा	त्रि	-	त्रि	सा		री	-	-	सा		-	नि	सा	नि	
त	ना	ऽ	त		ना	दी	ऽम्	त			ना	ऽ	ऽ	दा		ऽ	नि	दा	नी	
०					३						×					२				

प	ध	त्रि	सा		री	ग	म	प		पम	-	म	ग	री		ग	-	म	नि	
त	दा	नी	दे		रे	ना	त	न		दी	ऽ	ऽम्	त	न		दी	ऽम्	सा	ऽ	
०					३					×						२				

घ	प	म	ग		री	ग	म	ग		प	म	ग	-	ग		री	-	री	सा	-	सा	
रे	दा	नी	त		दा	नी	दा	नी		ता	रे	दी	ऽम्			दी	ऽम्	दी	ऽम्			
०					३					×						२						

अंतरा

री	री	ग	-	म		-	म	प	नि		सा	-	-	सा	त्रि		घ	प	म	ग	
धेत्	ले	ऽ	ना		ऽ	त	दा	नी			दी	ऽ	ऽम्	द			न	त	न	त	
०					३						×						२				

म	प	घ	सानि	नि		घ	-	म	प		नि	-	नि	सा	-		घप	मम	प	-	
दे	रे	ना	ताऽऽ			रे	ऽ	न	त		नौ	ऽम्	ता	ऽ			नऽ	दीम्	ता	ऽ	
०						३					×						२				

मग	री	री	म	-		गरी	त्रि	-	त्रि	सा		री	-	-	सा		-	नि	सा	री	
नऽ	दीम्	ता	ऽ			नऽ	दी	ऽम्	त			ना	ऽ	ऽ	दा		ऽ	नि	दा	नी	
०						३						×					२				

ताराणा, राग दुर्गा, ताल एकताल, लय द्रुत

ताबा देरेना दानी

देरेना देरेना देरेना, तारे दानी ॥

दे देरे नारे तारे

सन देरे नारे वारे, पल वारे, तारे दानी ॥

स्थायी

प	-	-	म	पघ	घ	पमम	-	-	-	म	म
ता	५	५	जा	दे५	रे	ना५५	५	५	५	री	री
०		३		४		५		०		२	नी
म	री	म				प	म	प			
री	म	प	-	-	-	म	प	घ	-	-	-
दे	रे	ना	५	५	५	दे	रे	ना	५	५	५
०		३		४		५		०		२	
घ	प	घ						सा			
प	घ	सा	-	-	-	सारी	सासा	घ	प	मम	री
दे	रे	ना	५	५	५	ता	५	५	५	दा५	नी
०		३		४		५		०		२	

अंतरा

घ	-	घ	घ	प	घ	सा	री	सा	घ	-	-
दे	५	दे	रे	ना	रे	ता	सा	५	५	५	५
०		३		४		५		०		२	
री	म	प	घ	सा	री	मं	म	घ			
व	न	दे	रे	ना	रे	या	५	५	५	सा	सा
०		३		४		५		०		२	ल
घ	-	पमम		म				सा			
या	५	रे५५	५	री	-	सारी	सासा	घ	प	मम	री
०		३		४		५	५	५	५	दा५	नी
						५		०		२	

अनूपरागविलास

धुनउगम राग

राग सहेलीतोड़ी

इस (ध्रुवडगम) राग में रिग्ग, गधार, धैरत, निगाद यह चार स्वर कोमल लगते हैं। मध्यम स्वर वर्ज है।

जाति : औड़वगादव।

वादी : मद्र धैरत।

संवादी : मध्य गधार।

न्यास : पङ्क और पचम।

गान का समय : सरेरे दस से बारह बजे तक।

आरोह अवरोह-स्वरूप :

१) सारी गु र धुमा | सा ध नि ध प गु री गु री सा ॥

२) सा री गु री गु प ध नी ध सा | सा ध नि ध प, गु री गु री सा ॥

३) ध सा री गु री, गु प ध नि ध सा | री गु री सा, धनिधर, गरीगरीवाध्र ॥

रागाल्मा :

ध सा री गु --, प -- गु --, री गु री सा री सा --- ध --- ॥

विशेष : यह रागरूप तिलासखानीतोड़ी से मिश्रताजुलता होकर भी विशुद्ध भिन्न है। स्तरांतर तोड़ी जैसे ही लगने हैं। अवरोह करते समय निगाद बक्र होकर लगता है। ध सा ध --, सा -- ध --, यह स्वरभंगति इग राग में वैचित्र निर्माण करता है। मद्र और मध्य सप्तक में इस राग का विस्तार स्वाभाविक है। तार सप्तक में भी रजकना कम नहीं।

स्वरविस्तार :

ध सा री गु री सा रीसा --, ध -- | सा --, री गु री सारीसा --- ध --
 --, ध -- सा | सा -- री गु ---, री सा --, ध ---, नि ध --- सा --
 -- | सा -- ध ---, ध नि ध प --, ध प ध सा ---, री सा री गु --

गु
 -- सा री सा -- ध -- | प ध प ध सा ---, री गु री सा री सा -- ध --
 -- नि ध प --, ध सा ध सा री गु --, री गु प -- गु --, री गु री सा री

गु
 सा --- ध सा | प ध सा, ध सा, री गु री, सा री सा ध --, नि ध प --,
 ध सा री गु प -- गु --, री गु री सा -- | गु री सा री गु, प -- गु --,
 नि
 प ध -- प --- गु ---, प गु ---, री गु री सा री सा ---, ध --- |

सारी सा ---, री गु ---, प ध प ---, गु ---, प ध नि ध ---, प ध प
 गु ---, प गु ---, री गु री सा री सा --- ध ---, प ध प, ध सा
 गु
 री गु री सा री सा ---, | सा री गु प ध नि ध ---, सा ---, ---,
 री गु री, सा री सा --- ध ---, ध नि ध प ध प ---, गु ---, री गु प
 ---, गु ---, ध - प - गु ---, नि ध प ध प --- गु ---, री गु री सा
 ---, ध ---, प ध सा ध गु री सा री सा --- ध सा | सा री गु प ध
 सा --- ध ---, नि ध प ध प ध सा --- | ध सा री गु
 गु
 री सा री सा --- ध नि ध प ध प ---, गु --- री गु री सा री सा ---
 ध --- गु --- री सा | ध सा री, गु प ध नि ध ---, सा --- |
 प ध प ध सा री गु री सा ध ---, नि ध प --- गु ---, री गु प
 --- गु ---, ध सा री गु ---, गु री सा री सा --- ध, सा | प ध सा,
 री गु, प ध नि ध सा --- ध ---, प ध प गु प --- गु ---
 री गु री सा री सा, ध सा --- | गु री सा री सा, ध सा री गु प ध, नि ध प ध प,
 गु प ध सा, री गु री सा री सा, ध नि ध प, गु प गु, री गु री सा री सा ---
 ध --- सा |

तानें :

- [१] धुसा रीगु गुरी सारीसा धुसा। रीगुरी गुरी सारीसा धुसा॥
- [२] गुगु रीगुरी सारीसा, धुसा रीगु पवगु रीगुरी, सारीसा धुसा॥
- [३] धुनिधु सासा रीसा, रीगुरी गुरी सारीसा।
धुनिधु सासा रीसा, रीगुरी गुरी सारीसा॥
- [४] सारीसा रीगु पवगु रीगुरी सारीसा, धुनिधु सासा रीसा रीगुरी गुरी
सारीसा॥
- [५] धुसा रीगु पवगु, रीगुरी पवगु, रीगुरी गुरी सारीसा, धुसा
रीगुरी गुरी सारीसा॥
- [६] गुगु रीगुरी सारीसा, पवगु रीगुरी सारीसा, धुधुप गुपगु पद
रीगुरी गुरी सारीसा। गुप धुनिधु निधु पधुप, गुपगु पद रीगुरी
गुरी सारीसा। गुप धुसा धुनिधु निधु पधुप, गुपगु पद रीगुरी
गुरी सारीसा ---, धुसा रीगुरी गुरी सारीसा ---॥

[७] गुगु रीगु रीसा, पप गरी गुगु रीगु रीसा, गुप घसा धनि घध, पध पप गुप गरी
गुगु रीगु रीसा ॥

[८] धुनारीगरी गुन धनिध, सासा रीगुरीं गरीं सारींसा | धनिध पधप गुपगु रीगरी
गरी सारीसा ॥

[९] धुना रीगु पध सारीं गरीं सारींसा, धनिधसा धनिध निध पधप, गुपगु पगु रीगरी
गरी सारीसा ॥

[१०] गुनधुना रीगुरीं गरीं सारींसा, धधसासा रीगुरीं गरीं सारींसा, धधसा धनिध निध
पधन, गुगु पगु रीगरी गरी सारीसा ॥

[११] सारी गुप घसा रीगुरीं सासा, धनिध पप, रीगुरी सासा। गुगु
रीगुरी सासा, निनि धनिध पप, रीगुरी सासा ॥

[१२] गुगु रीगुरी सासा, निनि धनिध पप, गुगु रीगुरी सासा। गुगु
रीगुरीं सासा, निनि धनिध पप, गुगु रीगुरी सासा। सारी गुप
घसा, रीगुरीं सासा, धनिध पप, रीगुरी सासा ॥

राग सहेलीतोड़ी, ताल एकताल, लय त्रिलंबित

काहे रे जगावां दे सोने दे, सोने दे रे
भाज घर तोरे कल पर घर उडि जैहें रे ॥
बतै देहोरी माँ, काहे उडि जैहें ?
बैसे समझाउ, जैहें रे जैहें रे ॥

स्थाई

धु - सा -	री	- गु - री	सा - - -	नि धु, - - -	धु नि धु - - - -
का ऽ हे ऽ	रे ऽ	ज	गा ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	वा ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
४			×		०

धु	री	री	री	री
सा - - -	- - -	री सा	गु - सा - - -	री सा
दे ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ	सो ने	दे ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ सो ने
०			०	३

$\underbrace{\text{धु-धु-}}_{\text{आ ऽ ञ ऽ}} \quad \underbrace{-सा सा-}_{\text{ऽ घ र ऽ}} \quad \left| \begin{array}{l} \text{सा} \\ \text{री} \end{array} \right. \quad \underbrace{---}_{\text{तो ऽ ऽ ऽ}} \quad \underbrace{सा ---}_{\text{रे ऽ ऽ ऽ}} \quad \left| \underbrace{सा-री-}_{\text{क ऽ ल ऽ ऽ}} \quad \underbrace{-गु गु-}_{\text{प र ऽ}} \right|$

$\underbrace{\text{प-प-}}_{\text{घ ऽ र ऽ}} \quad \underbrace{\text{गु-गुधु}}_{\text{ऽ ऽ उ ङि}} \quad \left| \begin{array}{l} \text{गु} \\ \text{प} \end{array} \right. \quad \underbrace{---}_{\text{कै ऽ ऽ ऽ}} \quad \underbrace{\text{गु-री-}}_{\text{ऽ ऽ ऽ ऽ}} \quad \left| \underbrace{\text{री}}_{\text{हे ऽ ऽ ऽ}} \quad \underbrace{\text{गु-सा-रीगुसा-धु-}}_{\text{रे ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ}} \right|$

अंतरा

$\underbrace{\text{गु-प-}}_{\text{व ऽ त ऽ}} \quad \underbrace{-नि-धु}_{\text{ऽ धे ऽ हो}} \quad \left| \underbrace{\text{सां ---}}_{\text{री ऽ ऽ ऽ}} \quad \underbrace{---सा-}_{\text{ऽ ऽ मों ऽ}} \quad \left| \underbrace{\text{धु-सा-}}_{\text{पा ऽ हे ऽ}} \quad \underbrace{-री सा-}_{\text{ऽ उ ङि ऽ}} \right|$

$\underbrace{\text{री}}_{\text{कै ऽ ऽ ऽ}} \quad \underbrace{\text{गु-सा-}}_{\text{हे ऽ ऽ ऽ}} \quad \left| \underbrace{\text{रीगंरी-सा-}}_{\text{हे ऽ ऽ ऽ}} \quad \left| \underbrace{-धुगंरीसां-}_{\text{ऽ कै से स म ऽ}} \quad \underbrace{\text{निधुपगु}}_{\text{झा ऽ उ कै}} \quad \left| \underbrace{\text{धु-पगु}}_{\text{हे ऽ र कै}} \quad \underbrace{\text{गु-सा-रीगुसा-}}_{\text{हे ऽ ऽ ऽ रे ऽ ऽ ऽ}} \right|$

राग सहेलीतोडी, ताल एकताल, लय द्रुत

चंदासा मुन बनडारा
 हँसहँस कर बतियाँ ये ॥
 ये मेरो सन हर लीनो
 धीया मन बस कर लीनो ये ॥

स्थाई

$\begin{array}{l} \text{री} \\ \text{गु} \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{सा} \\ \text{री} \end{array} \quad \left| \begin{array}{l} \text{सा} \\ \text{सा} \end{array} \quad - \quad \left| \begin{array}{l} \text{धु} \\ \text{मु} \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{धु} \\ \text{ख} \end{array} \quad \left| \begin{array}{l} \text{सा} \\ \text{ब} \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{धु} \\ \text{न} \end{array} \quad \left| \begin{array}{l} \text{सा} \\ \text{डा} \end{array} \quad - \quad \left| \underbrace{\text{सा-री}}_{\text{रा ऽ}} \quad \begin{array}{l} \text{री} \\ \text{ऽ} \end{array} \right|$

प ४	धु स	सा ह X	धु स	सा क ०	री र	ग घ र	प ति	ग यो ०	- ऽ	ग री ये ३	ग ऽ
--------	---------	--------------	---------	--------------	---------	-------------	---------	--------------	--------	--------------------	--------

अंतरा

ग ये ४	प मे	धु रो X	- ऽ	सा स ०	धु ब	सा ह २	री र	री ग ली ०	सा री ऽ	सा नो ३	- ऽ
धु प्री ४	सा या	री म X	ग न	री व ०	सां स	धु क २	प र	धुनि लीऽ ०	धुधु नोऽ	री ये ३	ग ऽ

राग भवमतभैरव

इस (ध्रुवउगम) राग में दोनों मध्यम है। रिखत, निखाद कोमल, गधार, धैवत शुद्ध और पचम बरु है।

जाति : औदकपादव ।

वादी : गधार ।

संवादी : धैवत ।

न्यास : मध्यम ।

गान का समय : प्रातः काल ।

आरोह-अवरोह-स्वरूप :

१) सा ग म प, म ध नि सा | सा ध मं म प ग री सा ||

२) सा ग म ध नि सा | सा ध मं म ग म प ग री सा ||

रागात्मा :

सा ग म प, म ध मं म, प ग री सा ||

विशेष : इस राग का आरोहावरोह बरु है। आरोह में रिखत पचम वर्ज तथा अवरोह में निखाद वर्ज है। दोनों मध्यम से ललित रागिनी का मान होना स्वामाधिक है।

स्वरचिह्नस्तार :

सा ग, ग, म, म प म, प ग री सा | ग री सा, ग म प, ग म प ग, री सा |
 ग री सा नि सा, ग री सा, री सा, ग म म, म म, प-ग म प-ग री सा | ग म ध मं म,
 प-ग म प ग री सा | प म प ग म ध ध म म, ग म प म, प ग, ग री सा | सा ग म ध मं म,
 प ग म ध म, म म, प ग, ग री सा | म ध नि सा, ध नि सा ध, ध मं म, प ग री सा |
 म ध नि सा नि, सा ध म म, ग म प ग री सा | सा ग ग म प, ग म ध ध नि सा ---,
 ध नि सा, ध म म, ग ग म, प ग री सा | ग ग री सा, ग ग म ध नि सा ---, ग ---
 री सा, ध ध नि सा, नि सा, ध म म, म प, ग --- री सा | सा ग म ध नि सा ध म म,
 प ग ग री सा | सा ग म प, म ध नि सा, नि सा ग --- री सा, री सा ध ध नि सा ध म म,
 ग ग म प ग री सा, सा ग-री सा, सा ध-म म, ग म प ग री सा | प ग री सा,
 सा सा ध म म, म ध ध म म, प ग ग, ग री सा | ध नि सा नि सा ध, म ध, म प-म,
 प ग री सा | ध नि सा ग-री सा, ग म प म ध ध म म, ग म प ग, म प ग-री सा |
 ग म प, म ध नि, ध नि सा, नि सा ध, म ध मं म, प ग, सा ग-री सा |

ताने :

- [१] सागमपम मपप गग सारीरीसासा ॥
- [२] पपगग सारीरी सासा, सागमधध ममम, ममपपगग सारीरी सासा ॥
- [३] मधत्रिसानि त्रिसासा धध ममम, मम मपप गग सारीरी सासा ॥
- [४] सान्त्रिसाधध, मधध ममम, मम मपप गग सारीरी सासा ॥
- [५] सागमपमम धर्ममम, धन्त्रिसानि त्रिसासा धध मपपमम, मपपगग सारीरी सासा ॥
- [६] पपगग रीसासा, धधममम पपगग रीसासा, सासानिति सासाधध ममम, पपमम पपगग रीसासा ॥
- [७] सागमध त्रिसानि त्रिसासा-- , ध-र्म-म-- , ग--- , मपम मपप-- , ग-री-सा--- ॥
- [८] गरीसासा त्रिसासा धधममम, मपपगग सारीरी सासा ॥
- [९] सागमप मपम मधध धन्त्रिति त्रिसानि त्रिसासा- , मधध धन्त्रिति त्रिसानि त्रिसासा, मधध धन्त्रिति त्रिसासा धध ममम, पप मप पप गग रीसासा ॥
- [१०] धममम पप मप पप गग रीसासा, गगग रीसासा, धधध ममम, धधधन्त्रिति सासासा धधध ममम, पप मप पप गग रीसासा ॥
- [११] सागमध गम धध, मधत्रिसा धन्त्रिसासा, साधध ममम, पपप पपगग रीसासा ॥
- [१२] मप मपप गग रीसासा, गगग रीसासा | धधध ममम, पपप ममम पपप गगग रीसासा, मधन्त्रिसा धन्त्रिसा धममम गमप गरीसासा ॥

राग भवमतभैरव, ताल त्रिताल, लय मध्य

कंधारे, जानो जानो रे जानो
 दरसधिन तोरे सूझत कछु नाही ॥
 विदेसा गयो जो तू, पतिया नहीं भेजो
 जोहत बट मैतो, सूझत कछु नाही ॥

स्थाई

सा	ग मघ —मं म	मंग म म —	— ग मप— म	प ग रीसा ग
क	थारेऽऽजानो	जाऽऽनोऽ	ऽ रे ऽऽऽ जा	नो ऽऽऽऽ द
	३	×	२	०

		म		म
री सा —ग म	मंग म ध नि	सा घमं गम प	प ग रीमा सा	
र घ ऽवि न	तोऽऽ रे सु	झ तऽऽक छु	नाऽ हाऽ क	
३	×	२	१	०

अंतरा

ध	मं म —घ नि	सा — सा घ	निमार्ग—रीसा	री — सा री
वि	दे सा ऽग यो	जे ऽ तू प	तियाऽऽन ही	भे ऽ जे जे
	३	×	२	०

सा घ —नि सां	घ मं म सा	ग म —प म	प ग रीमा सा
ह त ऽब ट	मैं ऽ तो सु	झ त ऽक छु	नाऽ हाऽ क
३	×	२	०

राग वीहड़भैरव

इस (ध्रुवगम) राग में दोनों गंधार, दोनों निषाद, रिक्त मध्यम और धैर्य कोमल लगते हैं।

शक्ति : ओढ़व-संपूर्ण।

बादी : पड़ज।

सबादी : पंचम।

न्यास : मध्यम, निषाद।

गान का समय : प्रातःकाल।

आरोह-अवरोह स्वरूपः

१) सारि-म-^१, पम-^२, ध-^३पधसा | निरी-^४सा | निधपम-^५, ध-^६पधनि
नि-^७धपम-^८गरीसानि-^९, सा-^{१०}रीग, गरीसानि, रीरीसा ॥

२) सारिमपधसां | सानिधपधनिधपमगरीसारिग, गरीसा ॥

रागात्मा :

सा, रिम-^१, गरीसारिरीसा-^२नि-^३, | सा, रिगगरीसा-^४, नि-^५रीरी
सा-^६सा ॥

विशेष : इस राग का पड़जस्थान बड़ा महत्व का है। पड़जने आरुपासही इसका विस्तार होता है। आरोहावरोह का वज्रस्वरूप ही रागवाचक है। भैरवप्रकार होने से सीधा आरोहावरोह कर सकते हैं। जैसे : सारिमपधसा | निधपमगरीसा | कोमल गंधार और कोमल निषाद अवरोह करते समय ही लगये जाते हैं। प्रचलित 'शिवमतभैरव' से यह अलग है। इसका स्वभाव, स्वरलगाय, रचना बिल्कुल अलग है।

स्वरविस्तार :

सा-^१नि-^२सा-^३रीग-^४सा-^५सा-^६, सा-^७रिम-^८गरीसा^९रीरीसा-^{१०}सा-^{११} | नि-^{१२}सा
रीग^{१३}गरीसा-^{१४}नि-^{१५}रीरीसा-^{१६}सा-^{१७} | सा^{१८}रीग^{१९}गरीसा-^{२०}नि-^{२१}रीरीसा-^{२२}सा-^{२३} |

सा^{२४}रीग^{२५}-^{२६}गरीसा-^{२७}, सा^{२८}रीग^{२९}री-^{३०}सा-^{३१}नि-^{३२}, सा^{३३}रीग^{३४}-^{३५}सा-^{३६}सा-^{३७} | म-^{३८}गरी
सा^{३९}नि^{४०}रीरीसा-^{४१}सा-^{४२}, ग-^{४३}सा-^{४४}नि^{४५}ध^{४६}प^{४७}धसा-^{४८}नि-^{४९}रीरीसा-^{५०}सा-^{५१} | सा

^{री} - म - प म ग ^{री} सा ^{नि} - ^ग ^{री} ^{री} सा - सा - । ^{नि} सा ^म - ^ग ^{री} सा ^{नि} -, सा
^{री} ^ग - ^ग ^{री} सा -, ^ग - सा - सा - । सा ^{री} म प म ^ध ^ध प - म -, ^ग ^{री}
^{नि} सा ^{री} ^ग ^ग ^{री} सा - । म - ^ग ^{री} सा, प म ^ध ^ध प - म ^ग ^{री} सा, ^{नि} - सा ^{री} ^ग
^ग ^{री} सा - सा - । ^ध ^ध प - म -, ^ग ^{री} सा ^{नि} सा ^{री} ^ग ^ग ^{री} सा - । ^{नि} सा ^{री} ^ग
^{री} सा -, ^{री} म प म ^ध ^ध प -, ^ध ^{नि} - प -, ^ध सा - - नि ^ध प म, प ^ध ^{नि} ^{नि} ^ध प
म ^ग ^{री} सा ^{नि} सा ^{री} ^ग ^ग ^{री} सा ^{नि} ^{री} ^{री} सा - सा - । म प ^ध सा नि ^ध प म, ^ध ^ध
प म, ^{नि} ^ध प म, प ^ध ^{नि} ^{नि} ^ध प म ^ग ^{री} सा ^{नि} ^{री} ^{री} सा - सा - । प ^ध सा नि
^{री} सा ^{री} ^ग सा - सा -, ^{नि} ^{नि} ^{री} ^{री} सा - सा -, ^{री} सा ^ग ^{री} सा -, ^{री} सा नि ^ध प
म ^ध ^ध प -, ^{नि} ^ध प म ^ग ^{री} सा ^{नि} ^{री} ^{री} सा - सा - । म - प ^ध ^{नि} ^ध प, प ^ध ^{नि}
^{नि} ^ध प म -, ^ध ^ध प -, नि - प -, ^ध ^ध प -, म ^ध प म ^ग ^{री} सा ^{नि} - सा ^{री} ^ग ^ग ^{री} सा -,
सा ^{री} ^ग ^{री} सा - ^{नि} -, ^{री} ^{री} सा - सा - ।

तानें :

- [१] सा ^{नि} ^ध प ^ध सा सा ^{री} सा सा, सा ^{री} म म म प ^ध प म ^ग ^{री} सा,
प प म ^ग ^{री} सा म म ^ग ^{री} सा ^{नि} ^ग ^ग ^{री} ^{री} सा सा ॥
- [२] म प प ^ध प म ^ग ^{री} सा, म प प ^ध प नि ^{नि} ^ध प म प प ^ध प म ^ग ^{री} सा ।
^{री} सा सा ^ध प प नि ^{नि} ^ध प म प प ^ध प म ^ग ^{री} सा, ^{री} सा सा ^{नि}
सा ^{री} ग ग सा ^{री} सा सा ॥
- [३] सा ^{री} सा ^{नि} सा ^{नि} सा ^{री} सा, ^{री} म ^ग ^{री} सा ^{नि}, म प म ^ग ^{री} सा, ^{री} म ^ग ^{री} सा ^{नि},
सा ^{री} सा ^{नि} सा ^{नि} सा ^{री} सा, ^{री} ^ग ^{री} ^{री} सा सा ॥
- [४] म प म म ^ग ^{री} सा ^{नि}, ^{री} सा म ग प म ^ध प म प म म, म प ^ध प
म ^ग ^{री} सा ^{नि} ^{री} सा ॥

- [५] गगरीगरीरी सात्रिरीसा, पप मपमम गरीसात्रिरीसा, पप मपमम
घघ पघ्रप मपमम गरीसात्रिरीसा, सारीगगरीगरीरीसासा ॥
- [६] सारीमम मपघ्रप, पमगरीसात्रिरीरीसा, सारीमम मपघ्रप
त्रिघ्रप मपघ्रप, घ्रसा रीसात्रिघ्रपम, मपमप घ्रप, पमगरीसात्रि
रीरीसा ॥
- [७] पघ्रप निघ्रप घ्रसानिघ्रपम, पघ्रप निघ्रप मपम निघ्रप,
मपघ्र निघ्रपमगरीसा, त्रिसारीगरीसा गगरीसा ॥
- [८] गगरीसा रीसानिघ्रपम, मपघ्रसा निघ्रपम, मपघ्रत्रिघ्रप मगरीसा,
त्रिसारीगरीसा, गगरीसा ॥
- [९] सासा रीम पघ्रप मगरीसा, पघ्रप मगरीसा, सारीसा पघ्रप
'मगरीसा, सारीसा निघ्रपम पघ्रप निघ्रप, मपम पघ्रप
मगरीसा, सा-नि, घ्रप मप पघ्रप मगरीसा ॥
- [१०] सारीसासा पघ्रपमगरीसा, सारीसानिघ्रप मप मघ्रपम मगरीसा,
सारीगरीसानिघ्रप, मप मप घ्रनिघ्रप मगरीसात्रिसा ॥
- [११] घ्रपमगरीसा निघ्रपम घ्रपमगरीसा | रीसानिघ्रपम घ्रप निघ्रपम
घ्रपमगरीसा | गरीसासा रीसानिघ्रपम, मपघ्रत्रिघ्रपमगरीसात्रिसा ॥
- [१२] पमगरी गरी गरी सात्रिरीसा | निघ्रपम घ्रपमगरीसा, गरीगरी
सात्रिरीसा | गरीसासा रीसानिघ्रपम, निघ्र निघ्रपम घ्रपमगरीसा,
गरीगरी सात्रिरीसा ॥

राग बीहड़भैरव, ताल त्रिताल, लय विलंबित

येहोरे श्याम
भूलग्यो काहेँ विजधाम ॥
याद करे तोरे बाल सखा रे
तरस दरस बिन
बिकल भये सख विजधाम ॥

स्थाई

सा	रीम,---	ग	री-सा-	सा	त्रि,---	त्रि	ग	सा
ये	५५, ५५५	हो	५५ रे ५	दया	५, ५५५५	५५५५	५५५५	म
३				×				

सा नि प धु --- प | घुगा, --- नि नि सा-री गू -री री सा |
 मू ल ग्याऽऽऽऽ का | हेऽ, ऽऽऽ त्रिज घाऽऽऽ ऽऽमऽ |

अंतरा

प मम म धुप | सा सा-नि- री-री- सा | सानि धु- - ध प-, पधुध मम |
 या दक रे तोरे | वा लऽसऽ खाऽऽऽ रे | तर सऽऽद रऽ, सऽऽऽ भिन |
 ३ X २

मप-धु निधु, धुप, पम, म गरी, नि- री-सा-
 विकऽल मऽ, धेऽ, सऽ, व त्रिजघाऽ ऽऽमऽ |

राग वीहड़मैरव, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

बना बनि आये मेलो धाजे
 बाजी बजैया घर मेरो ॥
 सज घज भीर धावन लागे
 मेहकाप जाय हो घर मेरो ॥

स्थार्ई

री सा
 म | ग सा रीगू सा | सा - - - | नि - नि री | रीगू री सा म |
 ब | नाऽ बऽ नि | भाऽऽऽ | धोऽ मे लो | भाऽऽ ले बा |
 ३ X २ ०

नि
 - म - मप | प - - म | धु धु प म | ग री सा म |
 ऽ लीऽ बऽ | कैऽऽऽ | याऽ ध र | मोऽ रे व |
 ३ X २ ०

अंतरा

म	म	प	-	घ	सा	-	-	सा	सां	-	सां	रीं	रीं	सा	सा	
स	क	घ	ऽ	ञ	मी	ऽ	ऽ	र	आ	ऽ	ब	न	ला	ऽ	मे	म
	३				×				२				०			

सां	नि	घ	प	म	-	-	म	प	घनिध	प	म	ग	री	सा	म
ह	का	ऽ	य	जा	ऽ	ऽ	य	हो	ऽऽऽ	घ	र	मो	ऽ	रे	ब
३				×				२				०			

राग मधसुरजा

इस (धुनउगम) राग में दोनों रिपव, दोनों मध्यम लगते हैं। निषाद कोमल लगता है। पंचम अवरोह में बक्र है। गधार धैवत वर्ज है।

जाति : औढ़व-औढ़व।

वारी : मध्यम।

सवादी : निषाद।

न्यास : पद्म।

गान या समय : दिन के बारह से दो बजे तक।

आरोह-अवरोह-स्वरूप :

१) सारी म प नी णा | सानि मम, पम रीसा ॥

२) सा, रीमपनि, पनिषारीसानि, मंम, पम रीसानि, सारी-, सा।

रागात्मः :

सा म सा
री---सा, री म प नि मं---म, री म प म री---सा ॥

विशेष : आरोह में रिपव शुद्ध, मध्यम निषाद कोमल लगते हैं। कोमल रिपव और तीम मध्यम अवरोह में लगते हैं। अवरोह थोड़ा सा बक्र है। तीम मध्यम, कोमल मध्यम के आधार से लगता हुआ कुछ चढ़ावा प्रतीत होना चाहिये, लगना चाहिये। उखी तरह कोमल रिपव भी चढ़ावा लगना जरूरी है। इस राग का स्वरूप धीरे भयानक प्रतीत होता है।

स्वरविस्तार :

सारी-सा, री-म-, म-, पम-, री--सा | री-सा रीम-, म-म--,
री--सा | सारीम -म-पम-- , रीमम-, मपम-, मं-म-, प--म

री--सा | री म प म-- , मपम, प-नि-नि-, पनि-मं-म-, प-म री-सा |
रीम-री-सा, नि-नि-सा, री-सा | सारीम-- , रीमप-म-- , पमपम-- ,
मं-म-, रीमप म-- , री-सा | रीमप-, पनि --, पनिर्मम, मपम-- ,

री-सा | मपनि--नि, सा-- , री-सानि-- , नि-नि-निषानि-- , म-म
-- , रीमपम, रीम-- , री-सा | सारी मप नि-, निषा-, सारी-सा-, रीसा

रि-- , निखा-निम-म-- , मपनि--मंमं- , मपम-- , रीमप-म- ,
 रि-सा | सारीमपनिमं-म , प-मरि-सा | सारीमपनि-मं-म-- ,
 मपनि--सा-- , सारिं-सा , रिंसाति-- , पनिखा-ति-- , म-म-- ,

सा
 रीमप-म , रि-सा | रि-सा , रीम-म-- , मं--म- , मपनि , पनि--
 सा-- , रिं-सा-- , रीं-मं--रि-सा , रिंसाति-- , पनि--म-म ,

सा सा
 रीमपम-- रि-सा | रिंसाति-- , पनिखा-रि-सा , रीम--मं-म ,

सा म
 प-म--रि--सा | मप-निखाति-- , म-म-- , रीमपनि ,
 पनि-मं-म- , मप-म-- , रीम- , रि-सा | म-रि-सा , नि-
 मं-म- , सा-रिं-साति-- , पनि--म-म , रीम-मप-म , रि-सा |
 मप-म-रि-सा | निखा-नि-म-म , प--म-रि-सा | पनि-सारि
 -सा , रीम-पनि--म-म , पनि-सा-रिंसाति-- , पनिमं-म ,
 प-म-रि-सा | पनि-सा- , रीम-प-नि-सा- , रिंसाति-मं-म ,
 प-म , रि-सा | रि-सा , रीमपनि-म-म , रीम-पम-म-रि-सा |

तानै :

- [१] सारीम रीरीसा, रीमपम ममम रीन रीरीसा, रीमपनि ममम रीम
 रिरीसा, रीमपनिखा रिंसातिनि, पनि मममम, रीमपमम
 रिरीसासा ||
- [२] राम मपमम सारीरी सासा, रीम मप पतिनि मममं मम,
 सारिरीसासा ||
- [३] सारीम रीमपपमम सारीरी सासा, रीमरीम पपमम सारीरी
 सासा ||
- [४] निखा रीरीसासा, रीमपपमम, मप टिनि ममम मम सारीरीसासा ||
- [५] पप मप मम, पतिनि निखा निखारिंरीसासातिनि, पतिनि ममम
 मम, रीमम सारीरी सासा ||
- [६] सारीम रीमपमपनिप मम, मम मममम रीमम सारीरी सासा ||
- [७] पप मप मम सारीरी सासा, पप मप मम रीमम मपप पतिनि
 निखासा सारिरी सासा निनि, पतिनि ममंम मम, रीमम सारीरी
 सासा ||

- [८] नि॒सा॒सा सा॒री॒सा नि॒नि, प॒नि॒नि म॒प॒प म॒म, री॒म॒म सा॒री॒री सा॒सा | म॒प॒प
म॒म री॒म॒म सा॒री॒री सा॒सा | प॒नि॒नि म॒प॒प म॒म री॒म॒म, सा॒री॒री
सा॒सा | नि॒सा॒सा नि॒नि प॒नि॒नि म॒प॒प॒म॒म री॒म॒म सा॒री॒री सा॒सा ॥
- [९] नि॒नि॒नि सा॒सा॒सा नि॒नि, प॒प॒प नि॒नि॒नि, म॒म॒म प॒प॒प म॒म, री॒री॒री म॒म॒म
सा॒सा॒सा री॒री॒री सा॒सा ॥
- [१०] री॒सा॒नि॒नि सा॒नि॒नि प॒नि॒नि॒सा सा॒री॒सा॒नि॒नि, सा॒नि॒नि म॒म॒म री॒म
म॒प॒म॒म प॒म॒म री॒सा॒सा ॥
- [११] म॒प॒प प॒नि॒प॒म॒म री॒म॒म सा॒री॒री सा॒सा, री॒म॒म म॒प॒प प॒नि॒प॒म॒म,
प॒नि॒नि नि॒सा॒सा सा॒री॒सा नि॒नि, प॒नि॒नि म॒म॒म म॒म री॒म॒म सा॒री॒री
सा॒सा ॥
- [१२] री॒म॒प॒नि सा॒री॒सा॒नि॒नि, प॒नि नि॒सा सा॒री॒सा नि॒नि, सा॒सा नि॒नि प॒नि
म॒म॒म॒म, प॒प॒म॒म री॒म सा॒री सा॒सा ॥
- [१३] री॒सा नि॒नि प॒नि म॒म॒म॒म री॒म सा॒री॒सा॒सा, प॒प॒म॒म री॒म सा॒री॒सा॒सा,
नि॒नि म॒म॒म॒म री॒म सा॒री॒सा॒सा, री॒म॒प म॒प॒नि प॒नि॒सा नि॒सा॒री॒
सा॒री॒सा, नि॒सा॒री॒म सा॒री॒सा॒सा, नि॒सा॒री॒सा नि॒नि प॒नि म॒म॒म॒म,
म॒प॒नि॒प म॒म री॒म सा॒री सा॒सा ॥

राग मधसुरजा, ताल त्रिताल, लय ठाय और मध्य

बचाले मोरी मा मातारी
घर मे लहुवा भकेलो बिन मोहे ॥
भरन यही तोरे पाप मेरो योहे
घर में लहुवा भकेलो बिन मोहे ॥

स्थाई

री		म	प॒नि	---	म	म		म	-	-	-		री	-	म	-	म		
व		चा॒ल	८	८	८	८	मा॒ री		मा	८	८	८		८	८	मा	८	ता	
		३							×					२					
		सा												री					
		री	-	सा	री		सा	नि	-	सा	सा		म	-	री	म			
		री	८	८	घ		र	मे	८	ल	ल		वा	८	अ	के			
		०					३						×						

पनि---नि म | म^{मं} मं ममम- री |
 लोऽऽऽ ऽ ऽ वि न | मोऽ ऽ हेऽऽऽ ब |

अतरा

म | ममम-मरी मप नि | नि सा - सा नि | सारी-री-सां नि |
 क्ष | रऽऽऽ बऽ ऽ य ही | तो ऽ रे पा | ऽऽऽऽ सऽ मे रो |
 ३ × २

प नि - नि---म, री | सा ति -सा री | म - री म |
 यो ऽ हेऽऽऽ, घ | र में ऽ ल ल | वा ऽ अ के |
 ० ३ ×

पनि---नि सारीं-, सानि | म^{मं} मं ममम- री |
 लोऽऽऽ ऽ ऽ ऽ ऽ, वि न | मोऽ ऽ हेऽऽऽ ब |
 २ ०

राग निंदियारी

इस (धुनउगम) राग में दोनों मध्यम और सभी स्वर शुद्ध लगते हैं ।

जाति : सपूर्ण-सपूर्ण ।

बादी : रिषभ ।

सवादी . धैरत ।

न्यास . पङ्क ।

गान का समय सायंकाल ।

आरोह अवरोह-स्वरूप

१) निसानिध निसारीग मपघ निसानिधप मपमगरीषा, निसानिध
निसारी-सा ॥

२) निसारीग मप घनिसा । सानिधपमगरीषा ॥

रागात्मा

धनिसारी---सानिसा-- |

निसानिधनिसारी-- |

मगरी--, सानिसा-- |

विशेष : इस रागिनी का आरोहावरोह सीधा है। आरोह में तीव्र मध्यम और अवरोह में कोमल मध्यम हैं। प्रचलित कल्याण रागिनी से यह रागिनी भलग है। इसका स्वभाव भी भिन्न है। कल्याण का निराह और इसका निराह में अंतर है। निसानिध---, निसारीरी, निसानिसा- इसी तरह और भी निसानिध---, धानिसारी---, सानिसा | धनिसारी--, गम--- ग---री---, सानिसा---, निध---, निसारी--- निसानिसा, यह स्वरन्यास कल्याण को दूर कर देता है। यह शतप्रकृति रागिनी है। छोटी सी रागिनी है।

स्वरविस्तार .

सा-निध-, निसारी---, निसानिसा-सा- | धनिसारी---, निसा-
--निध--, धनिधनिसा-- ॥ धनिसारीगम---, गरी---, निसा-
-, निध-- धनिसारी---, निशा-- ॥ सा--- रीगम---, ग
री--, सानिसा---, निध---, धनिसारीग-- री--सा-- ॥ निसा
निध, पधनिसारी---, निसानिसा-सा-- ॥ धनिसारीगम--ग--री
--, म--गरी--, सानिधनिसारीगमपम---, ग--री---,

गमप--म---, ग-री---, सानिसारीग--री-सानिध---, धनि
 सारी--२-सानिधा--- || धनिसारी---, गमपध---प---, म---,
 ग-री---, सानिसारीगम---, ग-री---, सानिधा-नि-ध---,
 धनिसारी---निसा निसा || धनिसारीगमपध--- प---मप---म
 ---ग-री---, रीगर्मपध---प---म--- ग-री---, सानिधा-
 रीगम---, ग-री---, सानिधा--- || निसानि, धनिसारीगमपध
 ---, पमप---म---ग-री---, सानिसारीग--री-सा---,
 निसा निसा--- || निसारीगम---, गमपमपध---, पमप---, मग
 ---, म--- ग-री---, सानिधा--- || प---म, गमपध---,
 धपमगमपध---पमप---, मग---, गमप---म---ग---री
 ---, सानिसारीग---री---, सा--- || निसानिध, निसारीगम,
 गरीसानि, सारी, निसानिधा || मपमग, मपधनिसा, निधपम, पध, मप
 गमप-, मगरीसानिसारी, निसानिधा- || धनिसानिध, निसारीग,
 गमपमग, मपधनिसा, निधपमप मगरी सानिधा || निसानिध, निसारी
 गमप, मगरीसा निसा | मपमग, मपधनिसारी, सानिधपमप, मगरीसा
 निसा || निसारीग मपधनि धपमप मगरीसा निसा, मप मगमम
प मपमप मगरी सानिधा नि ध निसारी || रीगम, गर्मपध-,
 प म ग म प ध निसा -- || धपम, गमपधनिसा, निधनिसारी --, सानिधा
 निध, पधनिसा, निधपमप, मगरीसानिधा || धनिसारीगमपधनिसा-
 निधपम, धपमगरानिसा || धपम, पधपमगरानिसा, रीसानि,
 सारीसां, निधपमप, धपम, पधपमगरीसा निसा || निसारीसानि,
 सारीग, मपधपम, पधनि, धनिसा निधनिसारी, सारीग, रीसारी, सानिधा,
 सानिधनि, धपध, पमप, मगम, गरीग, रीसारी सानिधा || पमगरी, गमग,
 सानिधनिसारी, निसानिधा || धनिसारी-गम---ग-री---
 सानिधा--- ||

ताने .

[१] निसारीगमप, धपप, पमगरीसासा, रीसानिधनि ||

[२] धनिसारी गगरीसा रीरीसानिधा, धनिसारी गमगरी गगरीसारी,
 निसारीगमप धधपर्म पपमग ममगरी गगरासा रीरानि
 धानिधनि ||

- [३] निषारोगम गमगरो गरीगरी सानिसानिध, निषारोगमप धपप मगरीसानिध ॥
- [४] धनिषारोग-रीसा री-सानि सा-निधनि-, धनिषारोगम-गरी ग-रीसा री-सानि-निधनि-, धनिषारोगमप-मगम-गरीग-रीसारो-सानि-निधनि- ॥
- [५] निषारोगम गगरी सासा रीसानि धनिषारी, निषारोगमप धपप पमग गरीसासा रीसानि धनिषारी, निषारोगमप धनिधपप धपप पमग गरीसासा रीसानिधनिषारी, निषारोगमप धपप मगरीसानिध ॥
- [६] मपधनिषा-निधपप मगरीसानिध, मप धनिध पप मगरीसानिध निषा रोगमप धपप मगरीसानिध ॥
- [७] गरी गरी सासा रीसा रीसा निध, मग मग रीसा गरी गरी सासा रीसा रीसानिध, निषारोगमप धप पधपप, पम पम गरी मग मग सासा, गरीगरीसासा रीसारोसानिध ॥
- [८] पधपप मगरीसानिषा, निधपप मगरीसानिषा, सारीसानिधप पधपप मगरीसानिषा ॥
- [९] निषारोगमग गरीसासा, पधपप पम मग गरीसासा, मपधनिषानि निधपप, पधपप पम मग गरीसासा रीसानिध ॥
- [१०] धनिषारी गरीसासा, रीसानि निधपप, धपप पमग गरीसासा, रीसानिध ॥
- [११] मपधनिषा निधनि, धनिषारोग रीषारी सानिषा, निध निध पप धपप पमग गरीसासा ॥
- [१२] निषारी रीसानिध निध निषारोग गरीसा, रीसानिनिधप धपप पमग गरीसासा रीसानिधनि ॥

राम निंदियारी, ताल त्रिताल, लय ठाय और मध्य

बाजारें आजा, पिया घर मोरे
 नाम तेरो निसदिन, हलन उचारे ॥
 पावुल बावुल करत हो रे, पूउत सोहे
 नाम तेरो निसदिन, हलन उचारे ॥

स्थाई

- नि - सा री | रो - सा - | - साया - री म | म गरी रीग-री सारी |
 ऽ आ ऽ जा रे | आ ऽ जा ऽ | ऽ पिया ऽ घ र | मो ऽ ऽ रे ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ |
 ३ X २ ०

सा-निघ नि सारी ग | म प म प | री पघपप -म गरी |
 ऽ ऽ ऽ ऽ ना मते रो | नि ष दि न | ऽ ल ऽ ल ऽ ऽ न ऽ उ |
 ३ X २

रीग-- रीसा-- सा रे--सा निसा--नि | निघ--, नि-सारी |
 चा ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ रे ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ, आ ऽ जा रे |
 ० ३

अंतरा

-सासाप -म गमरी री ग -म प | मयनि सा - नि | घ प म गमरी |
 ऽ बावुल ऽ जा बु ऽ ल क र ऽ त हो | रे ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ पू | छ त तो हे ऽ ऽ |
 ३ X २ ०

गरीवानी नि सारी ग | म प म प | री पघपप -म गरी |
 ऽ ऽ ऽ ऽ ना मते रो | नि ष दि न | ऽ ल ऽ ल ऽ ऽ न ऽ उ |
 ३ X २

रीग-- रीसा-- सारी-सा निसा--नि | निघ--, नि-गारी |
 पा ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ रे ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ, आ ऽ जा रे |
 ० ३

• राग संजारी

इस (धुनठगम) राग में दोनो गधार, दोनो मध्यम और दोनो निःसाद लगते हैं। तीस मध्यम बक्र होकर लगता है। री, ध शुद्ध लगते है।

जाति : औद्भव-संपूर्ण।

घादी : रिपत्र।

सवादी : धैवत।

न्यास : पङ्क।

गान का समय : सायंकाल।

आरोह अवरोह स्वरूप :

१) सारीमपधंसा | गानिधन्निधमंप, मगरीगुरीनिषा ||

२) रीनिषा, रीमपधमप, धसा | रीनिषानिधन्निधमंप, धपमगरीगुरीनिषा ||

रागात्मा :

रीम, पधमप, मगरीगुरी, सारीनिषा ||

विशेष : सजारी के आराहमें गवार निःसाद बजें हैं। अवरोह बक्र होकर सभी स्वर लगते हैं। प्रचलित कल्याण, शामकल्याण इन दोनो रागोसे सजारी भिन्न है। इसका तीस मध्यम बहुत ही याचनायुक्त है। प्रवृत्ति नाजुक है।

स्वरविस्तार :

सारीनिषारीमगरी-- , रीगुरी--नि-सा | रीम, पधमंपमगरीरी, निषा | गरी-- , सारीनिषा-- , निधधप, निधधपधसारीरीसा | सारीमगरीगुरीनिषा | पमगरी-- , सारीनिषारीमपधपम, ग, री, सारीगरीसा | गरीगुरी, मपधधप, नि--धन्निध--प, धमपधपमगरीरी, सारीगुरीनि-सा | मपधपमगरीगुरी-- , ध-मंपमगरीगुरी-- , सारीमगरीगुरीनिषा | मपधसा-- , रीनिषा-- , निधपधमप, मगरी, सारीनिषा | रीमपधमपमगरीनिषा | सारीमपधमपधसा, निधन्निधमपमगरीगुरीनिषा | म--म-गरीगुरी-- , रीमगरी, गुरी-- , री--निषा | पम-- , गमगरीगुरी-- , सा | धम-- ,

पमगरी, सारीनिषा । धपमं—पधपमगरी—गुरी—, सा ।
 मग—रीगुरी—सारीनिषारीम—, पधमं—, पधपमगरी—,
 गुरी—सारीनिषा । सा—निध—, निधप धपमं, पधपमगरी—,
 मं
 गुरी—सा । सारीम—, पधप—मगरी—, मगरीगुरी—,
 सारीमगरीगुरी—, सारीनिषा । धमंप, निधप, धमप—मगरी—,
 निधप, सानिधप, धम—पमगरी—, गुरी—सा ।
 रीनिषा, धमंप, धसा । रीनिषा, निधप, धमंपमगरी—, गुरी—सा,
 रीनिषा ॥ निधप धमंप धसा—, री—सा—, रीनिषा—निधप,
 निध—प, धमंपमगरी—गुरी—सारीनिषा । निषारीम—,
 पधमं—, पधसा । धसानि धनिध—, पनिधपधमं—, पध—
 पमगरी, गुरी—सारीनिषा । मं—पनिध—प, धमंपमगरीगुरी
 —, सा—, नि—, ध—, प—, मं—प—ध—प
 मगरी—गुरी—सा । म—ग—रीगुरी—सा—, रीनि
 षानि—धनिधपधमपध—पमगरी, गुरी—सा—, रीनिषा ।
 सा—निधनिधप—, मगरीगुरीसा—, पनिधसानि—ध निधपध—प
 मगरी, सारीनिषा ॥ रीनिषा, धमंप, रीनिषा, निधनिधमंपमग
 रीगुरीनिषा ॥

ताने :

- [१] रीगुरी रीसानिषा, रीमपधप पम, पधप मग रीगुरी रीसानिषा ॥
- [२] पमग रीगुरी रीसानिषा, धप पम पधप मग रीगुरी रीसानिषा ॥
- [३] रीसानिषा, रीमपधपमगरीसा, निधपम पधप मगरीसा ॥
- [४] रीगुरी रीसानिषा, पधप पमं पधप मग रीगुरी रीसानिषा, धनिध
 धप पमं पधप मग रीगुरी रीसानिषा ॥
- [५] निषारीमगरी मपधप निधपमं, पधप निधपमं, पधपमग रीगुरी
 रीसानिषा
- [६] धपमं पधसांनिधप, निधपमं, धपमग रीगुरी रीसानिषा ॥

- [७] रीमम मपप पधप मग रीसासा, निखारीम मग रीगरीखारी,
मंपधप पमं, पधप मगरीसासा ॥
- [८] पधप धपमं पधसां, पधप धपमं पधप मग रीगुरी रीसांनिखा,
रीगुरी रीसांनिखा, निखारीम मग रीगरी, मंपधप पमं पधसा,
रीसांनिध निधपमं, पधपमग रीगुरी सांनिखा ॥
- [९] पधमंपधसां, पधमंपधप मगरीसासा, खारी निखा रीम मग,
रीगखारी, मपधप, सांनिधप, निधपमं धपमग, गुरीसांनिखा ॥
- [१०] रीसासा धपप मग गरीसांनिखा, रीसासा धपप, रीसांसां धपप,
धपप मग रीसांनिखा ॥
- [११] निखा रीममग खीगरीखारी, मंपधप पमं पधप मग रीगुरीसांनिखा
मंपधप पमं पधनिधपमं पधप मग रीगुरीसांनिखा, निखारीसां
निध, निखा निधप, धनिधपमं, पधपमग रीगुरी सांनिखा ॥
- [१२] रीममग रीखारी, रीमम मपप पधधपपमं, पधधपमगरीखारी,
निनिनिधप धधधपमं पधधपमगरीखारी, रीरीरी धधधपमं
पधधपमग रीगुरी रीसा निखा ॥

राग संजारी, ताल एकताल, लय विलंबित

संजा मुन लेहोरी, सुन लेहो

रात अंधियारी, जिया दरपेगा हो दरपेगा ॥

ओटाऊँ रँग साडी, थारे माँग सराऊँ, मोतीयन माल

जिन जायो जिया दरपेगा ॥

स्थाई

— — ध
५ ५ स
३

मंप, — — मग — | री सा | — खारी — निखा | म
जा ५, ५ ५ सुन ५ | ले हो | ५ री ५ ५ कुन | ले हो |
४ × ० २

ग
 पमम, म-- गरी | -गुरी- सा- गरी |
 राऽऽ,ऽऽऽ तऽ | ऽभाधिऽ ऽ ऽ याऽ |
 ० ३

निधा सा | मग री | -मप- निध | निध म
 ऽऽ री | जिया ऽ | ऽडरऽ पेऽ | ऽगा ऽऽऽऽ |
 ४ X ० २

धमन- -मग- | री सा ध |
 होऽऽऽ ऽडरऽ | पे गा स |
 ० ३

अतरा

- -सा |
 ऽ ऽ नो |
 ३

धमे प- प-धसा | सा सा | सारी मग | री गु री-सासा |
 दाऽऽऽ केऽरग | सा डी | धारे माँऽ | ऽऽ गऽऽ स |
 ४ X ० २

रीसामानि,सा सा | पध -सा |
 राऽऽऽ,ऽ केँ | मोती ऽय |
 ० ३

निगा -सा नि-धध प,मर | रीसा निध निध धरपम,पध |
 ऽऽ ऽन माऽऽऽ ल,ऽऽ जिन जाऽ | ऽयो ऽऽऽऽ,ऽनि |
 ४ X ० २

पधरन, - -मग- | री सा ध |
 याऽऽऽ,ऽ ऽडरऽ | पे गा स |
 ० ३

राग संजारी, ताल त्रिताल, लय द्रुत

रतियाँ डरावन लागोरीमों
 संजाके साथे तू, मैं का ना भेजोरी ॥
 संजा को आजे काहे, भेजो मैया री
 रतियाँ वो कारी कारी, दर घणेरी ॥

स्थायि

- रीम - प घ | प - मग गरी | री - सा - | गगुरी रीसा, नि सा सा |
 ५ रति ड्यौं ड | रा ड.व ड न ड | ला ड गो ड | री ड ड ड ड, ड ड ड ड मों |
 ३ × २ ०

- सा नि सा | री सा री - | - री धर पम | मग गरी गगुरी रीसा नि |
 ५ स जा के | सा ये तू ड | ड मै का ड ना ड | भे ड जो ड री ड ड ड ड ड |
 ३ × २ ०

सा रीम - प घ |
 ५ रति ड्यौं ड |

अंतरा

- घ मं प | घ सा नि सा | - रीसा सानि सानि | घ नि प प |
 ५ स जा को | आ जे का हे | ड भे ड जो ड भे ड | या ड री ड |
 ३ × २ ०

- मम - म मं | प घ मं प | निघ घप पम मग | गगुरी रीसा नि सा सा |
 ५ रति ड्यौं तो | का री का री | ड ड ड ड र ड घ ड | जे ड ड ड ड ड री |
 ३ × २ ०

- रीम - प घ |
 ५ रति ड्यौं ड |

राग मालवती

इस (ध्रुवगम) राग में सब स्वर शुद्ध लगते हैं। आरोह में गंधार निस्ताद वर्ज।

जाति . औड़व-सपूर्ण।

वादी : रिस्तत्र।

सवादी : धैवत।

न्यास : मध्यम।

गान का समय . रात के आठ से बारह तक।

आरोह अवरोह स्वरूप :

१) सारीम, पधसा | सानिधपमगरी, सा ||

२) घसाराम, पधप | ग---, पधप | घसानिध, निप | ग,

री
पधपमगरी | सारीमगरी गसा ||

रागात्मा :

री

घसारीरी, सारीमगरी ग---, सा ||

विशेष : आरोह करते समय 'पधपग, पधप' इस तरह गंधार बक्र होकर लगाया जाता है | इस स्वरविन्यास से मालवती में एक वैचित्र निमाण होता है |

स्वरविस्तार :

घ-सारीरी, सारी मपमम- गरी, सा-- | सारीम- गरी--
सा-घ-सारीरीसा | सानिधध, पधसारीरी, सा | सारीम--, पधधप,
पधमगरी, सारीमपमम- गरी, घ, सारी, गरी, सा | पध सारीम, गरी,
सा, गरी, सा-- | रीमपधधप, मपधपमगरी, सा-गरी ---,
घसारीरी, सा | रीमपधधप, गपधपमगरी, घसारोरी, सारी मपमम-गरीरी
घसारोसा निधधध, सारीरी, सा | रीमपधसा--, रीसा निधधध, घसा
निधधध, निधध, गपध धपमगरी-, सा, गरीसा | रीमपधसारीरी,
सानिधधध, घसारीरी, गरीसा--, रीसानिधध-प, धसा-- निधधध,
गपधधध, मग, रीरी, घसारोरी, सारीमपमम-गरी, सा | रीमपधसारी
मगरीरीसा, सारीसा निधध, पधसारीरीसा, निधध, प, धपमगरीरी,
सारीमपमम- गरीरी-सा । गरी, सा, धपमगरी, सा, निधधमगरी, सा,

सा--निधप, धपमगरी, सा, री -सा निध-प, निधपमगरी, सा, गरी,
 मा | सारीम पधसारीमगरीसा, गरीसानिधध, पधसानिध, पनिधप,
 गपधधपमगरी, धसारीरीसारी मपमम गरीरी-सा | सारी मपमम-
 गरीमपध सारीसासा-निधप, धपमग रीगरीरी-सा | री मपध धपम
 गरीरीसा ध-सा | गपधसारीरी सा निधप, नि-धपमगरीरी, सा ||

तानें :

- [१] धसा रीमगरी, रीगरी सासाध, सारीसासा मगरीगसारी ||
- [२] धसा धसा रीम पध, धपमग गरीसासा, पमग गरीसासा ||
- [३] धसा रीम पध, धप मगरीसासा, धसारीम, रीमपध, धपमगरी
 सासा ||
- [४] धसा रीम, रीमपधधपप, गपग पधध पप मगरीसासा ||
- [५] रीसानिध सारीसासा रीमगरी गरीसारी मपधप पग पधधप मग
 रीसासा ||
- [६] गप धप मग रीसासा, रीमम मपप पधप मगरीसासा, निनिधपप
 गप पधप मगरीसासा ||
- [७] धधपप, गप पधधध पप मगरीसासा, रीमम मपप पधधध पप
 मगरीसासा, निनिधपपग, पधधध पप मगरीसासा ||
- [८] गपप पधप मगरीसासा | गपप पधप निनिधपप, गपप पधप मग
 रीसासा | गपप पधप निनिधपप, रीसानिधपप, गपप पधप
 निनिधपप, गपप पधप मगरीसासा ||
- [९] सारीमपधसानिधपप | गपधप निनिधपप गपधप धधपमग
 रीसासा | धसारीगपमगरीगसारी ||
- [१०] धसा रीम पध, धप मगरीसासा | रीम पध धप मगरीसासा | रीम
 पध धप निनिधप पग, पध धप मगरीसासा | सारीगरीसानिध
 पप मगरीसासा ||
- [११] धसा रीमगरीसासा, रीरीसासा | धधपप गपधसा निधपप,
 गपधध पप, मगरी सासा ||
- [१२] रीरीसासा धधपप मगरीसासा | निनिधपपग, धधपपमगरीसासा |
 रीमम मपप पधध पप मगरीसासा ||

राग मालवती, ताल एकताल, लय टाय

धारे धन जारे यदा ए

जाय समुत्था धा, टाय गरज रिहारे ॥

गरज मुग भाषा, गावरी हो धन ग्दारी

धीदो ऊरे मन ग्दारा, रीत्रावे नी छाग्यो रे ॥

स्थाई

<u>३, ३, ३, सा</u>	<u>धु सा - री</u>	<u>मम्म, - , ग, री</u>	-	<u>ग - सा - धु - गारी</u>
५, ५, ५, व	ला रे ५ व	ला ५ ५, ५, वा, ५	५	५ ५ ५ ५ ५ ५ बद
५		×		०

<u>री - सा -</u>	<u>गारीसावा, - , नि, -</u>	<u>ध, - , निनि, -</u>	<u>प, - , - , - , ध</u>
रा ५ वू ५	वा ५ ५ ५, ५, ५, ५	५, ५, ५ ५, ५	य, ५, ५, ५, ५, व
२	०		१

<u>प, - , ध -</u>	<u>सा, -</u>	<u>री, -</u>	<u>सा, -</u>	<u>सारामा, - , - , सा</u>	<u>ध - , गारो</u>
मु ५, रि ५	वा, ५	ध, ५	र, ५	छा ५ ५, ५, ५, य	५ ५, गर
५		×		०	

<u>मम्म, - , ग, -</u>	<u>री, - , - री</u>	<u>ग, -</u>	<u>सा, ध</u>	<u>म, ग</u>	<u>री, - , गग, -</u>
ब ५ ५, ५, ५, ५	५, ५, ५ रि	हा, ५	५, ५	५, ५	५, ५, ५ ५, ५
२		०		३	

<u>रीरी, - , गा, सा</u>	<u>धु गा - री</u>
रे ५, ५, ५, व	ला रे ५ व
५	

अतरा

<u>३, ३, ३, री</u>	<u>मप, - , ध, सा</u>	<u>सां, -</u>	<u>सा, -</u>	<u>ध - सा -</u>	<u>३, रीम -</u>
५, ५, ५, ग	रब, ५, सु, ण	आ, ५	वा, ५	सां ५ व ५	५, रीहो ५
५		×		०	

ग-री- ग - सा - | - , गप, - घ, सा नि, घ, निनि, प |
घऽनऽ म्हा ऽ री ऽ | ऽ, र्दीशे, ऽरु, के म, न, म्हा ऽ, रा |
२ ०

ग, गप, - घ, प धघ, -, म, ग सा
| री, ग, री, सा धसा - री |
ऽ, खेता, ऽपे, नी ऽऽ, ऽ, ला, न्यो | रे, ऽ, ऽ, च ला रे ऽच |
३ ४

राग मालवती, ताल त्रिताल, लय मध्य

मंगल दिन आज, दना घर बायो
खानंद मन भराय, बावरी भई मेंतो ॥
बनरा मुख देखन, सहैल्या मिल बायो
गावन लगी गीत, बावरी भई मेंतो ॥

स्थार्ड

घ	सारी -सा री	मप मम म प	प	री	री	ग
म	गल ऽदि न	आऽ ऽऽ ज व	ध प -म ग	सा	ग	री री
३	×	२	०			
म प -घ सा	नि धनिघ प ग	प धप -घ पघ	पमम	ग	री	घ
न द ऽम न	म राऽऽ ऽय बा	वराऽ ऽम ईऽ	मैऽऽऽ	ऽ	तो	म
३	×	२	०			

अतरा

री	म प -घ प	घ सा सां घ	सा	गी	सानि	घ	म	घ	प	री
व	न रा ऽमु रा	दे ख न स	हे	ल्याऽ	ऽमि	छ	आ	ऽ	यो	गा
३	×	२	०							
म प -घ सा	नि धनिघ प ग	प धप -घ पघ	पमम	ग	री	घ				
व न ऽल नी	गी ऽऽऽ त बा	व राऽ ऽम ईऽ	मैऽऽऽ	ऽ	तो	म				
३	×	२	०							

१

राग मधवा

इस (धुन उगम) राग में मध्यम निषाद यह दोनो स्वर कोमल लगते हैं और अन्य सभी स्वर शुद्ध लगते हैं।

जाति : औड़व-सपूर्ण।

वादी : मध्यम।

सवादी : निषाद।

न्यास : रिखव, पचम।

गान का समय रात के नौ से ग्यारह तक।

आरोह-अवरोह स्वल्प :

१) सामगमनिधनिषा | सानिधपमगरीसा ||

२) सामगमप, मनिधनिषा | सानिधपमगरीसा ||

रागात्मा :

सामगमपम, मनिध, पमपम, गरी, सा ||

विशेष : इस राग का आरोह बक्र है। अवरोह सरल है। आरोह में रिखव, पचम बर्ज है। मध्यम वादी होनेसे और 'मनिधनिषा' यह स्वरविन्यास आनेसे प्रचलित 'बहार' राग का भास होना स्वाभाविक है। किन्तु बहार राग में दोनो निषाद और गंधार कोमल होने के कारण बहार राग मधवा से बहुत दूरी पर रह जाता है। इसे भी एक बहार प्रकृति का राग कह सकते हैं पर स्वतंत्र रूप है।

स्वरविस्तार :

साम-मपम-, मपम गरीरीसा | साम-म गरीसा, निषा निध नि-नि
साम-म, मपम-म, निधप-, मपम---, गरीसा | साम---, गरी
सा, रीसा नि धनिषाम-म, मनि---, धपमगमपम-म, गरीसा | मनिध
निषा-सा, सा-निधनि-नि, धपम---, गमनिधपम-म, धपम---,
गमपम---, गरीसा | सामगम निधनिषा---, म--गरीरी---, सा--
निनि सा निनि धप, मपमगम धप, म--म गरीसा | साम---, गरीसा,
नि--नि धपमपम--म, गमपम गरीरीसा | मनि धनि धपमगमनि
धनिषा---, नि--धपम, निनिध निषाग--रीसा नि---, सा--नि
धपम---, गरीसा | धनिषानिषा ग--रीसा---, म-मगरीसा---,
निधनिषा-, निधपमनिध निधपमपम-म, गमपम गरीरी-सा | ध
निधपम---, गमगरीसा---, सामगम निधनिषानिधप---, मपमगम

गरीसा | मन्निधन्निषाम--मगरीसा निषान्निधपम-, गम--म, गरीसा |
सा सा म म
म--गरीसा, नि--धपम-, सा--निधपम, प--म गरीसा | म
निधन्निषामं--म गरीसा निधन्नि--निधपमगम--म गरीसा | धपम-
-गरीसा, --, रीसा नि-- धपम--गरीसा-, पम--गरीसा-,
सान्नि--धपमपम-- गरीसा | सामगमपम निधन्निषामगरीसा
निधपम गरीसा |

ताने :

- [१] मग मन्निधन्नि सान्निधपमम गरीसासा, धपमम पमगरीसासा, साम
गम पम मगरीसा |
- [२] धन्निषाम गम पपमगरीसा, मरीसासा ममगम पमगरीसासा,
मग मपमम निपमम पमगरीसासा ||
- [३] निपमम पमगरीसासा, ममगम पमगरीसासा, सान्निधपमम
धपमम निपमम पमगरीसासा ||
- [४] साम गम पम, मन्निधन्नि सान्निधपमम, निपमम पमगरीसासा,
गरीसासा निधन्निषा, ममगमपम गमधन्नि सान्निषा ||
- [५] सान्निधन्निषाम गरीसासा, रीसासा सान्निषा निधध धपप पमम
मगग, गरीरी सासा ||
- [६] सान्निधपमम, पमग गमग रीसासा, पमग गमग रीसासा,
मरीसासा निपमम, निन्निध सासासा रीसासा, सान्निधपमम
रीसासा ||
- [७] सामगम पमगरीसासा, ममगम पमगरीसासा, धपमम पमगरी
सासा, सान्निधपमम पमगरीसासा, धन्निषाम गरीसासा निधपम
गरीसासा ||
- [८] धन्निषामग गरीरीसासा, सान्निषा निधधपप, पमम मगग गरीरी
सासा ||
- [९] मरीसासा, मम गम पम निपमम, धन्निषान्निधपमम, निपमम
पमगरीसासा, सामगम पम गम धन्निषा ||
- [१०] मपप पधप मम पमग गमग रीसा, पमग गमग रीसा | सान्निध
धन्निध पम धपमम, पमग गमग रीसा ||
- [११] साम गम पध धपमम, मन्नि धन्नि सांगं गरीसासा निधपम गरीसासा ||

[१२] ममगरीसासा, निनिधपमम, सासानिधपम, निनिधपमम, पपमगरीसा | सा निधनिसाग गरीसासा निधपम गरीसासा]

राग मधवा, ताल त्रिताल, लय मध्य

मोर लाई रे लाई, अंबुना की ये

भोला के माय चढावन ॥

जो था सो लाई पास मेरे योही

लेहो रे बमनवा, भोला के रूप सजावन ॥

स्थाई

म	-म म प -	प प - म -	- - गम गम	ग	री - सा ग
मो	ड र ला ई ड	रे ड ड ड ड	ड ड ड ड ड ड	ला ड ई अं	
	३	×	२	०	

री सा नि ध	सा - - म	ग म - ध	- प - म
बु वा की ड	ये ड ड मो	ला के ड मा	ड ड ड घ
३	×	२	०

- गग - मप	प - म -	ग - म -	री - सा म
ड ड ड ड च ड	हा ड ड ड	ड ड ड ड	व ड न मो
३	×	२	०

अंतरा

नि	प म नि ध	धनि सा सा ध	- नि हा ग	री - सा सारी
बो	ड था सो ड	ला ड ड ई पा	ड स मे रो	यो ड ई ले ड
	३	×	२	०

सासा नि ध प	म म - सा	ग म - ध	- पप - म
हो ड रे व म	न वा ड मो	ला के ड ल	ड ड ड ड प
३	×	२	०

- गग - मप	प - म -	ग - म -	री - सा म
ड ड ड ड च ड	जा ड ड ड	ड ड ड ड	घ ड न मो
३	×	२	०

राग मधवा, ताल त्रिताल, लय मध्य और द्रुत

साजन हर भायो, चलोरी सती रोले
 भागन बिच भाज, वीराजी बाँधो झला ॥
 झला दे भरी बोरी, गायोरी सखी राग
 दरी हो नहीं ऐसो, वीराजी बाँधो झला ॥

स्थाई

सा	नि	धप	धम	ग	म -	म	म	नि	ध	नि	सा	सा	-	सा	नि
सा	व	नऽ	ऽक्ष	र	भाऽ	यो	च	लो	री	ऽस	खी	खे	ऽ	ले	भा
३					×			२				०			

प	म	गरी	सा	म -	म	म	नि	ध	नि	सा	सानि	धप	मम	सा
ग	न	ऽवि	च	भाऽ	ज	वी	रा	जी	ऽबाँ	ध्यो	झूऽ	ऽऽ	लाऽ	सा
३				×			२				०			

अलग

निध	धप	म	निध	नि	सा	सा	ध	नि	साम	ग	री	री	-	सा	सा	री
झूऽ	लाऽ	दे	ऽभ	री	बो	ऽ	री	गा	बो	रीऽ	ऽस	खी	रा	ऽग	ड	ऽ
३					×			२					०			

सासा	निध	-प	म	प,प	म,म	म, म	नि	ध	नि	सा	सानि	धप	मम	सा
रीऽ	होऽ	ऽन	हीं	ऐ,ऽ	ऽ,ऽ	सो, बी	रा	जी	ऽबाँ	ध्यो	झूऽ	ऽऽ	लाऽ	सा
३				×			२				०			

राग लगनगंधार

इस (ध्रुवडगम) राग में शुद्ध गंधार और कोमल गंधार के दोनो अंतर और निजाद कोमल के दोनो अंतर लगते हैं। मध्यम स्वर वर्ज है।

जाति चतु-पादव।

वादी : कोमल गंधार।

संवादी : निजाद।

न्यास षड्ज, पचम।

गान का समय : रात के आठ से न्यारह तक।

आरोह अवरोह स्वरूप

१) धसा गपधसा | सा नि नि नि नि ध नि धप, गु गु गु, री गुरीसा ॥

२) धसा गपधसा | सा नि, नि नि धप, गु, गु गुरीसा ॥

३) धसा गु, री गुरी सा गप नि ध नि धप धसा | गु, री गु री सा नि नि धप गु,
री गुरासा ॥

रागात्मा

धसा गु, गु-गु-रीसा ॥

साग, पधपगु, गु-गु-रीसा ॥

विशेष : आरोह में रिक्त निजाद वर्ज होकर गंधार शुद्ध लगता है। अवरोह में निजाद गंधार कोमल और धैवत रिक्त शुद्ध लगते हैं। इस राग की प्रकृति गभीर है। लगन गंधार में कोमल गंधार के स्वरांतर और शुद्ध गंधार यह स्वरविन्यास महत्त्वपूर्ण हैं।

स्वरविस्तार :

धसा गु-रीसा | धसा ध नि-नि-नि धप धसा गु-गु-गु-रीसा | साग
पगपगु-गु-रीसा | धसाग-पधपगु-गु-रीसा | रीसा धसा नि-नि-धप,
धसा गु-गु-गु-रीसा | धसा गपधपगपगु-गु-गु-रीसा | प
धसा गप नि-नि-नि-धप, गपध नि धप, धपग-ग-गु-रीसा-ध
सा | सा गु-रीसा, ध नि-धप, धसा गपग-गु-गु-रीसा | गप नि-ध
पगु-रीसा, ध नि-धप, धसा ग-गु-गु-रीसा | सा गप ध नि-
नि-नि-धप धसा-सा नि-नि-नि-धप, गपधपगु-गु-गु-रीसा |
सा गप धसा-सा नि-नि-नि-धप, नि धपग, पधपगु-गु-
गु-रीसा | गु-रीसाग, ध नि-धप धसा-सा नि-नि-धप, गपगु-

गु-गु-रीसा | धसागु--रीगुरीसा, गपनि--धनिधप, धसांगु-रीगुरीसां, नि-धनिधपग-, पनि-धपगु-गु-गु-रीसा | नि-धपधसां--,
गु-गु-रीसा | पनि-धपगु-गु-रीसा | धसागपधसा रीसांगु-गु-रीसां,
धनिधप, गपधपगु-गु-गु-रीसा | गु-रीसा, नि-धप, गु-रीसा, धनि-
धप, गु-रीगुरीसा | गुरीसाधसा, निधपगप, धसागुरीसांधसां, निधप
गप, गु-रीसा, गु-गु-गु-रीगुरीसा | गुरीसाधसा, गपनिधपगप,
धसागुरीसा, नि-निधप, गु-गुरीसा || धसाग---, धसागु-गु-
गु-रीसा ||

तानै :

- [१] साग गप पधधध पगुगुरी रीगुगुरी रीसासा ||
- [२] धध पप गप पधधध पगुगुरी गुगुरी रीसासा ||
- [३] साग पध पग पधपग पगुरी गुरीसासा ||
- [४] पधपप गपनिध निनिध धपपग पगुरी गुरीसासा ||
- [५] साग पधपग पधनिध सानिध धप पग, पधपग पनि धपग,
पधपग पगुरी गुरीसासा ||
- [६] गुरीसासा धपपग पगुरी गुरीसासा, निधपप धपपग पगुरी गुरी
सासा, साग गप साग गप पधधध पगुगुरी गुगुरी रीसासा ||
- [७] धधपप गपधसा गुंरीसासां, सानिधप निधपप धपपग पगुगुरी
गुरीसासा ||
- [८] पधनिधपप गुंगुरीसा, साग पधपग पधनिध पप गुंगुरीसा, सागप
धपग पधसानिसानि धप निधपप गपधधपप गुंगुरीसा ||
- [९] गरीसासां धसांरीरीसासा निधसानिधप, धधपप गप धधपप
गुगुरी गुंगुरीसा ||
- [१०] गुरी सारीसासा गपधधपप निधपधपप धसांरीरीसांसा | गरीसांरी
सासा धसा रीरीसासा निधसानिधप, गपधधपप गुंगुरीगुंगुरीसासा ||
- [११] सागपधपग पधसानि धनिधपप निधपधपग पगुरीगुरीसा
गुरीसारीसासाध ||
- [१२] सागपधपपग पधसांधसा, गुरी सांरीसांसा धसाधसा, रीसांसां
निध सांनिधपप, रीसासा निध सानिधप गप गधधध पगुगुरी
गुंगुरीसा ||

राग लगनगंधार, ताल एकताल, लय विलंबित

हुव ना रही मोडे, अरी वो जव देरा तोहे
 सूहे ना बहु तवते मुल भौतन में ॥
 मेहर मोपे रापो अरज मही तोहे
 याद जव जव उदत मन में ॥

स्थानि

३	४	५	०
३	४	५	०
३	४	५	०

२	०	५
२	०	५
२	०	५

३	४	५	०
३	४	५	०
३	४	५	०

२	०	३
२	०	३
२	०	३

अंतरा

३	४	५	०
३	४	५	०
३	४	५	०

२	०	३
२	०	३
२	०	३

राग लगनगंधार, ताल त्रिताल, लय द्रुत

याजे ले मोरा झांझरवा
 आऊं में कैसे पास पियारे ॥
 धैरन भई ये पायल मोरा
 कछु ना सुचत मन में, पियारे ॥

स्थार्ह

ध	गु	-	गु		-	री	गु	री	सा	-		ग	-	-	-		-	प	ध	नि	ध	प	
वा	जे	ऽ	ले		ऽ	मो	ऽ	रा	ऽ		झां	ऽ	ऽ	ऽ		ऽ	झ	र	ऽ	ऽ	वा		
०					३						×					२							
सा	ग	-	प		-	प	प	ग	प		घ	-	-	प	प		ग	प	गु	री			
आ	ऊं	ऽ	मै		ऽ	कै	ऽ	से		पा	ऽ	ऽ	स	ऽ		ऽ	पि	या	रे				
०					३					×						२							

अंतरा

सा	ग	-	प	प		ग	प	ध	प		सा	-	ध	-	ध		सा	ध	सा	-			
धै	र	ऽ	न	ऽ		ऽ	म	ई	ये		पा	ऽ	य	ऽ	ल		ऽ	मो	रा	ऽ			
०						३					×					२							
ध	गु	-	गुं		री	सा	-	नि		ध	प	ग	ग		-	प	गु	री					
क	छु	ऽ	ना		सु	च	ऽ	त		म	न	ऽ	मं		ऽ	पि	या	रे					
०					३					×					२								

राग राही

इस (धुनउगम) राग में दोनो निखाद, अन्य सब स्वर शुद्ध लगते हैं।

जाति : भौङ्ग-संपूर्ण।

वादी : पङ्क।

संवादी : पंचम।

न्यास : रिखाय, मध्यम, धैवत।

गान का समय : रात्रि।

आरोह-अवरोह स्वरूप :

- १) सान्नि, सारीम, पम, पधसा | सानिध, पम, पधप, मगरी, सान्नि सारीसा ||
- २) सान्नि सारी मगरी मपम, पधसा | सानिधपम, पधनिधप, मगरी, सान्नि---, सारीगरीसा ||
- ३) सान्नि सारीसा, रीमगरी, मप, धपम, पधप, धसानिध, पमपधप, मगरी, सान्नि, सारीसा--- ||

रागात्मा :

सान्नि---, सारीम---, गरी---, सान्नि---, सारीसा ||

विशेष : राहीमें पङ्क के आधार से कोमल निखाद ब्रह्म होकर लगना चाहिये।

यह स्वरप्रधान, विस्तारप्रिय राग है।

स्वरचिह्नस्तार :

सान्नि---सारी-सा | सारीसान्नि-सारीगरी-सारीसान्नि, सारीसा-- |
सारीमगरी, ग-रीसान्नि---, सारीसा-- | रीम---, पधपम---,

पधपमगरी---, सान्नि---सा रीग---री---सा-- | सा-निधप---,

धसा---री-सा, री-सान्नि---सारी---, ग-री-सा-- | मगरीसान्नि

---सा-- | मपम---, गरी---सान्नि-सा-- | पम---गरी---

सान्नि सारीसा | रीमपधपम---, पधपमगरी-सान्नि---सारीसा--- |

पमपधनी-धपम---, पधपमगरी---, सान्नि---सारीग-री-सा- |

प-मपधसा-निधपम---, पधनि---ध-पम---, पधपमगरी---
सान्नि---सारीम---, गरीसान्नि---सारीसा-- | पधसां-रीसान्निध

पम---, पधपमगरी---छात्रिणा-- | पधछा-रींछात्रि--सारीं
 रींछा, रींछांनिधपम---, पधपम---, गरी--छात्रि--, छारी-
 छा-- | छांरीं-छात्रि-, छा निध, पधपम--प--मगरी, छारी-छात्रि-
 -छा | पम--पधपमगरीछा-छात्रि-छारींछानिध पम--, पध-पम
 गरीछात्रि--सारी-छा- |

ताने :

- [१] रीमपधपमग रीगरी रीगरी छात्रि ||
- [२] गगरीछा रीरीछात्रि, ममगरी गगरीछा रीरीछात्रि, निनिधप धध
 पम, पधधप धधपम, पधधपमग रीगरीरी छात्रि ||
- [३] गरीरी रीछाछा छात्रि मगग गरीरी रीछाछा छात्रि पमम मगग
 गरीरी रीछाछा छात्रि, पमगरीछात्रि ||
- [४] रीमम मपप पधप पधप मग रीगरी रीगरी छात्रि ||
- [५] गगरीछा पमगरी, धधपम निनिधप, धधपम पधधपमग रीगरीरी
 छात्रि ||
- [६] छानिधप धधपम, निनिधप धधपम, पधधप मग रीगगरी
 छात्रिणा ||
- [७] धधपम पम पधधप मग रीगरीरी छात्रिणा, रीमम मपप
 पधपमग रीगरीरी छात्रिणा, निनिधप धधपम पधधप मग
 रीगरीरी छानि ||
- [८] पमगरीछात्रि छारीरीछा, धपमगरीछा छात्रि छारीरीछा, निधपम
 धपमगरीछा छात्रि छारीरीछा, छानिधप निधपम धपमगरीछा,
 पमग रीछात्रि छारीरीछा ||
- [९] छारीरी छात्रि छारीगगरीरी छारीरीछात्रि छारीरीरीछा, रीमपधप
 पम मग गरी रीछा छात्रि- ||
- [१०] गग गरीछात्रिणा, रीमपध धपमग गरीछात्रिणा, निनिधप धध
 पम पधधप मग गरीछात्रिणा, रीमपधप पम मग गरी रीछा
 छात्रि- ||
- [११] रीगरीरी छात्रिणा, धधपम पधधप मग रीगरीरी छात्रिणा, निनि
 धप धधपम पधधप मग रीगरीरी छात्रिणा, छा-नि निधध पम
 पधधप मग रीगरीरी छात्रिणा ||
- [१२] धधपम पमपधसा-, छानिधप धधपम पम पधधप मग
 रीगरीरी छात्रिणा- ||

राग राही, ताल त्रिताल, लय मध्य

भाजारे कंधा, छांड परदेसा
दिला दे सुरन तोरा, बरिहा बरस भयो ॥
आज घर सूना, डरावन लागै
शब ना सहूँ मै तो, बरिहा बरस भयो ॥

स्थार्द

	ग				ग	
- नि - सा री	री - सा -	- सा सारी म	पम	गम	री सा	
५ आ ५ जा रे	कं ५ या ५	५ छां छप र	दे ५	५ ५	सा ५	
३	×	२	०			

	ग				ग	
री नि - सा री	री - सा -	- सा सारी म	पम	गम	री सा	
५ आ ५ जा रे	कं ५ या ५	५ छां छप र	दे ५	५ ५	सा ५	
३	×	२	०			

	म	प	प	प		
- सारी - म - म	प ध मपम ध	म मध -प -ध	म	ग	री सा	
५ दिखा ५ दे ५ सु	र ल तो ५ ५ रा	- बरि ५ हा ५ र	र	स	भ यो	
३	×	२	०			

री री नि - सा री
५ ५ आ ५ जा रे
३

अंतरा

					ग	
- धम - प ध	सा - सां -	- निनि - सा री	री - सा -			
५ भाब ५ प र	रू ५ ना ५	५ ड रा ५ न	ला ५ भै ५			
३	×	२	०			

	प	प	म		
- रीसा - नि धप	ध म प म	- मध -प -प	म	ग	री सा
५ भव ५ ना ५ स	हु ५ मै तो	५ बार ५ हा ५ ब	र	स	भ यो
३	×	२	०		

री री नि - सा री
५ ५ आ ५ जा रे
३

राग अहिमोहिनी

इस (धुनडगम) राग में दोनो गधार, दोनो धैवत लगते हैं।

जाति : सपूर्ण-सपूर्ण।

वादी : मध्यम।

संवादी : निखाद।

न्यास : पड्ज।

गान का समय : रात के दस से बारह बजे तक।

आरोह अवरोह स्वरूप :

१) सा री ग म प ध नि सा | सा नि ध्रु प म गुरी सा |

२) सा री ग म प ध, प म प ध नि सा री सा नि, ध्रु नि ध्रु प ध्रु-म, प ध-प-म,
गु म गु री गु--^{री}, सा ||

रागात्मा :

सा, री ग म, प ध, प म, गुरी गु, सा |

विशेष : कोमल गधार और कोमल धैवत एक ताल तरीके से जुड़ ऊंचे प्रतीत होते हैं। आरोह में निखाद कोमल और अन्य सभी स्वर शुद्ध लगते हैं। अवरोह में दोनो धैवत और अन्य सभी स्वर कोमल लगते हैं। आरोह सीधा होकर

अवरोह कर है। अहिमोहिनी में री ग म, प ध, प म, गुरी ग, सा और प ध नि, ध प,
ध म, गुरी गु, सा, यह स्वरविन्यास महत्वपूर्ण है।

स्वरविस्तार :

सा, री ग म--^{री}, गुरी गु--^{री}, सा | सा, री ग म--^{री}, प ध, प, म--^{री},
गुरी गु--^{री}, सा--^{री} | सा री सा--^{री}, री ग म--^{री}, प ध नि--^{री}, ध्रु प,
ध्रु प म--^{री}, प ध, प, म--^{री}, री ग म प म--^{री}, ग म--^{री}, गुरी गु--^{री}, सा |
ध प म--^{री}, प ध नि--^{री}, ध्रु प--^{री}, ध्रु-प म--^{री}, प ध--^{री}, प, म--^{री}, गुरी गु--^{री},
री सा | सा, री ग म प ध--^{री}, प म--^{री}, प ध नि--^{री}, ध्रु नि ध्रु प ध्रु--^{री} प म--^{री} |

पध, पम-- , पध-पम, गम, गुरीगु--^{री}सा | मपधनि, सारींसा | नि--- ,
 धनिध्र, पध-- , पम | पध-प, म-- , गुरीगु--^{री}सा | गु--^{री}सा,
 म--- , ध--^पम--- | पधनि--- , ध्रपध, म, म- , गुरीगु, सा |
 म---^{री}गुरीगु-- सा, नि--^पध्रपध-- म--- , पध--^{री}प, म--- ,
 गुरीगु ---^{री}सा | गु---^{री}सा, रीगम-- , ध--^पम, पधनि-- ,
 सारीं-सा--- | नि-^पध्रप, ध्र, म-- , पध, प, म-- , गुरीगु- सा |
 मपधनिध्रनि सारीं-- सा-- नि-^पध्रप, ध्र म--- , पधपम-- ,
 गुरीगु--- सा |

तानें :

- [१] सारी गम पध पम गम, गुरी गुरी सा ||
- [२] पम गरी, गम पध पम गम, गुरी गुरीसा ||
- [३] सारी गम पधनिध्रप ध्रपम, पमगरी, गमपध ध्रपमगम, गुरीगुरी, सा ||
- [४] सारी गम पध ध्रपमगम, निध्रपध्र पम पम गरी, गमपध, ध्रपम गम, गुरी गुरीसा ||
- [५] मपधनिसारीं सा नि, सा सा निध्र निनिध्रप ध्रध्रपम, पमगरी गम पधध्रपम, पपमग ममगुरी गुरीसा ||
- [६] सारीगम पमगरी गमपध ध्रपमगम, पधनि नि ध्रप ध्रपम, पप मम पमगरी गमपध ध्रपमगम गुरीगुरीसा ||
- [७] सारीगरी रीगमग गमपम मपधध्रप पमम-- , गुरीगु-- सा ||
- [८] गमपम गरी गमपधनि-- ध्रनिध्र पध्र-- म-- , पमगरी
 गरी गमपध-- प- म- , गमगुरीगु-- सा ||

- [९] ध धपम पमपध नि सा नि सां, नि सा रीं रीं सां सां नि नि ध्र ध्र पप मम,
पमगरी गरी गमपध धपमगम गुरीगुरी सा ॥
- [१०] सासा रीग मप धधप पमम, पमगरी गरी गमपधप पमम, गुरी
गुरी सा ॥
- [११] मप ध नि सां रीं सा सां नि नि ध्र प ध्र पप मम, पम गरी गरी गमपधप
पमम गुरी गुरी सा ॥
- [१२] सा री ग म प ध नि --- ध्र नि ध्र प ध्र --- म ---, मप ध नि सां ---
नि --- ध्र नि ध्र प ध्र --- म ---, मप ध नि सां रीं --- सां --- नि ---
ध्र नि ध्र प ध्र --- म ---, पम गरी गरी गमपध --- प --- म ---,
गुरी
गुरी गुरी गुरी --- सा ॥

राग अहिमोहिनी, ताल त्रिताल, लय मध्य

अंतिम नी केरो सैयों
मारुणी धारी ऊची भरज करीहों ॥
निडुर जिन बनो, फेरीलो मुख शव
मारुणी धारी ऊची भरज करी हों ॥

स्थाई

- - - सा	सा	सारी	गम	ग	म - पध ---	प - म ग
५ ५ ५ अं	खि	या	५ ५	नी	के ५ रो ५ ५ ५ ५	५ ५ ५ सै
०	३				×	२

री	प	प	प	प	प	प
गुरीगुरी - सा	री	ग	म	प	ध्र नि ध्र नि ध्र	ध्र ध्र - म प
यो ५ ५ ५ मा	रु	णी	५ या	री	क बी ५ ५ व	र न ५ क री
०	३				×	२

री	प
म - गुरीगुरी - सा	हो ५ ५ ५ ५ अं
०	

अंतरा

- - - म | प घ -नि सां | सां सां - री | सा नि -ध प |
 ऽ ऽ ऽ नि | तु र ऽजि न | घ नो ऽ के | री लो ऽमु य |
 ° १ X २

प
 ध - म सा | री ग -म प | घ निध नि ध | प ध -म प |
 क्ष ऽ व मा | रु णी ऽया री | क बीऽ ऽ क्ष | र ब ऽक री |
 ° ३ X २

री
 म - गीम - सा |
 हो ऽ ऽऽऽऽ अं |
 °